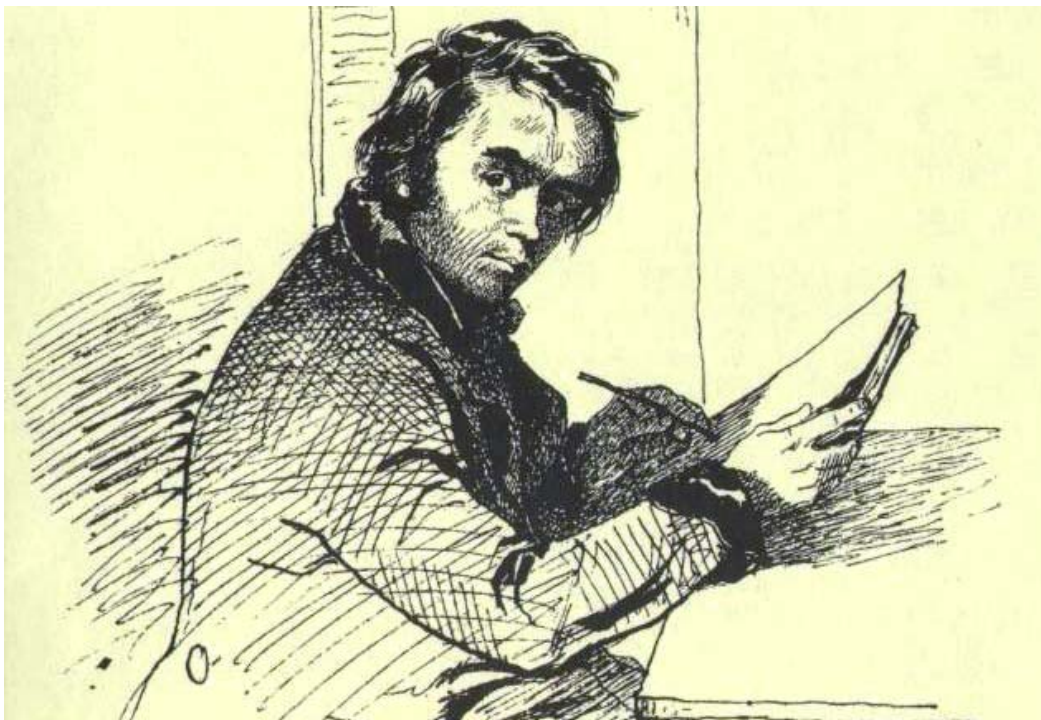


Міністерство освіти і науки України  
Державний вищий навчальний заклад  
«Національний гірничий університет»  
Інститут гуманітарних проблем НГУ

**ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА  
ТА ПОШАНУВАННЯ ЙОГО НА ПРИДНІПРОВ'І**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ  
для студентів усіх спеціальностей**



Дніпропетровськ  
2013



Міністерство освіти і науки України  
Державний вищий навчальний заклад  
«Національний гірничий університет»  
Інститут гуманітарних проблем НГУ



**ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**  
**Кафедра історії та політичної теорії**

**ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА  
ТА ПОШАНУВАННЯ ЙОГО НА ПРИДНІПРОВ'І**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ  
ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ  
для студентів усіх спеціальностей**

Дніпропетровськ  
НГУ  
2013

Степовичка Л. Н. Вивчення життя і творчості Т.Г. Шевченка та пошанування його на Придніпров'ї. Методичні рекомендації та практичні завдання для студентів усіх спеціальностей / Леся Степовичка; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2013. – 97 с.

Автор:

Леся СТЕПОВИЧКА,

член Національної спілки письменників України,

методист вищої категорії НГУ,

заслужений працівник культури України.

Затверджено до видання на засіданні кафедри історії та політичної теорії (протокол № 3 від 23.12.2013).

Методичні рекомендації містять 11 тематичних занять, присвячених різнобічному вивченню творчої спадщини Т.Г. Шевченка та Шевченкіани.

Відповідальний за випуск завідувач кафедри історії та політичної теорії, професор  
В. Ю. ПУШКІН.

## ВСТУП

Вшанування імені і творчості видатного поета і художника Тараса Шевченка давно стало доброю традицією і важливою складовою духовного життя студентів та викладачів НГУ.



Ректор Національного гірничого університету, академік Національної Академії наук України, професор Г.Г. ПІВНЯК відкриває Шевченківські читання. Дніпропетровськ, НГУ, 2004.

У зв'язку з 200-річним ювілеєм Кобзаря, який наш народ і вся цивілізована світова спільнота святкуватимуть 9 березня 2014 року, з метою якнайвищого пошанування імені й таланту, історико-культурної ролі Т. Г. Шевченка та вартісної мистецької спадщини генія українського народу, в НГУ розроблено спеціальний «ПЛАН ЗАХОДІВ» і «МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ» для викладачів і студентів НГУ на тему «ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТА ПОШАНУВАННЯ ЙОГО НА ПРИДНІПРОВ'І».

Образ Шевченка як Пророка, Провідника, Наставника, Друга, Критика, Рятівника української душі, Батька нації – не відступає, не блякне, а стає з роками ще ближчим, яскравішим і дорожчим. Сьогодні ми готуємося зустріти 200-річчя від дня народження Того, хто з нами назавжди - як Доля. Як степ, пороги і Дніпро.

**В Україні 2014 оголошено Роком Тараса Шевченка.**

Ця методична брошура – наша квітка у вінок до підніжжя Кобзарю.

**ПЛАН ЗАХОДІВ**  
**ДВНЗ «Національний гірничий університет»**  
**з нагоди святкування 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка**

**Організаційні та наукові заходи:**

- Урочисте покладання квітів до пам'ятника Т.Г.Шевченку «Думи Тарасові, слово народне...» з нагоди відзначення 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка за участю представників ректорату, студентів і викладачів ДВНЗ «НГУ».  
Відповідальні: Хоменко Ю.Т., Пушкін В.Ю.
- Урочисті збори та святкова концертна програма «І лине над землею Шевченкове святеє слово» в клубі дозвілля ДВНЗ «НГУ» за участю представників ректорату, студентів і викладачів.  
Відповідальні: Хоменко Ю.Т., Луценко Н.В.
- Запровадити у газеті «Вісник НГУ» рубрики «Постає твій образ, наче промінь», «Шевченко та Катеринославщина» в яких широко висвітлювати ювілейні події і заходи, присвячені життю і творчості Тараса Шевченка.  
Відповідальні: Костюк Н.Г., Гринько Н.І., Андрющенко Н.А., Степовичка Л.Н.
- Започаткувати щорічні «Тарасові березини».  
Відповідальні: Хоменко Ю.Т., Пушкін В.Ю., Ігнат'єва С.Є., Цюп'як І.К., Степовичка Л.
- У рамках «Тарасових березин» провести творчий мовно-літературний конкурс «Сонет Кобзареві».  
Відповідальні: Костюк Н.Г., Слобода Н.В., Стаповичка Л.Н.
- Провести наукову студентську конференцію «Святої правди голос новий» у рамках «Шевченківської весни» та Днів науки Університету (на базі Центру культури української мови імені Олесея Гончара).  
Відповідальні: Ігнат'єва С.Є., Цюп'як І.К., Слобода Н.В., Степовичка Л.Н.
- Укласти Договір про співпрацю з Луганським національним університетом імені Тараса Шевченка.  
Відповідальні: Ігнат'єва С.Є.
- Організувати зустрічі з представниками творчої інтелігенції Дніпропетровщини, лауреатами Національної премії імені Тараса Шевченка в рамках проекту «Земляки для земляків»:
  - Нонною Суржиною («Золоте меццо-сопрано Великої Українки») (жовтень),
  - Григорієм Гусейновим («Між часом і морем Григорія Гусейнова») (листопад),
  - Михайлом Мельником (моно театр «Крик» Михайла Мельника») (грудень),
  - Володимиром Яворівським (народний депутат України, Київ).Відповідальні: Цюп'як І.К., Слобода Н.В., Костюк Н.Г., Чумак О.Л., Степовичка Л.Н.
- Створити на базі Музею Університету експозиції Кирило-Мефодіївського братства.  
Відповідальні: Нікітенко І.С., Пушкін В.Ю., Кочергін І.О.

- Участь в Міжнародній науково-практичній конференції «Слово. Текст. Час – XII. Фразеологія в ідіолекті й системі слов'янських мов. До 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка» (Інститут слов'янської філології Щецинського університету (Польща) разом з Інститутом російської мови ім. В.В. Виноградова РАН (Росія) й Інститутом славістики Ернст-Морітц-Ардт-Університету в Грайфсвальді (Німеччина) (14-17 листопада 2013 р.(м. Щецин, Інститут слов'янської філології Щецинського університету)  
Відповідальні: Ігнат'єва С.Є.
- Участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції „Слобожанська бесіда – 7. У мові-любві Тарасове слово”, яка відбудеться на базі Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (5 листопада 2013 року.)  
Відповідальні: Ігнат'єва С.Є.
- Розробити і затвердити програму циклу лекцій «Феномен Тараса Шевченка у культурному і духовному просторі України і світу» для студентів усіх підрозділів університету (за окремим планом)  
Відповідальні: Пушкін В.Ю, Чекушина Ю.М., Степовичка Л. Н.
- Організувати книжково-ілюстративні виставки та книжкові експозиції:  
«Володар дум і сподівань народу», «Незбагненний апостол»,  
«Все покинув і полинув до Самого Бога...» виставка «Кобзарів» Т. Г. Шевченка (видання різних років)  
Відповідальні: Нефьодова О.Н., Чумак О.Л., Жданова Г.Г.
- Запровадити новий мистецький проект «Музично-поетична Шевченкіана» у рамках якого провести творчі звіти факультетів «Співаймо шану Кобзареві».  
Відповідальні: декани факультетів, Луценко Н.В.
- Відкриті читання поезії Т.Г.Шевченка студентами і викладачами ДВНЗ «НГУ», конкурс на кращу роботу, присвячену Т.Г. Шевченку.  
Відповідальні: Чумак О.Л., Жданова Г.Г., Степовичка Л. Н.
- Засідання клубу «Джерело» «Т. Г. Шевченко у періодичній пресі»  
Відповідальна: Жданова Г.Г., Слобода Н.В.
- Відвідини вистав музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка протягом року.  
Відповідальна: Слобода Н.В., Степовичка Л. Н.
- Зустрічі з творчим колективом музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка.  
Відповідальна: Слобода Н.В., Чумак О.Л., Л.Н. Степовичка.
- Літературна вікторина «Учіться, брати мої! Думайте! Читайте!» (питання у «Віснику», на сторінці кафедри сайту університету).  
Відповідальна: Костюк Н.Г.
- Круглий стіл «У сяйві Тарасового слова: актуальні проблеми шевченкознавства» за участю відомих журналістів, науковців, учителів, студентів.  
Відповідальна: Пушкін В.Ю., Цюп'як І.К., Степовичка Л. Н.

- Розробити, видрукувати і поширити “Методичні рекомендації та практичні завдання на тему «Вивчення життя і творчості Т. Г. Тараса Шевченка та пошанування його на Придніпров’ї» для викладачів та студентів НГУ.

Відповідальні: Пушкін В.Ю., Степовичка Л. Н.

- Провести серед студентів конкурс на кращий письмовий твір на тему «Мій Тарас Шевченко». Оголосити результати в урочистій обстановці, відзначити авторів-переможців.

Відповідальні: Степовичка Л. Н., Ігнат’єва С. Є., Цюп’як І.К.



Невід’ємною складовою Плану заходів НГУ є “Методичні рекомендації та практичні завдання на тему «Вивчення життя і творчості Т. Г. Шевченка та пошанування його на Придніпров’ї» для викладачів та студентів НГУ, які включають 11 тематичних практичних занять.

## З М І С Т

### 3 Вступ

7, 12 Тарас Шевченко- поет України і світу на всі часи (Заняття №1, №2).

18 Літературна Шевченкіана (Заняття №3).

27 Мистецька палітра Тараса Шевченка (Заняття №4).

36 Художньо-мистецька Шевченкіана (Заняття №5).

43 Історико-географічна Шевченкіана (Заняття №6).

45 Тарас Шевченко на Катеринославщині (Заняття № 7).

53 Наукова Шевченкіана (Заняття №8).

66 Театрально- музична Шевченкіана (Заняття №9).

73 Скульптурна Шевченкіана (Заняття №10).

79 Тарасові музи. Кохані жінки Шевченка в поезії та живописі (Заняття №11).

93 Список рекомендованої літератури.

- На базі «Методичних рекомендацій та практичних завдань» планується провести 11 тематичних практичних занять в усіх академічних групах НГУ протягом 2014 року.
- Спорудити покуття Кобзаря в Центрі культури української мови ім. Олеса Гончара з постійною виставкою книг Тараса Шевченка та Шевченкіани.
- Для поглибленого й різнобічного вивчення поетичної творчості Кобзаря включити в залік з української мови обов’язкове знання студентами віршів Тараса Шевченка.



## ЗАНЯТТЯ № 1.

Тема «Тарас Шевченко – поет України і світу на всі часи».

- **Навчальна мета:** поглибити знання студентів про життєпис, етапи становлення великого поета та поетичну спадщину Т. Г. Шевченка, повторити відомі твори з «Кобзаря», ознайомити з менш відомими творами, навчити поєднувати знання теоретичного матеріалу з досвідом, розвивати інтерес до поезії, критичність та самостійність мислення, виховувати духовність, неповторність особистості.
- **Обладнання:** портрет Т.Г. Шевченка, виставка творів Кобзаря.

*... Жива  
Душа поетова святая,  
Жива в святих своїх речах,  
І ми, читая, оживаєм,  
І чуєм Бога в небесах  
(Тарас Шевченко)*

### ХІД ЗАНЯТТЯ

- **Інтерактивна розминка.**

Викладач. У середній школі ви вивчали життя і творчість генія українського народу, великого поета Т. Г. Шевченка. У кожному класі декламували його вірші. Тепер наше завдання – поглибити знання, набуті раніше, збагатитися новими відомостями про цю видатну людину, чий портрет в українській оселі висів на покутті поруч з іконами. Який же він сьогодні, наш Тарас Шевченко, на межі тисячоліть? Яким бачимо його ми, такі різні, малі і великі, міцні і слабкодухі, сьогодні, на 23 році Незалежності України, у другому десятилітті ХХІ століття? З чим асоціюється у вас ім'я Шевченко?

- **Сприйняття і засвоєння навчального матеріалу.**

Викладач. Під час моєї розповіді і лекції пропоную робити записи щодо біографії Тараса Григоровича Шевченка. Записуйте те, що вам здалося найважливішим, найцікавішим. Ви можете зробити їх у вигляді плану або хронологічної таблиці.

- **Лекція «Тарас Шевченко – поет України і світу на всі часи».**

Заплющмо очі і уявімо собі на деяку мить кріпацьке село Моринці на закріпаченій Черкащині закріпаченої України початку ХІХ століття, де глухо тяглися дні рабської праці на поміщика Енгельгардта, одного з володарів сотень людських душ, що вважали свою владу в Російській імперії вічною. Тільки старі діди ще згадували про Січ та Коліївщину. Люди народжувалися, тяжко працювали, народжували дітей і вмирали. Жили ніби поза часом і поза світом, але насправді все взаємопов'язане. Навіть коли люди того не помічають. Так не помітили вони події, що сталася 25 лютого (9 березня) 1814 року, про яку у метричній книзі Богословської церкви села Моринці зароблено запис під рубрикою «У кого хто родився». І навіть ніхто не знав, і не подумав, як ця подія може згодом зв'язати забуте село Моринці з усім світом, дати яскраву барву світовому життю.

Отож, 9 березня 1814 р. в селі Моринцях Звенигородського повіту Київської губернії (тепер Черкаська область) у родині кріпаків Григорія і Катерини Шевченків народився син Тарас. Батько Тарасів був не тільки добрим хліборобом, він ще й стельмахував та чумакував, до того ж умів читати й писати. А в Тараса все падало з рук. Замріяний, до господарства непридатний. Досить пророчим виявився батьків заповіт: "Синові моєму Тарасові зі спадщини після мене нічого не треба. Він не буде людиною

абиякою, з його вийде або щось дуже добре, або велике ледащо; для нього спадщина по мені... нічого не значитиме...".

**1816 р.** Тарасу два роки, родина переїздить до села Кирилівка (Керелівка). Пізніше Т. Шевченко дуже часто називав своєю батьківщиною саме Кирилівку, говорив, що тут він і народився (про себе, малого, і про батьківську хату в Кирилівці Шевченко згадував у повісті "Княгиня").

**1822 р.** Батько віддає сина в науку до кирилівської школи, де за вчителя був дяк Павло Рубан.

**1823 р.** Померла мати Тараса. Батько одружився вдруге з Терещенчихою, яка мала трьох своїх дітей. З того часу в родині точилися постійні сварки між батьком і мачухою, між дітьми. «Хто хоч здалека бачив мачуху і зведенят, - згадував пізніше Т. Ш., – той бачив пекло в його торжестві найогидливішому». Світлі сторінки дитинства – чумакування з батьком, споглядання природи, життя людей, вольниця.

**1825 р.** Смерть батька. Про неї Тарас написав у вірші «Якби ви знали, паничі...»

Там батько плачучи з дітьми  
(А ми малі були і голі),  
Не витерпів лихої долі,  
Умер на панщині... а ми,  
Розлізлися межі людьми,  
Мов мишенята. Я до школи –  
Носити воду школярам.  
Брати на панщину ходили,  
Поки лоби їм поголили!  
А сестри! Сестри! Горе вам,  
Мої голубки молодії,  
Для кого в світі живете?  
Ви в наймах вирости чужії,  
У наймах коси побіліють,  
У наймах, сестри, й умрете!

Після смерті батька мачуха вижила пасинка з батьківської оселі, і Тарас жив у кирилівського дядя-п'яниці Петра Богорського. (Див. спогади названого брата Тараса Варфоломія Шевченка, який навчався в цій школі). Про свої поневіряння в дядя (били різками, тощо) Тарас написав у повісті "Княгиня". Шукав розради, тікаючи до сестри Катерини в сусіднє село, до брата Микити.

**1829р.** Восени 15-річний Тарас стає служником-козачком пана Енгельгардта, де помічають його здібності до малювання. Разом з іншими кріпаками в складі обозу з атестацією «Годен на комнатного живописця» юнак вирушає в подорож за маршрутом Кирилівка – Київ – міста й села України Чернігів – Лоев – Жлобин – Бобруйськ – Мінськ – Вільно. Мав можливість бачити світ, бідність та нужду простих людей.

**Кінець зими 1831 р.** Т. Шевченко приїздить з панським обозом до Петербурга, відкриває для себе красу і велич Північної Пальміри, архітектуру, скульптуру, наповнює душу багатими естетичними враженнями. Перебування у великих містах Вільно і Санкт-Петербурзі мали велике значення для розвитку хлопця-кріпака.

**У 1832 р.** Пан на прохання Тараса віддає його на навчання до живописних справ цехового майстра Василя Григоровича Ширяєва, який сам був із кріпаків і озлобився. (Здібності до малярства виявилися в Тараса дуже рано: ще змалку крейда й вуглинка були

для нього неабиякою радістю, а прагнучи стати художником, хлопець побував у трьох церковних малярів. Проте жоден з них не виявив у хлопця таланту). Хоч від жорстокого маляра Тарасові не раз діставалося, але він терпів задля омріяного мистецтва. Хлопець чимало малює з натури, бере участь у розписах Сенату й Синоду Росії, театрів.

**1835-1836 рр.** Тарас створює низку композицій «Смерть Лукреції», «Смерть Віргінії», «Смерть Олега, князя Древлянського», «Олександр Македонський» та ін.

**1836 р.** Перемальовуючи статуї в Літньому саду, Шевченко зустрів земляка-художника Івана Сошенка, який навчався в Академії мистецтв. Шевченко описує це в повісті «Художник» (хоча така історія була відома і сталася з іншим юнаком, але Шевченко використав сюжет, щоб яскравіше показати контраст між талантом і долею юнака). Іван Сошенко знайомить його з земляками – письменником Євгеном Гребінкою, художником Аполоном Мокрицьким, з видатними діячами російської й української культур Карлом Брюлловим, Василем Жуковським, з академіком Академії мистецтв Олексієм Венеціановим, з секретарем Академії мистецтв Василем Григоровичем. Вони переймаються долею кріпака, і працюють над ідеєю визволення Тараса від кріпацтва.

**1837 р.** Брюллов після поїздки в Італію перебуває в zenіті слави. «Загибель Помпеї» змусила італійців порівняти його з Мікеланжело і Рафаелем. Мокрицький читає Брюллову поему "Причинна" Т.Шевченка. Задоволений Брюллов говорить вирішальне слово – «треба витягти молодого чоловіка з податного стану». Брюллов наносить візит Енгельгардту («Это самая крупная свинья в торжевских туфлях», - сказав по візиті Брюллов). Потім наніс візит пану дипломатичніший Венеціанов. Спроби відпустити юнака марні. Венеціанову пан називає ціну за «відпускну» Шевченка 2500 рублів. Брюллов пише портрет Жуковського. Так народилася ідея розіграти його в лотерею, в якій візьме участь царська родина. В цій родині Жуковський був своєю людиною, виховував царських дітей.

**22 квітня 1838 р.** Спільними зусиллями згаданих митців Шевченка викуплено з кріпацтва. (Цар дав 400 рублів, по 300 – велика княжна Марія та спадкоємець престолу Олександр).

**25 квітня 1838 р.** В майстерні Брюллова Жуковський у присутності графа Віельгорського вручив Шевченкові відпускну («вольную»). Як сприйняв Тарас звістку про звільнення? Згадує Сошенко: «Це було наприкінці квітня. В нашому холодному Петербурзі запахло весною. Я відчинив вікно, яке було врівень з тротуаром. Раптом до кімнати через вікно вскакує Тарас, перевертає мого євангеліста (роботу, яку виконував на замовлення), мало не збивши мене з ніг, вкидається мені на ший і кричить: «Воля!» «Воля!» – «Чи не здурів ти, Тарасе?» – А він все стрибає і кричить: «Воля! Воля!» Зрозумівши, у чому річ, я вже й сам почав душити його в обіймах і цілувати. Сцена ця закінчилася тим, що ми обоє розплакалися, мов діти». Щастя було й для «великого й човеколюбивого трио», як назвав Шевченко своїх визволителів у повісті «Художник» – К. Брюллова, В. Жуковського та М. Віельгорського. Людину було викуплено з рабства! Цього ж року Тарас стає вільним слухачем Академії мистецтв, а згодом одним з найулюбленіших учнів видатного російського художника Брюллова. «Випробування свободою. «Його п'янила ейфорія свободи. Із кріпака-замазури він перетворився на світського денді» (І. Дзюба). Сошенко засуджував світське життя Тараса: «Познайомившись через Брюллова з кращими петербурзькими домами, він часто їздив на вечори, гарно вдягався, навіть із претензією на комільфо. На деякий час у нього вселився світський біс». Це, звісно, перебільшення інтравертного Сошенка, адже Тарас водночас поглинає книги з мистецтва, всесвітньої історії, слухає лекції з анатомії, фізіології, зоології, часто буває у театрах та музеях. Пише вірші та поеми. Якщо раніше він соромився своєї «писанини», кидав клаптики з віршами у кошик під ліжком, то друзі переконали його, що цього робити не треба.

**1840 р.** Виходить друком перша поетична збірка "**Кобзар**", яка відкрила новий етап у розвитку української літератури – поету вдалося передати своїми творами думки й почуття, сподівання і прагнення рідного народу. Як зазначив М. Добролюбов: "... У Шевченка все коло його дум і почуттів перебуває в цілковитій відповідності зі змістом і ладом народного життя".

**1840 р.** Восени Тарас Шевченко удостоєний срібної медалі другого ступеня Академії за картину "Хлопчик-жебрак, що дає хліб собаці".

**1841 р.** Вийшла окремою книжкою поема "Гайдамаки».

**У 1843-1845 рр.** Поет їде в Україну. За кілька місяців він устиг побувати в багатьох місцях Київщини, Чернігівщини та Катеринославщини. Побував Тарас і на місці розташування славної Запорозької Січі. Підчас мандрів поет гостював у ліберально налаштованих панів. Його вразили побачені картини злиденного життя кріпаків, їхнє безправне становище. У рідному селі Шевченко побачився з братами й сестрами, застав ще живого діда, намалював його, а також свою хату.

**1845 р.** Поет повертається до Петербурга, завершує навчання в Академії, видає власним коштом "Живописну Україну" - серію картин, де відображено історичні місця України, її побут і природу. Написав п'ять поем: "Кавказ", "Єретик", поему-містерію "Великий льох", "Наймичка", "І мертвим, і живим..." та всесвітньо відомий "Заповіт".

Досить складною для сприйняття, але важливою і глибокою за змістом є поема-містерія Шевченка "**Великий льох**". Містерія, бо тут є містичні образи передчасно померлих людей. Господь не приймає їх до раю, бо за життя вони прислужилися катам України, й за це були покарані смертю. А приймуть їх до раю, коли наш народ повстане, визволить рідну землю і позбавить грішні душі страждань. Ці образи виступають у вигляді білих пташок, себто душ. Першу з них - вродливу дівчину, улюбленицю гетьмана Хмельницького, не пускають до раю за те, що вона з повними відрами перейшла шлях, коли Богдан із старшиною їхав до Переяслава присягати Москві. Другу, дівчину з Батурина, не впускають за те, що "цареві московському коня напоїла", коли він їхав до Москви після Полтавської битви. У той час, як москалі перетворили її рідний Батурин на пожарище, вбили сестру, матір, знищили все населення міста, саму ж дівчину збезчестили. Третя душа, ще немовля, згрішила тим, що всміхнулася до цариці Катерини, лютої вовчиці, яка, наказавши підпалити козацьку святиню - монастир Межигірського Спаса, милувалася з Дніпра цією страхітливою пожежею. Дитина справді не знала і не могла знати, ким була ця цариця. Але мати її повинна була знати. За гріх матері карається дитя. А звідси напрашується висновок: усяка послуга ворогові, навіть найменше сприяння йому, є смертельним гріхом.

Таким чином, Тарас Шевченко недвозначно засудив підступне приєднання України до Російської імперії та перетворення козацької старшини на слухняного виконавця волі Москви, підтримав антимосковську орієнтацію гетьмана Івана Мазепи і висловив своє обурення антиукраїнською політикою жорстокої імператриці Катерини, яка спричинилася до знищення Запорозької Січі, запровадження страшної кріпаччини, ліквідації національного шкільництва та інших моторошних злочинів супроти української нації. У трагічному змісті поеми на завершення дано автором промінь надії: москалі розкопали лише малий льох, а Великого "ще й не дошукались". А значить, козацька вольниця остаточно ще не знищена і є надія на її відродження. Друга сцена містерії - це розмова трьох ворон: української, польської та московитської, кожна з яких хвалиться своїми діяннями. Польська чваниться тим, що, проливши під час повстання ріки крові, а повстанців загнавши до Сибіру, призвівши Польшу до занепаду, тепер бенкетує в Парижі. Московитська ворона хвалиться новими указами, що спричинили до зруйнування України. Це вона призвела до тотального знищення Батурина, смерті славного Полуботка, загибелі десяти тисяч героїчних козаків на Ладозі, у Фінляндії. Та хоч якою лютою-прелютою вона є, однак, не зуміє того жахіття виробляти, що "москалі в

Україні з козаками діють". Українська ворона каже, що Україна існувала ще задовго до того, як постали Польща і Московія, каркає-пророчить, що цієї ночі народяться близнята: "один буде, як той Гонто, катів катувати", а другий буде катам помагати. Ворони радять, як бути з тим новим Гонтою, який "розпустить правду й волю по всій Україні!". Одна збирається залляти йому очі розтопленим золотом, друга планує чинами скрутити руки, третя погрожує зібрати з усього світу "всі зла і всі муки". Ухвалили: втопити або отруїти нового борця за волю України. Такий намір у тих, хто символізує темні прояви нації.

- **Актуалізація та закріплення знань студентів після прослуханої лекції**  
**Викладач.** Пригадаймо і назовімо головні віхи життєпису Тараса Григоровича Шевченка! Де й коли народився Тарас? Коли переїхав до Санкт-Петербургу?

До якого віку залишався кріпосним? Які події сталися в Санкт-Петербурзі?

Які відомі люди стали доленосними для Тараса (назвати імена друзів – І. Сошенко, К. Брюллов, княжна Варвара Репніна і т.д.) Де й коли навчається Тарас? Коли виходить «Кобзар»? Коли мандрує Україною? (1843, 1845) Коли його заарештовано і за що покарано засланням? Де й скільки років проводить Тарас у засланні? Коли подорожував Україною?

**Поетична година.** Виразне художнє читання віршів Тараса Шевченка з Кобзаря («Мені однаково, чи буду...» «І мертвим, і живим...» та ін..)

- **Диктант «Відгуки відомих людей про поезію Шевченка»:** «За красою і силою багато хто ставить Шевченка на рівні з Пушкіним і Міцкевичем... У Тараса Шевченка є та безпосередня краса вираження народної поезії, яка хіба тільки іскрами виблискує у великих поетів-художників, таких, як Пушкін і Міцкевич, і яка на кожній сторінці «Кобзаря» вражає вас у Шевченка... У нього справді є і кипуча, часто нестримна пристрасть Міцкевича. Є і чарівність пушкінської ясності». (**Видатний російський критик Аполлон Григор'єв**).

«Шевченко не поет, а голос душі українського народу, його крик, сльоза і глибоке зітхання, стогін і разом з тим поклик гніву того народу» (**Славетний сербський драматург Броніслав Нушич**).

«Шевченко- абсолютно геніальний поет» (**Нобелівський лауреат, рос. письменник Іван Бунін**).

«Інші наші громадянські поети здаються поряд з цим поетом великого гніву якимись анемічними, малокровними, кволими... Шевченко єдиний із слов'янських поетів міг назвати свою музу музою помсти і гніву» (**Рос. письменник Корній Чуковський**)

- **Домашнє завдання:**

Свій улюблений вірш Т. Шевченка вивчити напам'ять. Здати на залік.

## ЗАНЯТТЯ №2

Тема «Тарас Шевченко – поет України і світу на всі часи» (Продовження).

- **Мета:** Дати аналітичний огляд і історико-культурне пояснення феномену Тараса Шевченка, закріпити в пам'яті студентів його поетичні твори, провести Шевченківські читання з «Кобзаря» та виразне художнє читання напам'ять, заглянути в «письменницьку кухню» поета, проаналізувати лексичні та стилістичні засоби, з допомогою яких поет досягає глибини проникнення в душу читача. Аналізувати піджанри поезії: громадянсько-патріотична та любовна лірика. Поглибити інтерес до поезії, розуміння і відчуття художнього слова, його сили й переконливості, впливу на громадську думку і формування світогляду та активної життєвої позиції.
- **Обладнання:** портрет Т.Г. Шевченка, виставка творів Кобзаря.

**Не вмирає душа наша,  
Не вмирає воля...  
(Тарас Шевченко)**

### ХІД ЗАНЯТТЯ

- **Інтерактивна розминка.** На минулому занятті ми говорили про життєвий шлях і поетичну творчість Тараса Шевченка, читали його вірші. Як Ви гадаєте, чому поезія Тараса Шевченка має таке значення для України і світу? В чім його велич? Чому великі й відомі люди так високо цінують його Слово, його Музу гніву і помсти? Щоб глибше зрозуміти це, прослухайте лекцію. Прошу робити нотатки, тези для наступного виступу.
- **Вступ до лекції.** «Тарасове слово» (Автор - письменник, лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка В. Яворівський).

Ми з вами – чи не єдина на планеті нація, яка має право і повинна дотримуватися, крім культу Бога і Батьківщини, – ще й культу Слова. Уточнюю – культу сильного, енергетичного художнього слова.

Слово зберегло нас як націю. Не економіка, не науково-технічні винаходи (хоча й вони були), не переможні війни, не роль у світовій історії, не геополітичне розташування в самісінькому центрі європейського материка, зрештою, навіть не хліборобський геній українців, навіть не унікальні світочі нашої матеріальної культури Софія та Лавра, – порятувало і зберегло нас від забуття й загибелі саме Слово. Наше Слово. Слово з теплих уст нашого народу.

Хтось хоче сперечатися зі мною? Ось аргумент:

Середина сімнадцятого століття. Киплять гігантські пристрасті в Європі – зав'язуються, прагнуть самовизначення і самостійного буття молоді і “старші”, але однаково амбітні нації. Серед них – і ми, українці. Працюють шаблі та мілітарний і дипломатичний талант Богдана Хмельницького. Колективний кодекс відваги, жертовності й патріотизму. З цього вогню, з цієї плазми мусила б народитися могутня, загониста й водночас шляхетна сила, що мала б усі підстави бути лідером принаймні у Східній Європі.

Ми лише розпочали змушувати світ рахуватися з нашою силою та розумом – і кінець. Холодний Переяслав одна тисяча шістсот п'ятдесят четвертого.

А за ним – окупація, впалість духу, покинутість напризволяще всього, що вчора ще було таким до щему рідним. Вороння, лобода й будяки над нашими святинями. Кінець.

За півтора-два десятиліття нас заковтнула зажерлива, зухвало самовпевнена євразійська суміш племен, з яких витворять жорстоку, шовіністичну імперію, що буде видозмінюватися за назвами, але в суті залишатиметься дикою та несамовито варварською.

Отож, після Переяслава – нас уже нема. У нас усе – в минулому.

І раптом – із останніх сил, із решток інстинкту самозбереження, з найглибшої кореневої системи нації, з рабів (сестра згадувала, що любив у дитинстві їсти землю!) появляється, випростується, як громовідвід, – Тарас. Тарас замість Богдана. Слово замість Шаблі.

Зізнаймося, його картини ніколи б присутньо не вплинули на самозбереження українців. Тільки Слово. Тарасове Слово взяло на себе місію порятунку вже знищеної української держави. Пушкін, Міцкевич, Емінеску були просто національними поетами, а Тарас – україноохоронець і українотворець водночас.

Вдумаймося: триста сорок років ми зберігали наш національний дух, нашу національну мрію та ідею, по суті, – лише у Слові. Тарасовому, Лесиному, Франковому, Нечуєвому, Кулішевому... Долучайте імена самі. Вони пронесли Україну до другого відродження на початку двадцятого століття. І письменники, або ж ті, хто мав хист до Слова (Грушевський, Винниченко, Петлюра) – блискавично відродили її. Як саме, вдало чи не вдало – то вже інша річ, але це наша реальна історія.

А далі двадцяте століття вкинуло нас у пекельні випробування: дві війни, три голодо-мори, сталінщина, тотальне “переколочування” народів та русифікація, повзуча брежнев-щина... І знову ж таки ми вистояли у Слові. Слові Маланюка, Зерова, Рильського, Тичини, Сосюри, Вишні, Малишка, Гончара. За всіх компромісів, ідейних хитрощів та лукавств, але – вистояли. Долучайте імена самі...

...Ми можемо чесно подивитися людям у очі. І повторити: «У нас нема зерна неправди...»

- **Лекція «ВЕЛИЧ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»** (Автор – проф. ДНУ Н.І.Заверталюк)

Не поет – бо це до болю мало,  
Не трибун – бо це лиш рупор мас,  
І вже менш за все – “Кобзар Тарас”  
Він, ким зайнялось і запалало  
(Є. Маланюк) –

так охарактеризував Т. Шевченка Є. Маланюк, якого називають одним із найвидатніших письменників ХХ ст. Воїн українського війська УНР, який змінив в еміграції вогнепальну зброю на слово, надавши останньому її сили, Є. Маланюк вважав, що найточніше Шевченка як людину і поета оприявнюють означення “бунт”, “полум’я”, “вибух крові”, бо від його поезії – “зайнялось і запалало” духом любові й ненависті, болю й гніву, волі й боротьби за неї. Така емоційна наснага поезії Т. Шевченка зумовлена його власним розумінням сили Слова. В одному зі своїх віршів він писав:

Ну що б, здавалося, слова...  
Слова та голос – більш нічого.  
А серце б’ється-ожива,  
Як їх почує!.. Знать, од бога  
І голос той, і ті слова  
Ідуть меж люди! [14, 325].

Слово Т. Шевченка пішло “меж люди” як заклик до звільнення від імперського гноблення рідного краю і сплюндрованого неволею слов’янського люду, і “засіяного горем, политого кровію” Кавказу. Воно не знає кордонів. Розуміючи його могутню силу, політики різних світоглядних позицій віддавна використовували вірші поета в ідеологічних цілях. Особливою актуалізацією цей процес відзначився в ХХ, такому

революційно бурхливому, столітті, коли й слово Поета опинялося на прапорах ворогуючих сторін.

Згадаймо, в 1914 р. царизм заборонив святкування 100-річчя від дня народження Т. Шевченка. Та поета вшанували в Україні, Польщі, Росії. Київський журнал “Дзвін”, орган УСДРП, присвятив шевченківському ювілею своє друге число. Серед опублікованих у ньому матеріалів статті Д. Антоновича (“Естетичне виховання Шевченка”), В. Винниченка (“Геній України”) і члена РСДРП А. Луначарського (“Шевченко и Драгоманов”). Тодішні журнали “Украинская жизнь”, “Україна” та інші періодичні видання України теж відгукнулися на цю подію. Більшовик В. Ульянов (Ленін) відвідав шевченківський вечір у Кракові. А в промові, написаній ним для Г. Петровського, яку той мав виголосити в Державній думі, зауважено, що заборона вшанування Т. Шевченка була наймогутнішим агітаційним заходом проти самого ж царату.

За словами С. Єфремова (що стали відомі на початку революційних подій в Україні: їх цитували з “Історії українського письменства” видання 1917 р. у своїх статтях критики навіть на сторінках радянської періодики), поезія Т. Шевченка “стала найкращим виразом національної самосвідомості на Україні”, а “його особисту долю можна вважати за символ долі всього українського народу” [5, 29]. Саме це спонукало протиборствуючі політичні сили у своєму прагненні повернути до себе народні маси широко залучати до своїх гасел поезії Кобзаря.

Від революції 1917 р. загалом розгорнулася боротьба за Т. Шевченка: політики обирали його слово як зброю свого ідеологічного впливу і відповідно сакралізували постать поета. На Софійському майдані в дні проголошення незалежності Української держави урочисто лунав спів “Заповіту”, “Реве та стогне Дніпр широкий”. І на робітничих зібраннях вслід за “Інтернаціоналом” співали “Заповіт”. Прихильники української революції, Української Народної Республіки називали Шевченка “пророком національного відродження”, борцем “за самостійну Україну” [13], а в більшовицькій пресі – “Червоним Христом”, “Христом революції” [8], “першим українським більшовиком” [10]. М. Шаповал у брошурі “Шевченко і самостійна Україна” (К., 1918) підкреслював, що Т. Шевченко “боровся за самостійну Україну, яку обстоює УНР”. Відомий ще тоді літературознавець, до речі, більшовик з 1917 р., Володимир Фріче в статті про Шевченка, опублікованій в газеті “Голос солдата”, органі Катеринославської Ради робітничих і солдатських депутатів, виносить у назву визначення “пеvec гайдамацького восстанія” [11]. Газета “Більшовик” (7 листопада 1922 р.) помістила портрет Т. Шевченка серед портретів керівників радянського уряду і основоположників наукового комунізму із написом “Кобзар пролетарської долі”.

І М. Шаповал, і шевченкознавці М. Плевако та І. Айзеншток (останні двоє готували одне з перших видань творів Т. Шевченка в радянській Україні) були єдині в баченні сенсу такої ідеологічної заангажованості інтерпретацій ролі письменника. Зокрема, Ієремія Айзеншток, представляючи проект видання творів Т. Шевченка, погоджувався з (наведеним вище) її визначенням С. Єфремовим і розгортав його думку у тому ж контексті: “Так, Шевченко став символом: до революції 1917 року він був символом національної української самосвідомості, після 1917 р. він являвся нам і комуністом, і незаможним селянином, і виразником петлюрівської ідеології, і захисником формули “Єдина, неділима” <...> та чи мало хто ще тяг до себе поета, які вчинки і факти не виправдовувалися посиланнями на нього за цитатами з “Кобзаря” [1, 47].

Аналогічну тезу висловив дещо пізніше Іван Ткачук, який активно співробітничав на початку 20-х рр. ХХ ст. у катеринославських радянських газетах (“Звезда”, “Селянська правда”) у статті “Націоналізм і релігійність Тараса Григоровича Шевченка” [6]. У характеристиці подібного явища він від предметної й просторової конкретизації масштабу присутності Т. Шевченка в житті українця переводить думку у світоглядну площину: “Портрет Шевченка ви побачите і в бідній селянській хаті, і в попа в вітальні, і в безбожника-атеїста, в школі, в радянській державній установі і в клубі, і в ресторані.



Кобзаря Шевченкового ви знайдете на виднім місці в мешканні українського націоналіста і в бібліотеці українського радянського діяча, і в чемодані українського патріота та політичного емігранта, в скриньці петлюрівського офіцера і в сумці червоноармійця”. І. Ткачуку не відмовиш у певній об’єктивності реакції на стан речей. Йдучи від супротивного, він спростовує оцінки Шевченка, дані обома ворогуючими сторонами, – і як “націоналіста” та “віруючого православного християнина”, так і його визначення як “комуніста” чи “соціаліста” (“бо в його добу в Росії і на Україні про соціалізм мало хто й чував”), чи “інтернаціоналіста в сьогоденні розумінні цього слова”. Але й інтерпретація Ткачука має виразно класову основу, в якій відчувається існуючий в ідеологічній сфері дух боротьби за Шевченка. Дещо іронічно зауваживши, що кожна з політичних сил прагне довести, “що Шевченко – основоположник і оборонець її ідеї, що він її пророк”, автор статті представляє своє бачення Кобзаря (досить таки загальне), на його переконання, співзвучне саме з ідеями панівного класу в радянській Україні: “великий бунтар-революціонер”, “патріот української бідноти”, “націоналізм” якого “наскрізь перейнятий демократизмом і революційним почуттям”.

Олесь Досвітній (який кілька років працював як редактор і журналіст на Катеринославщині) у статті “Шевченко кличе” на сторінках “Селянської правди”, опублікованій на рік раніше, ніж стаття І. Ткачука, більш категоричний у своєму ставленні до тих, хто по іншу сторону барикад, гнівний у виборі сатиричних означень (“потомки гетьмана дурного”, “панки- націоналісти”, “гадюче слово”) на їх адресу. Це його манера “захисту” Шевченка, утвердження позиції, що його оцінили по-справжньому лише ті, хто став на бік радянської влади, бо “працюючий люд <...> вчинив те, до чого кликав Шевченко. Розтрощив престол, скинув царя, аби далі продовжувати завіти Шевченка” [4]. Як відомо, О. Досвітній невдовзі змінить свої уявлення про здійснення заповітів Шевченка в умовах радянської дійсності (хоча статей про Шевченка більше й не напише). Будучи одним із керівників ВАПЛІТЕ (1925– 1926), він повністю поділяв погляди М. Хвильового про колоніальне становище України та її культури.

Змагання ж за Шевченка, що розпочалося в революційні роки, не припинялося. Газети Центральної Ради, Директорії, гетьманату, і чи не найбільше, радянсько-більшовицькі промовляли до населення України рядками шевченківської поезії, подаючи їх у вигляді поетичних заставок, гасел та аншлагів, сподіваючись з їх допомогою утвердити істинність своїх ідеалів. Так, номер газети “Київський комуніст” від 11 березня 1919 р., присвячений Шевченкові, відкривався гаслом: “Вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров’ю волю окропіте”, і на всіх його сторінках наводилися цитати із поезій Кобзаря. У передовій статті першого номера газети “Галицький комуніст” ствердження віри в перемогу повсталого народу посилювалося словом письменника: “...Ми віримо в нашу перемогу. Наш Тарас сказав: “Борітеся – поборете. Вам бог помагає, за вас сила, за вас воля і правда святая” [3]\*. Таких прикладів можна навести чимало. Радянська преса буквально демонструє свою високу оцінку Поета, як і влада – його вшанування.

За такою ейфорією В. Винниченко побачив нещирість, більше того, облудність. У п’єсі “Між двох сил”, що була написана в 1918 році в період тимчасового перебування її автора в підпіллі, коли військо Муравйова безчинствовало в Києві, зображено одного з керівників – “командующего особым отрядом, товарища Подкопаева”. Деталі його зовнішності (“вигляд царського поліцейського пристава”, “з виразом переможця і начальника”), опис його вчинку (“збиває” портрет Шевченка” на землю. Протикає багнетом лице...”), дані в ремарках, та відповідні репліки-характеристики (“контрреволюционная икона”, “националист”, “враг народа и пролетариата”) в устах Подкопаева, його заява (“с этими Шевченками, автономиями, федерациями, самостийностями и прочей буржуазной дрянью буду бороться беспощадно”) [2, 45] виокреслюють тип більшовика-антиукраїнця. Таким чином, В. Винниченко, який, як відомо, обстоював самостійність України у формі автономії, передчував, що імперські зазіхання на Україну, її незалежність подолати нелегко.

Як своєрідне заперечення такого типу більшовика в радянській пресі постає, дещо навіть нав'язлива, акцентація прикладів ушанування Т. Шевченка радянською владою: спорудження пам'ятника українському поетові в Москві і Петербурзі (1918), в Києві (на початку 1919; він був зруйнований денікінцями, за панування яких в Україні у другій половині 1919 р. українська культура, творчість Т. Шевченка жорстоко переслідувалися), проголошення постановою уряду Радянської України дня народження Шевченка всенародним святом (24 лютого 1919 р.), заміна чавунного хреста на могилі поета в Каневі чавунним бюстом, виготовленим робітниками Городищенської цукроварні тощо. Вироблявся в цей період і певний ритуал відзначення таких акцій, про що теж докладно оповідалося в газетах і журналах. Наприклад, у розповіді про відкриття бюста в Каневі в 1923 р. у журналі “Червоний шлях” зазначалося, що 1) на “свято” прибули представник ВУЦВК\* С. Пилипенко, селяни з окружних сіл (“Багато поприїздило розсвітчаними човнами по Дніпру”), комнезамівці, профспілки, школи; 2) відкривав “збори” представник Київського губвиконкому, виступали С. Пилипенко та інші – від Київського губкому, від Червоної Армії, губпрофради, від Східної Галичини; 3) відкриття “пам'ятника” супроводжувалося “трьохкратним салютом”, “криками “слава”, співом (у виконанні Думки) “Інтернаціоналу” і “Заповіту” [12, 259] та ще й “Вічного революціонера” [12, 260]. Цікавою в цьому плані є згадка в газеті “Комуніст” про перший “Всеукраїнський воскресник” на честь “Тарасового свята”, проведений залізничниками [7]. З 1918 року масово видаються твори Шевченка, літературознавчі праці про його творчість. Авторами останніх були теж вчені різних політичних поглядів, що відбивалося на інтерпретації світогляду Поета (П. Зайцев і І. Айзеншток, П. Филипович і Є. Григоровук). На початку 20-х років ХХ ст. в Україні готується перше багатотомне видання творів Т. Шевченка, але – як альтернатива п'ятитомному виданню творів Кобзаря, що вийшло в Ляйпцігу за редакцією Б. Лепкого. Такий характер ставлення до Шевченка розтягнувся на десятиріччя.

За радянського часу Шевченко був зі своїм народом в Україні і залишався “вождем нації” для українців у діаспорі. В Україні його вшановували, але боялися великої любові народу до нього. Багаторазово видавався “Кобзар”, але деякі твори постійно вилучалися з нього, як, наприклад, “Великий льох”. Широко відзначали Шевченківські дні 9 – 10 березня, але 22 травня (день перепоховання поета) – не дозволяли й згадувати ім'я Кобзаря, загрожуючи обвинуваченням в українському буржуазному націоналізмі. У період Вітчизняної війни ім'ям Т. Шевченка було названо не один загін як в Українській Повстанській Армії, так і в радянських партизанських з'єднаннях. І в перших, і в других співали як бойові пісні “Заповіт”, “Реве та стогне...” та сумовито-ліричні “Зоре, моя вечірня”, “Тече вода з-під явора” й інші на слова Т. Шевченка.

Ні заборони, ні фальсифікації, ні залучення у своїх цілях ворогуючими політичними силами слова Т. Шевченка ніколи не могли ні принизити його, ні знищити. У слові Кобзаря – втілення нашої національної самосвідомості, життя і пісні. Мелодія могутнього “Реве та стогне Дніпр широкий”, яка щоранку звучала по Українському радіо, нагадувала про національну сутність українського народу. І сьогодні слово Т. Шевченка з нами – кличе до волі (“Кайдани порвіте...”), до боротьби із слабкодухістю і пасивністю та покорою. Поет ще і ще раз застерігає: “страшно впасти у кайдани, умирать в неволі, а ще гірше – спати, спати, і спати на волі...” (“Минають дні”). Співзвучне сучасникові і шевченківське кредо: “Як в світі жить, людей любить, за правду стать! За правду згинуть! Без правди горе! (“Марія”).

Слово Т. Г. Шевченка – це правда і духовна сила, любов до рідної землі, до свого народу. Цим поет великий і безсмертний.

- **Виразне художнє читання громадсько-патріотичної та ліричної поезії Тараса Шевченка студентами напам'ять.**

- **Аналіз творів.** Універсальні категорії, які є мотивами поезії Т. Шевченка: БОГ, ПРАВДА, ВОЛЯ, ДОБРО, СЛОВО, ДУМА, ДОЛЯ, МАТИ, УКРАЇНА та інші. Знайти в поетичних текстах і процитувати речення, які містять ці слова, епітети й метафори, тлумачити, в якому контексті їх використано, як вони характеризують світогляд поета, його «Музу гніву і помсти».
- **Диктант (5 хв.):** ГОЛОВНІ ТВОРИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: Поеми "Гайдамаки", "Єретик", "Кавказ", "Великий льох", "Сон" ("У всякого своя доля..."), "Катерина", "Наймичка", "Неофіти", послання "І мертвим, і живим...", п'єса "Назар Сто-доля" повість "Художник", збірка поезій "Кобзар", "Щоденник».
- **Домашнє завдання:** Письмовий твір на конкурс НГУ «Мій Шевченко». Повторити слова і пісню «Рече та стогне Дніпр широкий...»

Текст пісні

Рече та стогне Дніпр широкий,  
Сердитий вітер завива,  
Додолу верби гне високі,  
Горами хвилю підійма.

І блідий місяць на ту пору  
З-за хмари де-де виглядав,  
Неначе човен в синім морі,  
То виринав, то потопав.

Ще треті півні не співали,  
Ніхто ніде не гомонів.  
Сичі в гаю перекликались,  
Та ясен раз у раз скрипів.

## ЗАНЯТТЯ №3

### Тема «ЛІТЕРАТУРНА ШЕВЧЕНКІАНА»

- **Мета:** познайомити студентів з творами українських поетів і прозаїків про Тараса Шевченка, в яких оспівується поетична, мистецька спадщина та громадсько-політичний внесок Т. Г. Шевченка в історію України і світу, зокрема, про вшанування Кобзаря на Придніпров'ї. Донести до свідомості студентів яскравий образ поета, його унікальність, масштаб і велич, які є гордістю і славою України, об'єктом пошани, любові і оспівування нашого народу.
- **Обладнання** Книга «ЛІТЕРАТУРНА ШЕВЧЕНКІАНА», виставка книг і творів про Тараса Шевченка, портрет Т.Г. Шевченка, рушники.

### ХІД ЗАНЯТТЯ

- **Інтерактивна розминка.** На попередніх заняттях ми говорили про творчість поета Т. Г. Шевченка, читали та аналізували його вірші. Поговоримо про вшанування Кобзаря іншими поетами, прозаїками. Які твори про Шевченка Вам відомі? Хто їх автори? За яких обставин Ви їх читали? Можливо, знаєте якийсь вірш напам'ять?

### Лекція «ЛІТЕРАТУРНА ШЕВЧЕНКІАНА» (автор Леся Степовичка)

Кожне покоління українського народу шанує Тараса Шевченка по-своєму. Заборонений і підданий анафемі як еретик за царату, соціаліст-демократ, підлаштований під «соратника» Леніним-Сталіним-Брежневим за соціалізму, офіційний Батько нації та її Провідник в незалежній Україні, і товариш по боротьбі для соціалістів і комуністів. А для простого люду він в усі часи був поруч з іконою на покуті, для інтелігенції – Пророком. Боже милий, та це ж він про нас, про тепер написав, бо наперед провидів:

Б'ють пороги; місяць сходить,  
Як і перше сходив...  
Нема Січі, пропав і той,  
Хто всім верховодив!  
Нема Січі; очерети  
У Дніпра питають:  
“Де-то наші діти ділись,  
Де вони гуляють?”  
Чайка скиглить літаючи,  
Мов за дітьми плаче;  
Сонце гріє, вітер віє  
На степу козачім.  
На тім степу скрізь могили  
Стоять та сумують;  
Питаються у буйного:  
“Де наші панують?  
Де панують, бенкетують?  
Де ви забарились?  
Вернітеся, дивітеся –  
Жита похилились,

Де паслися ваші коні,  
Де тирса шуміла,  
Де кров ляха, татарина  
Морем червоніла...  
Верніться!"...

(Тарас Шевченко. До Основ'яненка. 1839, С. – Петербург)

Голос Тараса Шевченка, ці рядки, написані в позаминулому столітті, стоять перед нами сьогодні золотими літерами у захмареному небі незалежної України і бентежать наші серця, кличуть до дії. Нема Січі, Батьку, а ми, правнуки славних предків (ой, як не хочеться бути «моголами», «онучатами голими», «правнуками поганими!»), хоч і сильно забарилися, та поволі повертаємося до неї, повертаємося до себе, щоб відродитися у слові, щоб народитися вдруге, і більше вже не вмирати.

Ви бували тут, на Придніпров'ї, Тарасе Григоровичу, на землях колишніх шести Запорозьких паланок, на землях відданої на поталу Січі, на землях, устелених козацькими кістками і густо политих козацькою кров'ю. Оплакували Запорозьку вольницю, гірку долю стражденного Петра Калнишевського. Вслухалися в ревіння Ненаситця з високого берега Дніпра, малювали церкву в Покровському, пограбовану, спаплюжену бусурманами. Блукали Капулівкою, думаючи про легендарного отамана Івана Сірка. Понад красунею Оріллю, донечкою Славути, стояли у задумі, німіючи від краси і болю, стискаючи у руці свого пензля. Лишилося нам три Ваші ескізи на вічну згадку.

Та не згадали Ви «чомусь», бодай єдиним словом, міста нашого, що постало на землях запорозьких. Ні в щоденниках, ні в поезіях, ні в листах, ані словечком! Так ніхто й не знає толком, тільки губляться в здогадках дослідники-історики, тільки тліють серцем мешканці сьогоднішні, чи ступала Ваша нога вулицями міста? Як хочеться вірити, що так. А чи то таким осоружним було Вам місто, назване іменем тої, що матінку Січ зруйнувала?

Катерино - слав... А чому ж не Січеслав? Кого ж це тут здумали прославляти заїжджі неофіти? Маленькі затишні Яготин, Переяслав, Березань, В'юнище, інші міста і села, були Вам милішими, були до Вас милосерднішими, і Ви подарували їм, і навіть жорстокому Кос-Аралу, свою ласку, увічнили їхні імена своєю рукою. Як боляче, що Ви не згадали нашого міста...

Січеслав! – так воно називалося вже у 1918-му році під час недовгого гетьманського правління.

Січеслав! – так пропонував перейменувати його на З'їзді українських вчителів академік

Д. І. Яворницький. Січеслав! – піднімали нове ім'я два Валер'яни, молоді літератори В. Поліщук та В. Підмогильний на сторінках місцевої преси. СІЧЕ-СЛАВ! – Січі слава! Та перейменоване було «царицине» місто в 1926-му році на честь «всесоюзного старости» Г. І. Петровського.

Але горде ім'я не вмерло. «Народ підхопив його як святість, – читаємо у книзі Яра Славутича, виданій 1985-го року. – Нишком-тишком повторюють його в Україні, принаймні на запорізьких землях. Зберігаймо ж цей топонім і в нашому вжитку. Передаймо його наступним поколінням, може, й тим українцям, що під насильницьким зросійщенням уже й забули про нього. Прийде час – і Січеслав залунає знову так, як залунала українська мова після упадку царської імперії».

Січеслав – як спомин, як мрія, як віртуальна реальність, як туга за минушиною, як ідея майбуття живе. Пророчими стали слова нашого земляка. У 2004 (до 190-ліття Т. Г. Шевченка) Січеслав воскрес із небуття. Він відродився у вигляді літературно-мистецького та публіцистичного часопису (засновник і головний редактор

Леся Степовичка), як наша надія на невмирущість українства, на неперебутність козацького нескореного духу, на розвій мови, даної нашому народу Творцем, на розквіт національної літератури. Він відроджується у діяльності патріотичної організації «Молода Січ», у козацьких загонах, у назві міського кінотеатру «Січ».

У наших літературних вечорах, у шевченківських читаннях і наукових конференціях, у квітах, покладених нами до підніжжя пам'ятнику Тарасові Шевченку. У наших добрих вчинках, коли не сваримося, а працюємо разом в ім'я Тараса, в ім'я України. Січ, Січеслав оживають повсюди там, де живуть і творять з іменем Тараса Шевченка. Тарас – це ми, коли ми робимо щось для української справи, тоді він оживає в наших діях.

І все таки Великий Кобзар бував у нашому місті! Шлях його вів через Старий Кодак, про зустріч з яким він мріяв. Певно, що оглянув він історичні місця, рештки старовинної Кодацької фортеці, котру стільки разів відбивали у ворога козаки-запорожці. Герой Шевченкової п'єси «Назар Стодоля» так говорить: *“Знаєш, як приїдемо ми у Кодак... Се запорозький город. От як приїдемо, мерщій у церкву, повинчаємось. Тоді і сам гетьман нас не розлучить”*<sup>1</sup>.

Коли Тарас Григорович бував у наших краях у 1843-му та 1845-му роках, Катеринослав був невеликим містечком з кількістю населення менше десяти тисяч. Сьогодні Старий Кодак, як і Новий Кодак увійшли у межі сучасного міста. А Мануйлівський дуб, біля якого за легендою спочивав поет-мандрівник, і досі стоїть... на проспекті ім. газети «Правда» (колишня Мануйлівка).

Топонімічна Шевченкіана нашого краю багатюща. З 1922 року ім'я Шевченка носить одна з центральних вулиць міста. Іменем великого сина нашого народу названо Центральний міський парк культури і відпочинку на високих берегах Дніпра. Два театри в області носять ім'я Тараса Шевченка – перший найстаріший в Україні Дніпропетровський державний музично драматичний театр та Криворізький міський театр драми та музичної комедії. А ще кілька селищ носять ім'я Шевченка, близько тридцяти пам'ятників, сотні поезій, пісень, рушників, картин.

У 2008 році ми створили велику книгу, яку назвали «Шевченкіана Придніпров'я». Ми задумали її як присвяту 165-й роковині від дня, коли Тарас Шевченко вперше ступив на нашу землю. Готуючи книгу до друку, ми воліли наповнити її різнобічно, озиралися на багатолітній досвід вшанування Шевченка у нашій країні. Серед іншого не можемо не згадати книгу «Вінок Великому Кобзареві» (Дніпропетровське книжкове видавництво – 1961). У ній вміщено вірші і прозу авторів, статті митців. Спершу була спокуса перенести деякі матеріали до нашої книги, згодом прийшло розуміння того, що не варто цього робити (Виключенням стала стаття Марії Олійник (Шубравської) про Д.І. Яворницького, яка, незважаючи на певні архаїзми, не втратила свого історичного значення). В цілому ж названа книга надзвичайно цікава як видання, що відбиває пафос своєї епохи, совецької, і містить тексти соцреалістичного дискурсу. Скажімо, у Фросини Карпенко в «Думі про Тараса Шевченка» ми читаємо:

У великій і заможній, У радянській вільній  
Ми Тараса пригадаєм У сім'ї артільній.  
Ой, пройшовся б ти, поете, По дніпрянським полі...  
Не на пана ми працюєм, Як колись в неволі.  
Селянин вже сів на трактор – Переверта гори.  
Породив Дніпро могучий Каховськеє море.  
Не реве Дніпро, не стогне, Весело співає.  
Електричний струм Славути Простір осяває...

А селянка на комбайні, У хлібах – як в морі:  
Вище неї в цьому світі Тільки сонце й зорі.  
Не йде з дитям Катерина Москаля шукати.  
Не осміяна, в повазі Наша кожна мати.  
А наймишок дочки, внучки – Праці Героїні.  
Отакі, Тарасе, зміни В нашій Україні...

Отож, Дніпро вже не реве і не стогне, селяни благоденствують, настало суцільне соціалістичне щастя. А Тарас Шевченко, цілком в дусі соціалістичного реалізму допомагає будувати комунізм, як раніше він «громив Петлюру, бив Бандеру, стріляв у Гітлера з «Катюш» (з тої ж книги). У кожної епохи – свій Шевченко.

Ми вирішили піти «вшир» і зібрали під дахом цієї книги відлуння найбільш помітних знаків любові до Тараса Шевченка, що їх ми маємо на наших катеринославських(1776-1926) – січеславських (1918) – дніпропетровських (від 1926-го) теренах: мистецькі і наукові, поетичні і прозові, скульптурні і живописні, театральні і музичні, краєзнавчі і спортивні твори.

Травень року 2008-го був особливим для нас. Міжнародне літературно-мистецьке Шевченківське свято «В сім'ї вольній, новій...» проходило на Дніпропетровщині-Січеславії. 19-23 травня на свято вшанування пам'яті перепоховання Кобзаря прибули гості (близько ста осіб) – відомі і видатні письменники, майстри пера, серед них лауреати Шевченківської премії з 26 областей України та з-за кордону, а також художники, митці, лауреати Національної премії імені Т. Шевченка В.Яворівський (голова НСПУ, народний депутат України), Р.Лубківський, Л.Голота, Г. Гусейнов, В. Шкляр, Ніна Гнатюк, В. Довжик, Ю. Завгородній, А. Качан, В.Фольварочний, В. Неволод, В. Лопата, Антонія Цвіт, В. Пепа, В. Трубай, Галина А.Гай, В. Рабенчук (Вінниця), Ніна Горик (Волинь), В. Павловський (Донецьк), М. Пасічник (Житомир), В. Кузан (Закарпаття), П. Юрик (Запоріжжя), О. Смоляк, В.Ганоцький (Кіровоград), В. Бушняк і Тамара Дяченко (Крим), Марія Людкевич, Галина Пагутяк (Львів), А.Медведенко (Луганськ), Д. Кремінь (Миколаїв), С. Конак (Одеса), Олена Гаран (Полтава), В. Лис (Волинь), А.Гризун (Суми), Є.Безкоровайний (Тернопіль), С. Сапеляк (Харків), В. Загороднюк (Херсон), В. Мацько (Хмельницький), Людмила Солончук та О. Озірний (Черкаси), В. Колодій та В.Васкан (Чернівці), А. Шкуліпа (Чернігів), кореспонденти газети «Літературна Україна», кореспондент Всесвітньої Служби Радіо Україна П.Шульга, та іноземні гості: Наталя Кот (Австралія), Алесь Пашкевич та Едуард Акулін (Білорусь), Джуро Відмарович (Хорватія), Дімітр Христов (Болгарія), Фелікс Бахчинян (Вірменія), Маквала Гонашвілі (Грузія), Марек Вавжкевич (Польща), В. Рудзіанскас (Литва), Хіросі Катаока (Японія) та інші.

- **Виразне художнє читання поетичних текстів викладачем та студентами**

## **Леся УКРАЇНКА**

На роковини (1911р. – у 50-ту річницю з дня смерті Тараса Шевченка)

\* \* \*

Не він один її любив,  
віддавна Україну.  
поети славили в піснях,  
немов “красу-дівчину”.  
Від неї переймали сміх,  
і жарти, і таночки,  
її байки, немов квітки,  
сплітали у віночки.

Той в ній давнину покохав,  
той мрію молоденьку.  
Він перший полюбив її,  
як син кохає неньку.  
Хоч би була вона стара,  
сумна, змарніла, бідна,  
для сина вірного вона  
єдина, люба, рідна;  
хоч би була вона сліпа,  
каліка-недоріка, –  
мов рана ятриться в ньому,  
любов його велика.  
Україна бачила не раз,  
як тії закоханці  
надвечір забували все,  
про що співали вранці,  
і, взявши дар від неї,  
йшли до іншої в гостину;  
вони не знали, що то є  
любити до загину.  
Він перший за свою любов  
тяжкі дістав кайдани,  
але до скону їй служив  
без зради, без омани.  
Усе знесла й перемогла  
його любові сила.  
Того великого вогню  
і смерть не погасила.

### **Ліна КОСТЕНКО**

Кобзар співав в пустелі Косаралу,  
У казематах батюшки-царя.  
Кайдани, шаленіючи, бряжчали,  
Щоб заглушити пісню Кобзаря.

А пісня наростала у засланні.  
А пісня грати розбивала вщент.  
Правдивій пісні передзвін кайданів –  
То тільки звичний акомпанемент.

### **Дмитро ПАВЛИЧКО**

#### **МОГОЛИ**

Якби Ти встав, прийшов у Київ, –  
О скільки Ти про нього мріяв  
В степу, над Каспієм широким! –  
Ти глянув би похвальним оком  
На ті колони і тераси,  
Ти здивувався б, наш Тарасе,  
Почувши, як Тебе ми хвалим,



І ходимо під п'єдисталом,  
Де Ти стоїш в тяжкій задумі,  
Бо, може, й слова в тому шумі  
Не вчув би рідного. Забули?  
Та ні, ось пишемо цидули,  
Статті та з уряду бомаги,  
А в земляків нема відваги  
По своєму заговорити...  
Учені дуже, що робити?  
Хоч не голодні, хоч не голі,  
Хоч не в кайданах, все ж – моголи!  
*Львів, 1955*

**Іван ДРАЧ**

**СМЕРТЬ ШЕВЧЕНКА***(Уривок із симфонії)*

Голосіння матері України

Та до кого ж я літатиму,  
Кому в очі заглядатиму.  
Кому квіти-самоцвіти  
По долинах розстилатиму?  
Відкіль тебе ж викликати?  
Чи то з руги? Чи то з м'яти?  
Чи з глибокої могили,  
Де барвінки хрест обвили?  
Які столи застилати,  
Повні чари наливати?  
Та й налити, пригубити,  
З хрестом цокнутись і пити?..  
Як же тебе шанувати —  
Цвіт вишневий обсипати,  
А чи жовтий лист кленовий  
На віночок твій терновий?..

Друга частина

Йому стелилася дорога незвичайна —  
Єдина у житті і в смерті теж єдина,  
Крізь всі віки, загорнуті у смуток,  
Крізь всі народи, сиві і весняні, —  
Кругом Землі йти на плечах братів.

І до труни з кленового безсмертя  
Шекспір підходив з глибини століть  
І, чорний плащ відкинувши рукою  
(На грудях заряхтіли діаманти,  
Мов зорі на небесному чолі),  
Схилився до землі, поцілував у лоб —  
Війнулося волосся над труною.  
Застиг в мовчанні, вічний, як життя.

Війнуло подихом насичених терзань —  
Рішуче звівся буряний Бетговен.  
Левиний чуб із чорних блискавок

Упав на груди вогняного брата —  
Вислухував громи в Тарасовій душі.

Стрункий, і чистий, і легкий, мов птах,  
В вустах затисши білий цвіт черешні,  
Плив на вітрах чорногарячий Пушкін.  
І полилось волосся кучеряве  
На мудрі руки сивого борця.

І скинув Гойя вороний циліндр.  
Поставу згорблену ніс крізь тривожні хмари  
З совою на широкому плечі.  
У кожного руках пов'язаний хустиною  
З яскравим українським вишиттям.  
Взяли на плечі дорогу труну.

І замість свічки палахтіло сонце  
В Тарасових натруджених руках.  
У кругосвітній похорон пішли,  
Щоб зупинитись на горі Чернечій,  
Йшла вперше Україна по дорозі  
У глибину епох і вічних зльотів —  
Йшла за труною сина і пророка.  
За нею по безсмертному шляху  
Ішли хохли, русини, малороси,  
Щоб зватись українцями віднині.

І розступалися народи перед нами.  
Вітри носили шепоти на крилах.  
Питав Париж Варшаву: хто це? Хто?  
Літали ластівки й снували за собою  
Години й дні, журбою перевиті.  
А з куполу захмарених небес  
Глибинний реквієм схилявся до Землі  
І очі смутку зазирали в душу —  
Йшла Україна в глибину століть.

Вишнева весняна пора.  
Летять стежини до Дніпра,  
Летять хмарки, летять дороги,  
Зібгавши куряву під ноги.  
Летять студенти і монахи,  
Летять мундири і папахи,  
Летять солом'яні брилі,  
Летять кленові костилі,  
Летять берлини і підводи,  
Летять віки. Летять народи.  
Вишневий вітер на Землі.  
Вишневі думи на чолі.

І доки світ  
У плині літ —  
Вишневий вітер,  
Вишневий цвіт.

## Іван СОКУЛЬСЬКИЙ

\* \* \*

Зійти на Твою гору, легко мовить...  
Зійти на Твою гору, серце надірвать  
Тим соромом, і гнівом, і Любов'ю,  
Що вдарить тут, як меч,  
Мов дзвін – на сполох.

Зійти на Твою гору, легко мовить...  
А стати на окраєць того шляху,  
Що вів Тебе, палив і мордував...  
Зійти на Твою гору, легко мовить...

Гора росте – щоднини, щогодини...  
І йде всіма материками  
Твоя луна –  
З найвищої вершини України!

Зійти на Твою гору, легко мовить...  
1977

## Наталка НІКУЛІНА

\* \* \*

Шукаймо у собі Шевченка  
(Хоч іскру – праведності й віри) –  
Він мусить бути там, в глибинах,  
Інакше нас би не тримала  
Оця земля, калини матір.  
Ми мусимо. Ми конче мусим  
Знайти в собі його кровину –  
Інакше з темряви не вийти.  
Усім життям, всім током крові –  
Народжуймо в собі Шевченка,  
Хоч іскру кожен. Іскру – кожен.  
Всі разом – буде Україна.

## Леся СТЕПОВИЧКА

Тарасові ШЕВЧЕНКУ

Яке вогненне, Слово мовлене,  
Що підняло з п'ятьми віків  
Живих, і мертвих, й ненароджених  
Нащадків славних козаків.  
Без Слова Вашого і чину  
Змаліло б місто, знебулось село.  
Були б ми “женщини” й “мужчини”,  
Електорат, населення, мурло...

Те не існує, що не має імені,  
Ріка без назви – лиш вода,  
Земля без мови – не країна,  
Забудьків гетто і невдах.  
І горем сповнена по вінця,  
Заклякла б тінь окрайни ця,  
Гречана малоросійська провінція,  
Де син не зна свого отця.

А ви гриміли – «У к р а ї н а»!  
І виривали з небуття.  
Як важко – полюбить Руїну,  
Як гідно – їй віддати життя!  
Хоч пломенів вогонь Шевченків,  
Та нас в глухий загнали кут...  
Невже була даремна жертва  
Грушевського, героїв Крут?

Бійці УПА – еліта нації,  
На прю вставали вояки,  
І гинули в лісах повстанці –  
Як на Січі звияжні козаки.  
В ГУЛАГах Вашу іскру Божу  
Сини українські берегли.  
Як віяли вітри ворожі!  
Та погасити ватру не змогли.

Постала вільна Україна!  
А ми все чухасем чуби,  
Хто розгубивсь, хто й досі на колінах...  
В чийх руках кермо Доби?  
Ми в незалежній Україні...  
На галасливу маячню марнуєм час.  
Вслухаймось в Кобзареве Слово нині!  
Як далі жить, підкаже нам Тарас.

- **Домашнє завдання.** Виразно читати улюблений твір про Т. Шевченка, описати свої враження від твору.

## ЗАНЯТТЯ №4.

### ТЕМА «МИСТЕЦЬКА ПАЛІТРА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

- **Мета.** Показати студентам діяльність Т.Г.Шевченка як художника. Розглянути репродукції картин, малюнків, офортів, скізів.
- **Обладнання:** портрет Т.Г. Шевченка, виставка творів Кобзаря.

### ХІД ЗАНЯТТЯ

- **Інтерактивне опитування.** Які картини художника Тараса Шевченка Ви знаєте? Які сюжети на них зображено?
- **Диктант.** Тарас Шевченко, як художник, його картини — живопис, акварелі, малюнки, що дійшли до нас з минулого, не менше цінніші й цікавіші, ніж його поезія. Тарас Шевченко, як знаємо з історії його життя, з дитинства мріяв малювати і саме цей талант сприяв повороту долі молодого Шевченка, привернувши увагу видатних художників того часу до його художніх робіт, які надалі викупили з кріпацтва молодого талановитого хлопця. Тому можна сказати, що саме художній талант подарував світу Тараса Шевченка як особистість, як поета і як художника.
- **Огляд картини «Селянська родина» (1843)**



Більшість композицій побутового жанру — графічні роботи. Що ж до олійного живопису, то найвідоміші картини Шевченка — це «Катерина», «Селянська родина», «На пасіці».

На картині «Селянська родина» бачимо стареньку, під солом'яною стріхою хату. Тут, у затишку, наприкінці літнього дня, зібралася селянська родина — молоді батьки, їх

синочок, дід. Малюк, що цілий день був з дідусем, очевидно, бешкетуючи, а може й ненароком розбив горщика, який висів на тину і був неабиякою цінністю у селянській родині. Батько хотів було покарати хлопчика за вчинену шкоду. Але мати заступилася за сина, благаючи чоловіка вибачити його. Чоловік полагіднішав, заспокоївся, узяв люльку і, немов вибачаючись перед дружиною, прагне приласкати сина. За цією маленькою драмою уважно стежить дворовий пес. Трохи далі, на розі хати, сидить і гріється у променях вечірнього сонця сивий дідусь, якому байдуже все, що діється на подвір'ї.

Перед нами типова сцена з селянського побуту, знаменитий жанровий живопис, який посідає важливе місце в українському мистецтві XIX ст.

Шевченко написав картину «Селянська родина» 1843 року. Навчаючись у Петербурзькій Академії мистецтв, він приїхав в Україну, де не був уже чотирнадцять років. Що ж побачив Тарас у милому серці краї? Злидні, горе, страждання, стогін підневільного народу. І водночас — райське життя розбещеного панства, поміщицьку сваволю. Свій біль за скривджений, підневільний народ і свою ненависть проти царя та його посіпак поет вилив у віршах і в гнівній сатиричній поемі «Сон». Ці почуття знайшли відображення і в його картині «Селянська родина».

- **ПЕРЕГЛЯД деяких репродукцій картин Тараса Шевченка.**



Т. Шевченко. Катерина



Тарас Шевченко. Автопортрети.



Автопортрет. Олія. 1861



Діоген. Сепія, бістр. 1856.

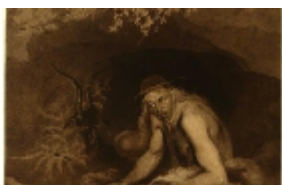


Нарцис і німфа Ехо. Сепія.



Благословіння дітей.

Сепія. 1856.



Робінзон Крузо.



Мангішлацький сад



Долина на Хівінській дорозі.



Циганка-ворожка.



Марія. Ілюстрація до «Полтави» О. Пушкіна



Шхуни у форта Кос-Арал.



Пожежа в степу.



Портрет Платона Олексійовича Закревського



Портрет Є. Гребінки.



Портрет дітей В.М. Рєпніна.

### Лекція. «Приорільські стежки Т.Г. Шевченка на його малюнках» (автор А.М. Білокінь, директор Царичанського історико-краєзнавчого музею)

У 1845 р. Т.Г.Шевченко зібрався полишити Петербург і вдруге помандрувати на Україну, про яку мріяв, якою марив довгими Петербурзькими ночами. Він планував змалювати там найвідоміші і наймальовничіші місця і видати альбом під назвою «Живописная Украина». Випадок звів його на берегах Неви з братами Лук'новичами: Миколою та Олександром. Микола служив у департаменті гірничих і соляних справ начальником відділу, мав університетську освіту, розумівся на літературі і сам непогано писав. Зокрема, у журналі «Невский альбом» він надрукував статтю «Русская литература и публика», в якій говорив і таке: «Наслідуємо французам у бородах та зачісках, але не наслідуємо їх чомусь у любові до рідної мови»... Одного разу познайомившись з Шевченком, познайомив останнього і зі своїм молодшим братом Олександром, полтавським поміщиком, який мав маєток у Миргородському повіті. Дізнавшись про намір Шевченка весною вирушити до України, Олександр Лук'янович запропонував йому їхати туди разом. Більше того, запросив до своєї садиби у село Мар'янівське, аби Шевченко намалював його портрет та портрети членів його сім'ї. Поет цю пропозицію радо прийняв, бо вона йому



дозволяла і кошти на проїзд зекономити і зав'язати нові знайомства та побачити нові місця на Україні.

І вже в березні 1845 р. в листі до отамана Чорноморського козачого війська Якова Кухаренка він говорить: «Пиши, коли матимеш час, до мене... в Полтавську губернію в Миргородський повіт в село Мар'їнське. На ім'я Олександра Андрійовича Лук'яновича з передачею щиро твоєму Шевченкові». За віком Олександр Лук'янович був на десять років старший за Шевченка, але у довгій дорозі це не було перешкодою для довгих розмов та навіть суперечок на різні мистецькі, суспільні і наукові теми. Як і старший брат Микола, Олександр був людиною освіченою, прогресивно мислячою, знався з багатьма літераторами і художниками в Петербурзі і Москві, зокрема з М.В. Гоголем. Тому час мандрівки минув швидко, і в кінці квітня подорожні дістались до Мар'янівського, де незабаром дружина Олександра Лук'яновича народила йому доньку. На хрестини до сина приїхав зі свого Шедіївського маєтку, що на річці Оріль, Кобеляцького повіту, старший генерал Андрій Федорович Лук'янович. Познайомившись з ним, Шевченко дізнається, що Андрій Федорович був близько знайомий з Іваном Петровичем Котляревським, який часто гостював у Шедіївському маєтку Лук'яновича. У Полтаві будинки Лук'яновича та Івана Котляревського стояли поряд. І що сюжет для своєї «Наталки-Полтавки» Іван Петрович узяв із справжньої історії, яка трапилась у селі Буртах, що поряд з Шедієвом. А згодом з'ясувалося, що дружина Олександра Лук'яновича Анастасія Федорівна була рідною сестрою Шимкова Івана Федоровича, декабриста, який був засланий до Сибіру і там помер. Було що слухати Шевченку, було чим насолоджуватись травневими днями і ночами на Миргородщині. Закохався поет в Полтавщину. І коли, від'їжджаючи в Шедієве, Андрій Федорович запросив його в гості, поет радо погодився. Тим паче, що можна буде відвідати Полтаву, вклонитись могилі Котляревського, побувати в хаті, де народжувались безсмертні картини «Енеїди»...

Поет побував на полях Полтавської битви 1709 року, подихав повітрям, де народилась улюблена Тарасова пісня «Ой не ходи, Грицю», яку склала легендарна Маруся Чурай. І малював, малював, малював... Коли емоції перехоплювали подих, брався за перо і народжувались поетичні твори, повісті та п'єси. Його радо супроводжував по вулицях Полтави і її околицях старший Лук'янович. І коли вже все було оглянуто, на початку липня 1845 р. вони вирушили на Приорілля. Між Полтавою та Кобеляками з півсотні кілометрів. Та ще від Кобеляк до Шедієвого близько сорока. Тому їхали два дні, і за цей час Тарас Григорович багато почув від Лук'яновича про їх зустрічі з Котляревським, про історію краю, яким проїздили, про красу Шедіївського маєтку та приорільської природи. Слухаючи все це, Тарас милувався приворсклянськими Білецькими ярами, порослими лісом, Кобеляцькими пагорбами... Між Кобеляками і Маячкою, останнім великим селом на шляху до Шедієвого, дорога тяглася степом, і розповідь Андрія Федоровича про свій маєток скоротила і прикрасила її одноманітність... Ми, звичайно, ніколи не дізнаємось, що і як господар розповідав гостеві про Оріль, про Шедієве, Бурти, Нехворощу, Маячку. Але у нас є спогади онуки Лук'яновича про дідів маєток, його дивацтва, штукарства і розкіш. «Будинок стояв на крутому березі Орелі, біля самих зарослих дерезою та бур'янами траншей Української лінії – укріплень, створених на початку XVIII сторіччя за указом імператриці Анни Іоанівни для захисту від набігів кримських татар. Десятки тисяч козаків і селян впродовж 30-х років XVIIIст. у невимовно тяжких умовах насипали тоді оці «бурти на Орелі». Будинок і садиба діда декілька разів були перезакладені, але попри численні борги він вражав гостей своєю пишністю і оригінальністю. Андрій Федорович у війні 1812 р. з Наполеоном, маючи чин полковника, служив під командуванням генерала Тралова і у його з'єднанні воювала у чині поручика Надія Дурова «кавалерист-дівиця», герой війни 1812 р. Потім він був пермським віце-губернатором і симбірським цивільним губернатором. У пам'ять про героїчні роки дід поставив біля ганку дві французькі мортири, за якими доглядав відставний солдат. І в честь найпочесніших гостей він наказував з них стріляти. Але і гармати вже були старі, і солдат, який біля них ходив, теж

був підтоптаний, тому інколи замість пострілу звучало гучне клацання. Та все одно це справляло на гостей враження». Мабуть, і в честь Тараса Григоровича відсалютували французькі гармати.

Але повернімося до спогадів: «Кімнати і кімнатки в будинку були найрізноманітніших видів і розмірів: зали з хорами і без хорів, вітальні, розписані зверху до низу примхливими зображеннями фантастичних ландшафтів, казкових птахів і небачених квітів. У кожній була якась потаємна штуковина – то шафа з хитромудрим замком або прихованою пружиною, то непомітні двері».

Проїхавши село Маячку, яке лежить у глибокій западині, і, піднявшись на пагорб, карета з подорожніми знову покотила степом, лише курява клубочилась позаду та пробігали перед кіньми сполохані дрофи. Справа від дороги Тарас Григорович помітив якись будівлі.

„Ну от ми і вдома”, – вдоволено вимовив Андрій Федорович. Не встигли подорожні наблизитись до брами, як ревнули по черзі дві гармати, сполохавши людей, тварин і птаство. Ще не встиг розвіятись сизий дим від пострілу, як екіпаж підкотив до ганку.

Будинок Лук'яновича був довгий і одноповерховий з широким балконом та колонами й безліччю химерних прибудов і закапелків. З його ганку перед очима розкинулась глибока улоговина, де текла ріка Оріль, зліва білили води широкого лиману, обрамленого стіною очерету. Кучеряві верби похиляли гілки у води Орелі, а дорогу до річки обрамляли стрункі тополі та явори. Села Шедієве та Бурти складались фактично з однієї в декілька кілометрів вулиці, яка тулилась до палацового узвишшя. Зліва від ганку будинку стояли дві кам'яні „баби”, які зображали чоловіка та жінку. Захоплений красою долини, Шевченко декілька хвилин не міг вимовити і слова, а коли глянув на „баб”, то йому здалося, що вони зумисне стоять тут віками, аби стерегти це бездонне небо, дзвінку тишу, розмаїття трав, квітів, птахів і тварин. Глянувши на Тараса, Андрій Федорович посміхнувся вдоволений і ще декілька хвилин не турбував його, аби дати насолодитись побаченням.

Потім господар довго водив гостя своїми покоями і нарешті попрямував до стодоли з сіном. Це було ще одне диво в його маєтку. Бо в ній виявились двері, а всередині – простора зала з накритим для обіду столом. За ними до зали в скирті почали заходити статечні мужики і на запрошення господаря розсідались за столом. „Щоб пан і кріпаки за одним столом! Благородна рівність! Отак би треба було жити людям на Україні поміж собою”, – думав Тарас, дивлячись на цю трапезу. І згадались йому слова Котляревського з „Енеїди”:

„Поклали шальовки соснові,  
Кругом наставили мисок;  
І страву всякую, без мови,  
В голодний пхали все куток.  
Тут з салом галушки вминали  
І брагу кухликом тягли;  
Та і горілочку хлистали,  
Насилу із-за столу встали...”

У честь початку трапези знову бабахнули мортири, а домашній хор не гірше митрополитового затяг осанну. Їли під бравурні марші у виконанні власного оркестру.

„ Небагато, мабуть, знайдеться таких, які повірять, що все це було справді так, а воно саме так і було...” – писав в одному зі своїх листів Тарас Григорович про своє шедіївське життя. Сім липневих днів минули для Шевченка на берегах Орелі, як один. Досхочу блукав він селом, долиною, в прохолодних гайках, ловив раків у чистій орільській

воді, розмовляв з селянами, подовгу сидів біля „баб”, милуючись природою і, як вони, ніби завмираючи у хвилях творчого натхнення, яке так щедро його надихало, писав і малював:

„ Минають дні, минають ночі,  
Минає літо. Шелестить  
Пожовкле листя, гаснуть очі,  
Заснули думи, серце спить,  
І все заснуло, і не знаю,  
Чи я живу, чи доживаю,  
Чи так по світу волочусь,  
Бо вже не плачу й не сміюсь...”

Це написано поетом у грудні 1845 року у В'юнищах і може в Шедієвому ще в липні ці рядки вже зароджувалися...

Що перебування на Приоріллі глибоко схвилювало і запало Кобзареві в душу, свідчать його поетичні і прозові твори, а також малюнки, зроблені ним олівцем у Шедієвому в липні 1845 р.

Уже в 1847 р., далеко від України і Приорілля, у засланні у Орській фортеці Шевченко написав вірш „Іржавець”, де змалював сумну долю України, яку розривають на шматки царі російські та кримські татари. І є там такі слова:

„ Як плакала за дітками  
Старенькая мати.  
Як діточки на Орелі  
Лінію копали  
І як у тій Фінляндії  
В снігу пропадали”.

Ходячи по ровах та редутах Української лінії в сусідніх з Шедієвом селах Нехворощі та Ливенському, поет бачив, скільки сил і праці треба було прикласти, аби перегорнути таку кількість землі лише з допомогою лопат та возів за якихось чотири роки. Знав він і те, що ще в XVI столітті землі Полтавщини були віддані для виварювання селітри (а це в основному кургани). Ось як це описував він у повісті «Наймичка»:

„Нередко виднеются и курганы, совершенно круглые, сажень в 50 в диаметре четвертя, смотря по величине кургана. Их простой народ называет просто могилами. Есть и такие насыпи (и это самые большие), которых и форму определить трудно. Это валы разной величины и в разных направлениях. Думать надо, что форма этих майданов впоследствии испорчена корыстолюбивым и любопытным потомством. Не помню, кто именно пробовал добывать селитру из Орельских земляных укреплений или так называемой линии, построенной Петром Первым между Днепром и Доном на берегу реки Орели. Но результаты оказались совсем неудовлетворительны. То может быть, что и описываемые мною курганы были пробованы каким-нибудь любителем селитры – Ходаковским в некотором роде. Не знаю, пускай про то ведают антикварины. Нужно прибавить, что все эти так называемые могилы имеют свои названия, как-то: Няньки, Мордачевы, королевы и т.д. Последние быть может окопы Карла XII, потому что он в этих местах когда-то шлялся с своими синекафтанными шведами».

Попри письмових згадок про Приорілля, Тарас Григорович залишив нам і декілька малюнків мальовничої природи краю. Виконані вони були олівцем. На одному з них, розміром 24.3 – 16.7 см. ліворуч унизу олівцем автор написав: «На Орелі». Інший має розмір 24.8 – 6.4см. і на ньому теж рукою Шевченка написано: «На Орели». Правда, вже російською мовою. На третьому малюнку (25.7 – 17.1см), який теж виконаний олівцем, змальовані вже згадувані половецькі „баби”, які стояли обабіч ганку будинку Андрія

Лук'яновича. Одна з «баб» ще в 60-ті роки ХХ ст. зберігалась у музеї села Нехвороща. На сьогодні доля обох невідома.

Усі три малюнки зберігаються у державному музеї Т.Г.Шевченка у Києві і намальовані в липні 1845 р. Тут же зберігається ще один малюнок, розміром 24.2 – 17 см., виконаний олівцем, який автор підписав внизу зліва „Стенка”. Дослідники творчості поета поки що не визначились, який же саме краєвид Полтавщини тут зображений. Хоча, як на мене, то тут легко впізнається місцевість Шедіївських околиць.

Усе в цьому земному світі взаємопов'язане: небо і земля, природа і люди, матеріальне і духовне їх буття... І часто ця взаємозалежність помимо нашої волі визначає долю як окремої людини, так і цілих країн та народів...

У 90-х роках ХІХ ст. у тому ж селі Шедієвому в найменшій дочки Андрія Лук'яновича народилась донька, яку назвали Єлизаветою. Батько її, Микола Іванович Авіном, був військовим і на час народження доньки вже мав генеральський чин. Як і всякого військового, його перекидали з одного місця служби на інше. Разом з ним були і дружина, і донька. Батько не шкодував для дочки коштів, наймаючи домашніх вчителів та репетиторів. Особливо Єлизаветі подобалось малювати. Часто мати розповідала їй про відвідини їх маєтку Т.Г.Шевченком, читала „Кобзар”. Коли дочка вже освоїла грамоту, то глибоко захопилась літературою і образотворчим мистецтвом. Для цього в Шедіївському маєтку Лук'яновича були всі умови: багата бібліотека і велике зібрання живописних полотен. Можливо, саме тоді ота непомітна душі і оку часточка генія Шевченка оселилась у підсвідомості молодій дівчині, аби назавжди визначити її долю...

Напередодні 1917 року Єлизавета разом з батьками вирушила за океан в Америку, аби провідати брата, який там проживав. А далі, як відомо, територією Російської імперії покотились революції, громадянська війна. Шлях на батьківщину виявився закритим. Щоб заробити на прожиття, Єлизавета пробує займатись, як сьогодні кажуть, бізнесом, але невдало. А от портрети, які вона малює, почали приносити перші заробітки. Одного дня отой самий випадок зводить її з Люсі Разерфорд, колишньою особистою секретаркою дружини Президента США 30-40 років ХХ ст. Франкліна Делано Рузвельта Елеонорою. Вже не працюючи в Елеонори, Люсі не поривала стосунки з Президентом. Під час однієї із зустрічей вона розповіла йому про свою нову подругу та її хист художника-портретиста. Рузвельт захотів, щоб Єлизавета намалювала його портрет. Робота української приорільської художниці виявилась настільки вдалою і так сподобалась замовнику, що портрет роздрукували 10-тисячним тиражем. Одну з копій Рузвельт подарував Сталіну, і вона висіла в його робочому кабінеті до самої смерті вождя, а іншу – Черчіллю.

У 1945 році Рузвельт вдруге хоче мати свій портрет роботи Єлизавети Шуматової. На одному з сеансів він фактично і помер раптово на руках художниці, полишивши світові цілу низку незавершених політичних справ світового доленосного значення і незакінчений свій портрет...

Шедієве і Сполучені Штати Америки, геніальний поет і художник Тарас Шевченко та видатний політик Рузвельт. Через сто років вони „зустрілись” талантом приорільської художниці Єлизавети Шуматової...

На жаль, не лишилося сьогодні і сліду від колись одного з найбагатших маєтків Полтавської губернії у с. Шедієвому. Доля порозкидала нащадків роду Лук'яновичів по світу. І лише неповторна природа Приорілля: річка Оріль, лиман, долина лишаються незмінними, ніби прагнуть зберегти і передати у вічність свою красу і велич, якою так захоплювався великий син українського народу Тарас Григорович Шевченко.

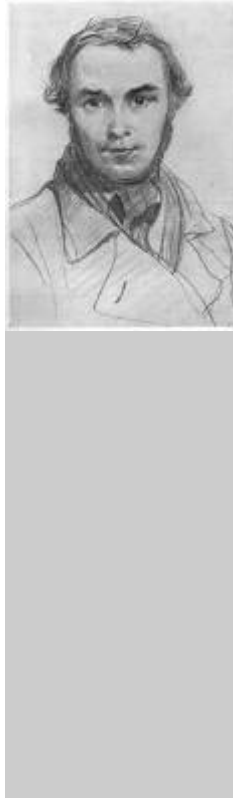
Багато людей побувало на шедіївських пагорбах, і жодного з них не лишила байдужою їх краса. У червні 2004 року я мав честь показати це диво поетесі, голові Спілки письменників Дніпропетровщини Лесі Степовичці та українському поету і видавцеві Сергію Ткаченку, який приїхав на Україну у відпустку із Нью-Йорка. Ми утрюх стояли на тім самім пагорбку, де зробив свої ескізи Великий Кобзар і розглядали Оріль під тим же

кутом зору, що й він, бо в руках тримали копії ескізів. Ми порівняли краєвиди і страшенно втішилися тим, що вони мало змінилися від часів Тараса Шевченка...

- **Закріплення матеріалу.** Де на Приоріллі і коли побував Тарас Шевченко? У яких творах відобразив степову річку Оріль (в поезії та живописі?)
- **Домашнє завдання.** Описати свій улюблений мистецький твір Тараса Шевченка.



Т. Г. Шевченко. Автопортрети



## ЗАНЯТТЯ №5

### ТЕМА «ХУДОЖНЬО-МИСТЕЦЬКА ШЕВЧЕНКІАНА»

- **Мета:** Інформувати студентів про вшанування Тараса Шевченка у творчості художників Катеринослава–Дніпропетровська. Розглянути репродукції портретів та ілюстрацій до творів Т. Г. Шевченка, обговорити зміст, жанр, історію твору.
- **Обладнання:** демонстрація світлин з репродукціями портретів Т.Г. Шевченка та ілюстрацій до його творів на мультимедійному екрані

### ХІД ЗАНЯТТЯ

- **Психологічна розминка.** Поговоримо про образ поета та ілюстрації до його творів, які належать місцевим художникам. Як давно ви були в Художньому музеї? Які портрети Т.Г. Шевченка Вам відомі? Які твори Т.Г. Шевченка є у Вашому домі? Ким вони проілюстровані?
- Лекція «Образ Тараса Шевченка у творчості художників Катеринослава–Дніпропетровська» (автор Олена Годенко-Наконечна, мистецтвознавець)

Катеринослава–Дніпропетровська» (автор Олена Годенко-Наконечна, мистецтвознавець)

Тарас Григорович Шевченко – епоха в українському мистецтві, кардинальний поворот у мисленні та творенні. Він не лише заявив про кричущу несправедливість, яка творилась у кріпосній державі, а й відродив перекази забутої давнини, осмислив народні традиції, створив невмирущі типи народного характеру. Після Шевченка мислити старими категоріями було вже неможливо. Колосальним є і вплив Шевченка, поета та художника, на розвиток українського образотворчого мистецтва. Ще за його життя з'явилась ціла когорта тих, хто підхопив його ідеї. Це були представники творчої української та російської інтелігенції середини ХІХ століття, послідовники Т.Г.Шевченка в образотворчому мистецтві: Л. Жемчужников, К. Трутовський, І. Соколов, М.Микешин та інші. Неодноразово до образу великого Тараса звертались й художники-передвижники: найвідомішими є портрети Т.Г. Шевченка роботи І. Крамського, І. Рєпіна, С. Васильківського. Офіційна ж влада російської імперії таку увагу до Шевченка не те що не заохочувала, навпаки – забороняла усіляке намагання вшанування його імені. Незважаючи на вороже ставлення до Т. Г. Шевченка з боку урядовців, на початку ХХ ст. розгортається справжня „шевченкіана” у мистецтві, коли народні прагнення величання свого кумира втілювались у численних конкурсах на пам'ятник Шевченку, світлиці української „Просвіти” прикрашались портретами Т. Г. Шевченка, видання шевченкових творів оздоблювались ілюстраціями.

На той час і на Катеринославщині можна було спостерігати посилення уваги до постаті Шевченка. Про це свідчать такі факти: 1909 року Д. І. Яворницький видає книжку „Матеріали до біографії Т. Г. Шевченка”, де зазначено, що гроші від реалізації накладу підуть на створення пам'ятника поету. 1911 року громадськість Катеринослава долучається до відзначення 50-річчя з дня смерті Шевченка цілою низкою заходів, серед яких виставки викладачів та учнів таких осередків, як художньо-технічні курси, створені при Науковому товаристві, приватні художні студії В. В. Коренєва та М. І. Хейлика, художньо-ремісничі навчальні майстерні О. Н. Долгової. Серед активних учасників тогочасних виставок – відомі місцеві художники: В. В. Коренєв, Н. Моргунов, М. Сапожников, П. Окулов, Б. Смирнов, І. Євсевський, І. Горбоносів та інші. У 1912 році

видається „Кобзар” з ілюстраціями художника Б. Смирнова до таких шевченкових творів, як „Катерина”, „Гополя”, „Сліпий”, „Сон” та ін. А у 1914 р. Наукове товариство, незважаючи на складну суспільно-політичну ситуацію напередодні світової війни, утворило комітет по відзначенню 100-річчя з дня народження Т.Г.Шевченка. У місті відбулися шевченківські читання, постановка п’єси Шевченка „Назар Стодоля” (в оформленні В.Коренева), вихід однотомного видання творів поета. Громадськість звернулася до влади про збір коштів на пам’ятник Шевченку, проте прохання було відхилено. На той час багато художників за своєю особистою ініціативою працювали над створенням образу Т.Г.Шевченка: відомим є створений художником В. О. Корнієнком портрет Т.Г.Шевченка (1904), що згодом потрапив до колекції Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького; багато митців тяжіли до національної тематики, до пейзажів української природи, серед них З. Подушко, І.Горбоносів, М. Погрібняк, П. Порубаєв та інші<sup>1</sup>.

На жаль, маємо обмаль інформації про мистецтво Катеринославщини буремних років національної боротьби 1917–1919 років. Більш відомими є факти культурного життя часів встановлення радянської влади, коли активно розвивається агітаційно-масове мистецтво та монументальна пропаганда. Дніпропетровські художники А.Страхов, М. Сапожников, Б. Смирнов, Г. Теннер, М. Погрібняк використовували образ Шевченка у своїх плакатах, декоративних панно, скульптурних композиціях. Наприклад, скульптор Г. С. Теннер (згодом професор Одеської художньої школи), якого протягом усього життя хвилював образ Шевченка, 1924 року представив три проекти на конкурс пам’ятника Шевченку для Миколаївського саду у Києві; скульптор і плакатист А. Страхов, на той час декан Харківського художньо-промислового інституту, брав участь у конкурсі 1933 р. на кращий проект пам’ятника Шевченку для Харкова. (Бюст Т.Г.Шевченка цього автора рекомендували для встановлення в одному з міст України). Ще один відомий катеринославський-дніпропетровський художник-педагог М.С.Погрібняк, який виховувався на творах Шевченка (цьому сприяло й навчання у Миргородській художньо-промисловій школі у О. Сластіона, відомого своїми ілюстраціями до „Кобзаря”, та Ф. Красицького, троюрідного племінника Т.Шевченка), 1920 року створив панно символічного характеру „Засійся, чорна ниво, волею ясною” з образом Шевченка-сіятеля.

Визначний український графік, наш земляк О. Г. Данченко, який був учнем М.Погрібняка в Дніпропетровському художньому училищі, згадував, як його вчитель, коли бачив безпорадність своїх вихованців, відправляв їх копіювати твори з видань Шевченка<sup>2</sup>. Можливо, саме тоді закладалась любов О. Данченка до творчості Т. Шевченка. Це знайшло своє відображення в майбутніх мистецьких уподобаннях графіка, який за своє творче життя оформив три „Кобзарі”. Перше, київське, видання 1963 р. було відзначено дипломами II ступеня на Республіканському та Всесоюзному конкурсах книги; у 1983 р. вийшов російськомовний „Кобзарь” у Москві, а 1984 р. художник за оформлення „Кобзаря” київського видавництва отримав Спеціальний диплом на Республіканському конкурсі та диплом I ступеня на Всесоюзному конкурсі книги. Не лише О. Данченко, а й інші уславлені українські митці, родом з Дніпропетровщини, увійшли в українське мистецтво творами, пов’язаними із Т. Г. Шевченком. Уродженець Катеринославщини, відомий російський скульптор, професор Петербурзької академії мистецтв В. Беклемішев у 1899 р. створив два портрети Т. Г. Шевченка – гіпсовий та мармуровий. Ще один дніпропетровець, вихованець місцевої художньої школи, знаний український скульптор О.Олійник створив пам’ятник Т.Г.Шевченку у канадському місті Палермо (1951, у співавторстві з М. Вронським). Василь Захарович Бородай, уславлений український майстер, відзначений багатьма званнями та нагородами, теж серед тих, хто ніс образ Т.Шевченка по світах: його блискучі скульптурні витвори – пам’ятник Т.Шевченку в США, в Аров-парку поблизу Нью-Йорка (1970) та в Білому Борі у Польщі (1986) вражають своїм могутнім звучанням.

У Дніпропетровську перший загальнозначимий пам'ятник Т.Г.Шевченку був створений І. С. Знобою у парку ім. Т. Г. Шевченка (1949, згодом перенесений у селище Шевченкове; пам'ятник демонтовано у 2007 р.; нині заплановане його відновлення). Другий монумент постав на Монастирському острові цього ж парку у 1959 році, зроблений І. С. Знобою разом із сином, скульптором В. І. Знобою. Естафету по увічненню пам'яті Т. Г. Шевченка в монументальній пластиці продовжили сучасні дніпропетровські скульптори: за часів Незалежності постали у бронзі молодий Шевченко у центрі обласного центру (1992, автор – скульптор В. П. Небоженко) та літній Шевченко – у Дніпродзержинську (2000, автор – скульптор Г. Хачатрян).

Кожне покоління митців сприймає Т. Г. Шевченка по-своєму. В дорадянський час образ Великого Кобзаря подавався як образ співця народного горя. Радянська влада, як відомо, канонізувала образ Шевченка передусім як революціонера та демократа, ювілеї якого почали відзначатися усією країною. Вперше особливо гучно святкувалась дата 125-ліття з дня народження Т.Г.Шевченка 1939 року. У Дніпропетровському художньому музеї була проведена художня виставка, приурочена до цього ювілею. На ній експонувались понад 250 творів живопису, графіки, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва. Шевченківську тематику не оминули такі провідні дніпропетровські майстри, як М. Панін, М. Погрібняк, Б. Смирнов, М. Молочний, І. Веремєнко, О. Вандаловський, І. Зноба, О. Жирадков та багато інших. Привернули увагу такі твори, як „Портрет Т. Г. Шевченка” В. Коренева, проект пам'ятника Т. Г. Шевченку Г. Теннера, графічні аркуші „Причинна”, „Гайдамаки”, „Сова” О. Вандаловського, картина „Перебування Т. Г. Шевченка на Хортиці” О. Максименка. Майже всі твори цієї виставки, на жаль, загинули під час німецько-фашистської окупації. Серед тих, що збереглися – два оригінальних полотна дніпропетровської експозиції – „Т. Г. Шевченко з художником І. Сошенком” І. М. Шульги та „Т. Г. Шевченко серед сучасників” А.Л.Мейстера, які було передано у Київський музей Т. Г. Шевченка.

За покликом душі до образу Т. Г. Шевченка зверталась художниця „бойчукістської” плеяди М. Є. Котляревська, класик української графіки: ще в 1930-х роках, коли жила і працювала у Харкові, вона оформлювала „Вибране” Т. Г. Шевченка, 1942-м роком позначена її ліногравюра „Сон”; відомо, що художниця ілюструвала поему „Катерина” та інші твори поета. Неодноразово обирав Шевченка героєм своїх творів скромний дніпропетровський художник Паладій Євдушенко (автор картини „Т.Шевченко серед селян”). Тарасова доля й поезія припали близько до серця й живописцю Л. К. Кудрявцеву, який у полотні „Т. Г. Шевченко у Санкт-Петербурзі” (1958 р.) прагнув портретно-історичної достовірності.

У післявоєнний час, як правило, пошвавлення інтересу до постаті Т. Г. Шевченка відбувалось при святкуванні чергових ювілейних шевченківських дат. Обласні організації Спілки художників України, зокрема й Дніпропетровська організація (яка постала у 1957 році), традиційно проводили обласні художні виставки перед тим як направити твори своїх представників – членів Спілки – до Києва, на Республіканські ювілейні виставки. У 1961 році відзначалось 100-річчя від дня смерті, а у 1964-му – 150-річчя від дня народження Тараса Григоровича.

Обласна художня виставка, що відкрилася 7 березня 1961 року у залах Дніпропетровського художнього музею, засвідчила, що на тлі робіт, які були створені як данина черговій ювілейній даті, з'явилась низка щирих та хвилюючих образів і самого Т.Г.Шевченка, і героїв його поезій, також красвидів шевченківських місць. У місцевій пресі з'явилися відгуки на цю подію<sup>3</sup>, де відзначалось, що виставка вміщувала 146 роботи 79 авторів, а 70 творів 39 дніпропетровських митців були направлені на Республіканську художню виставку, що особливий успіх у глядачів мали тематичні картини „У дяка в науці” живописців А. Костенка та К. Беркути, „Зустріч Т.Г. Шевченка з І. Сошенком” Г. Латунова, „Приїзд М. Щепкіна до Т. Шевченка у Нижній Новгород” І.А.Коваленка. Це були оповідальні жанрові композиції, побудовані на основі певної драматургії сюжету або



психологічної характеристики основних героїв. Більш новаторськими за своїм звучанням, у душі мистецтва нового покоління шістдесятників, виглядали твори В. Ерліха („Т. Г. Шевченко”), Г. Чернявського („Вид на Чернечу гору. Канів”), М. Козуліна (картина „Свіжий вітер” та серія графічних портретів виконавців ролей у п’єсі „Думи мої, думи” в постановці Дніпропетровського українського театру ім. Т. Г. Шевченка), В. Жугана („Дуб”), В. Філоненка, А. Потапенка, В. Горбаченка, В. Сокола.

В. Філоненко та А. Потапенко продемонстрували на виставці результати свого творчого відрядження до м. Форт Шевченка у Казахстані, по місцях заслання поета. Етюдні пейзажі цих художників і до сьогодні не втратили свіжості та безпосередності свого звучання. Художники описали своє враження від минулого або сьогодення, наприклад: „Руїни Новопетровської фортеці” та „Казахський аул Аташ” В. Філоненка, „Руїни казарми у фортеці Форт Шевченка” та „Форт Шевченка” А. Потапенка.

Іншу плідну подорож – історичними місцями Черкащини, де народився і побував Т. Г. Шевченко, здійснили художники В. Горбаченко та В. Сокіл. Серед найбільш вдалих мальовничих композицій критики відзначали „Три криниці” та „Богданова церква у Суботіві” В. Сокола, „Чигирин. Вид на Богданову гору” та „На березі Тясмина” В. Горбаченка.

В експозиції було багато графіки, зокрема ілюстрацій до поезії Шевченка та плакатів. Усі, хто описував ту виставку, звертали увагу на гуаші О. Талєєва („Перебендя взимку”) та П. Магра („Сліпий”), на вдалі офорти Ю. Корякіна (серія ілюстрацій до „Гамалії”) та пастелі В. Костенка („Катерина”). Учасниками тієї виставки були й такі корифеї українського мистецтва, як М. Котляревська (ліногравюра „Сон”), В. Ховаєв („Кайдани порвіте ...”), папір, туш), М. Родзін (офорт „Тарасова могила”).

Розділ скульптури був представлений гіпсовими композиціями криворожанина А. Васякіна („Шевченко в засланні”), дніпропетровців О. Жирадкова („Портрет Т. Шевченка”), Г. Левчука („Кобзар”), С. Огія („Сліпа”), О. Ситника („Єдиного сина ...”) та іншими.

Показово, що багато тодішніх учнів Дніпропетровського художнього училища, майбутніх знаних художників, взяли активну участь у виставці, серед них – нині киянин М. Малишко, дніпропетровець Ф. Клименко, дніпродзержинець А. Жежер та ін.

Обласна виставка творів дніпропетровських художників 1964 року, присвячена 150-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка, так само проходила у Дніпропетровському художньому музеї.<sup>4</sup> Вона була масштабніша за попередню, на ній демонструвались понад 200 творів про Т. Шевченка і про Україну.

Оглядаючи та узагальнюючи художні досягнення дніпропетровських митців 1960-х років, зокрема й за підсумками названої виставки, приходимо до висновку, що найбільш вдалими були твори тих, хто опрацював великий обсяг матеріалів з обраної теми. Уже названі В. Філоненко та А. Потапенко, захопившись мандрями, а також їх колеги Л. Тальський та Р. Шустерман вирушили шевченковими шляхами – місцями оренбурзь-

кого заслання Т. Шевченка – і привезли до Дніпропетровська вагомі результати своїх подорожей. Мальовничі, хоча й стримані за колоритом, етюди художньо-документального характеру показали А. Потапенко („Оренбург восени”, „Аральське море” та інші серії „По Середній Азії”) та В. Філоненко („Дім в Оренбурзі, де жив Т. Г. Шевченко”, „На Кос-Аралі” та ін.). Схвальну оцінку отримали графічні аркуші Л. Тальського (особливо ліногравюра „Пісня про Тараса”), твори Р. Шустермана („Форт Шевченка”).

Тематичні картини того часу нерідко були виконані за традиційною композицією: Шевченко над Дніпром, Шевченко у колі однодумців, кобзар при дорозі. Такими видаються полотна „Пісні Кобзаря” М. Кокіна, „Т. Г. Шевченко слухає музику М. Глинки” М. Пушного, „Співець про людське горе” Р. Бодрієнка, „Т. Г. Шевченко в Катеринославі” А. Глинова та деякі інші. Більшою життєвою силою та емоційністю були наповнені портретні композиції (наприклад, „Думи Тараса” В. Ерліха або „Юність Катерини” А. Жежера) та пейзажі („Тарасова гора” М. Чернявського, „Вечір” В. Ховаєва, серія „По

місцях, де перебував Шевченко” В. Горбаченка, „Шлях на Моринці” В. Жугана та ін.). Нові твори шевченківської тематики продемонстрували графіки: М. Котляревська („Лілея”, „Парк ім. Т. Г. Шевченка”), М. Родзін („Біля могили солдата”), П. Магро („Старі Моринці”), Ю. Корякін („В заслання”), В. Костенко („Наймичка”), Ф. Клименко („В Моринцях”), О. Ніколенко (серія „Іменем Т. Г. Шевченка”) та багато інших. Вправні портрети Т. Г. Шевченка – мозаїчний та на кераміці – продемонстрував художник-кераміст В. Шпиганович.

Скромніший за живопис та графіку вигляд мала на виставці 1964 року скульптура. Привернув увагу ескіз статуї Т. Г. Шевченка (1958, оргскло) на той час вже московського скульптора І. Першудчева. Інші твори були виконані у гіпсі, наступний „Кобзар” Г. Левчука, „Ян Гус” О. Ситника, „Т. Шевченко, М. Чернишевський і М. Добролюбов” С. Огія.

У 1970–80-х роках у Дніпропетровську з’явилися монументальні розписи з постаттю Т. Г. Шевченка. Передусім це пов’язано з реконструкцією музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка. У 1979 році, на початку своєї творчої кар’єри, відомий український художник-монументаліст Олександр Бородай на сходах театру виконав прекрасний розпис „Т. Шевченко та герої його поетичних творів”, який складається з трьох композицій: „Т. Г. Шевченко” в центрі, „Косарі” та „Пісні” (або „Повернення з поля”) по боках. Ця робота своєю емоційною теплотою та особливою живописною пластикою вирізнялась поміж усього іншого, що було створено в дніпропетровській „шевченкіані”. Тарас Шевченко в світлому убранні, офіційний і людський водночас, опинився в оточенні Григорія Сковороди, Івана Котляревського, Миколи Гоголя, Миколи Чернишевського та інших однодумців, зібраних волею художника в єдиному часо-просторі.

Естафету свого колеги по монументальному цеху підхопив В. П. Данилов. У розпису 1986–88 років „Дорога до храму” в холі Дніпропетровського музичного училища ім. М. Глинки (нині Дніпропетровська консерваторія), де відтворені видатні постаті світової та вітчизняної культури, автор помістив фігуру Т. Шевченка поруч з Лесею Українкою (в українському вбранні) та козаком-бандуристом. В. Данилов обрав іншу інтонацію, ніж О. Бородай – більш раціоналістично-класичну, піднесену у дусі італійського Ренесансу.

У ці останні десятиліття перед Незалежністю в українському мистецтві забриніли нові нотки у сприйнятті образу Т. Шевченка. Згадаймо нашого земляка Ф. М. Гуменюка, який, перебуваючи у Ленінграді середини 1970-х, тоді гнаний і не визнаний, збирає навколо себе гурт українців, для яких вшанування пам’яті Т. Шевченка було святою справою. Вся творчість Феодосія Гуменюка просякнута шевченківськими мотивами. Окремі його твори про Тараса Григоровича, наприклад, „Наші святі” (1973) та інші переросли у грандіозну Шевченкіану, над якою художник працював останні три роки. Це серія полотен, до яких увійшли роботи «Дивлюсь, аж світає...», «За байраком байрак». 6 березня 2008 року Шевченкіану Феодосія Гуменюка можна було побачити на його персональній виставці у Державному музеї ім. Тараса Шевченка у Києві.

Переосмислення образу Шевченка – від іконічного, часом лакованого до живого, багатогранного – характерне для нашого часу на межі двох століть. Частково це засвідчила наступна ювілейна шевченківська виставка – обласна, присвячена 175-річчю з дня народження поета.<sup>5</sup> В експозиції були твори Г. Чернети, який вийшовши із санкт-петербурзького кола митців, вже в Дніпропетровську створив два портрети символічного характеру: „Т. Г. Шевченко” та „Т. Г. Шевченко зі свічкою” (обидва – 1989 р.). З’єднала Шевченка із сучасним світом у своїй картині „В сім’ї вольній, новій” молода художниця Г. Єгорова. Багато красивих українських пейзажів милували око глядача: „Над Сновом” Л. Антонюка, „Навколо озера” В. Падуна, „Берег Самари” В. Гречаного, „Оріль” В. Бублика, „Село Ковпаківка” О. Нем’ятого та інші. Т. Шевченко в скульптурі постав у творах Г. Хачатряна та П. Куценка.

Та найбільшим на виставці був розділ графіки. Поруч із творами ветеранів В. М. Костенка, І. К. Федоренка свої нові художні рефлексії шевченківської поезії

продемонстрували представники молодшого покоління: В.О. Корнєв („Садок вишневий коло хати” та інші ліногравюри серії „Золоті перлини”), О. Т. Чегорка (серія „Пам’яті поета”), А. В. Морозова („Посвята. Героїням ліричних творів Т. Г. Шевченка”).

Окремо зазначимо митців, які згуртувалися навколо В. І. Хвороста – графіка і журналіста, видавця й незмінного керівника обласного клубу екслібриса та графіки „Кобзар”. Варто згадати, що за оформлення книги „Шевченкіана в екслібрисі” (видавництво „Січ”) В. Хворост отримав у 1994 році премію Всеукраїнського благодійного культурно-наукового фонду Т. Г. Шевченка. В творчому доробку митця також – вдалий лінорит „Т.Г.Шевченко”, літературні персонажі поезій Тараса („Перебендя”), численні екслібриси шевченківської тематики („Екслібрис Віктора Коржа”, „Екслібрис Віктора Ющенка” та ін.). Серед „побратимів” по Клубу – художники-графіки Ж. Є. Воробйова-Фоміна (крім шевченкіани в екслібрисі вона є автором таких гравюр, як „Пам’ятник Т. Шевченку в Полтаві”, „Т. Шевченко на Кос-Аралі” та ін.), А. П. Дерев’янка, І. М. Колядіна, А. О. Худяков та інші.

Майстрів образотворчого мистецтва Дніпропетровщини приваблює й тема „Т.Шевченко на Придніпров’ї”, „Т. Шевченко і козацький край”. В.Данилов 1996 року відтворив образ молодого Тараса на березі Дніпра в картині, спеціально написаній для театру ім. Т.Г. Шевченка. Кожен майстер у своєму виді мистецтва – в живописі, графіці, скульптурі, петриківському розпису створює „свого”Т. Шевченка. Не замикаються на епізодах біографії поета, намагаються розширити г»ризони сучасної Шевченкіани живописці О. Л. Сопелкін, С. І. Ісаєв, А. Жежер, скульптори В. Небоженко (крім уже названих зазначимо бронзовий портрет Т. Шевченка 1993 року, пам’ятник Т. Шевченку у Прилуках, 2007), О. Зобенко („Кобзар”, 1992).

Невмирущий образ Т.Г.Шевченка має надихати сучасних митців не лише на відтворення постаті Пророка, а й на осмислення його ідей, його позиції, його вболівань за долю України. Слово Великого Кобзаря залишається актуальним і нині, звернення до Шевченка – це звернення до проблем теперішньої України. Шевченкові рядки як наче писані сьогодні: „Люде, люде! За шмат гнилої ковбаси у вас хоч матір попроси, то оддасте”; „Ми в раї пекло розвели”... Сподіваємося, що Т.Шевченко не перетвориться на ікону, не стане історичним анахронізмом для усіх небайдужих українців, і це позначиться на нових мистецьких творах.

Приємно усвідомлювати, що серед дніпропетровських художників або вихідців з нашого краю є лауреати Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка. Це скульптор Валентин Зноба, сценограф Анатолій Ареф’єв (довгий час – головний художник Дніпропетровського театру опери та балету) та Феодосій Гуменюк, який 1993 року отримав шевченківську премію за свої глибоко національні твори.

Шевченкіана в творчості дніпропетровських художників у даній публікації окреслена лише в цілому. Дослідник такої теми відчуває брак довідкової, наукової літератури, де були б зазначені не лише вихідні дані про авторів та їхні творіння, але й інформація про долі цих робіт, місце їх зберігання. Відомо, що ціла низка творів означеної тематики потрапила до колекцій Дніпропетровського художнього музею, Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького, Державного музею Т.Г.Шевченка у Києві, Канівського музею-заповідника Т. Г. Шевченка; інші опинились у приватних колекціях, у тому числі зарубіжних (наприклад, деякі роботи М. Кокіна, В.Костенка, Ю. Корякіна). На жаль, не все, варте уваги, може потрапити до художніх музеїв через обмежені фінансові можливості останніх. Сподіваємося, що ситуація буде змінюватися на краще. Будемо чекати нових цікавих і змістовних художніх композицій на наступних шевченківських вернісажах напередодні 200-річчя від дня народження нашого національного генія.

- **Диктант.** «Він був сином мужика – і став володарем у царстві духа.

Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури.

Він був самоуком і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим.

Десять літ він томився під вагою російської солдатської муштри, а для волі Росії зробив більше, ніж десять переможних армій.

Доля переслідувала його в житті скільки могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі в іржу, ані його любові до людей в ненависть і погорду, а віри в Бога у зневіру і песимізм.

Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що били із здорового джерела життя.

Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті — невмирущу славу і все розквітаючу радість, яку в мільйонів людських сердець все наново збуджуватимуть його твори.

Отакий був і є для нас, українців, Тарас Шевченко». **(Іван Франко).**

**Домашнє завдання:** Відвідати Художній музей, галерею Співки художників на вулиці Набережній. Описати, які картини, пов'язані з образом чи творчістю Т. Г. Шевченка, ви оглянули.

**ТЕМА «ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНА ШЕВЧЕНКІАНА»**

- **МЕТА:** Ознайомити студентів з маршрутами життя і творчості Тараса Шевченка, показати історичне тло, на якому він мандрував, патріотичний і художній пафос цих мандрівок. Мистецький результат цих мандрівок.
- **Обладнання:** демонстрація репродукції карти подорожі Т. Шевченка Україною. Маршрут пересування Тараса Григоровича Шевченка теренами Придніпров'я (Катеринославською губернією) у серпні-вересні 1843 року. Фото – Катеринослав 1840-х років, 1860-х років )(з книги Шатрова) портрет Т.Г. Шевченка, виставка творів Кобзаря.

**ХІД ЗАНЯТТЯ**

- **Інтерактивне опитування.** Чи доводилося Вам бувати в Шевченківських місцях – в Моринцях, в Кирилівці, в Яготині, Переяславі, в Каневі, в Києві, в Національному музеї Шевченка, в Санкт-Петербурзі, на Кос-Аралі? Поговоримо про до міста і села, якими мандрував Т. Г. Шевченко на Придніпров'ї!

- **Лекція «ШЕВЧЕНКО НА СІЧІ»** (Автор Павло БОГУШ, краєзнавець)

...Тарас Григорович приїхав на Нікопольщину у перших числах вересня 1843 року, оглянув Нікополь (тут була поштова станція), старовинне село Капулівку, де була розташована Стара Чортомлицька Запорізька Січ, а звідти завітав у село Покровське, що від Капулівки за п'ять кілометрів. Саме на території цього села і знаходилася остання Запорізька, так звана, Нова Січ з 1734 по 1775 рік.

Тоді в Покровському ще були живі січовики та їхні діти, які показували поетові руїни Січі.

Відвідали церкву в цьому селі, де тоді зберігалося багато запорізької старовини. Незвичайна історія церкви викликала великий інтерес Тараса Григоровича і він вирішив замалювати її. За традицією місцеві жителі називали церкву «Покровською Січовою», хоч насправді вона не була такою, але в ній зберігалися ікони, церковні речі періоду Нової Січі...

Повернувшись із подорожі Україною 1843 – 1844 років, Т.Г. Шевченко опрацьовує свої літературні і образотворчі матеріали про історичне минуле для задуманого періодичного художнього видання «Живописная Украина». На гроші, виручені від розповсюдження «Живописной Украины», Шевченко мав намір викупити із кріпацтва своїх родичів. Втім, мета видання була ширшою і глибшою.

Наприкінці 1844 року вийшов єдиний випуск «Живописной Украины» з шістьма офортами у паперовій папці-обкладинці: «У Києві», «Судня Рада», «Дари в Чигирині 1649 року», «Старости», «Казка» та «Видубецький монастир».

На 1845 рік планувалися офорти: пейзажі з зображенням Чигирини, Суботова й Батурина та Покровської Січової церкви. Але все це так і не побачило світу.

Велике враження на Т.Г. Шевченка справила вже значно пізніше звістка про селянське повстання на Катеринославщині, викликане страшними подіями Кримської війни. На півдні України поширилися чутки про те, що царський уряд ніби закликав

бажаючих переселитися на зруйнований війною Кримський півострів, що там кріпаки-переселенці матимуть високу плату за казенні роботи і, головне, стануть вільними. Серед тих, хто першим пішов «у Таврію за волею», були селяни Верньодніпровського повіту. З Верхньодніпровського і Катеринославського повітів рушило дев'ять тисяч. Йдучи в Крим, люди брали не тільки своє майно, а й захоплювали його з поміщицьких економік і садиб. У Катеринославському повіті з 128 поміщицьких маєтків рухом було охоплено 123. Тільки вдавшись до жорстоких екзекуцій, царські власті наприкінці 1856 року припинили рух селян «у Таврію за волею», або Катеринославське повстання.

В цей час Шевченко перебував на засланні в солдатчині, в Новопетровському укріпленні і просив друзів вирвати його з цього проклятого гнізда. А коли повертався із заслання, змушений був затриматися у Нижньому Новгороді, де й дізнався від друзів про Катеринославське повстання. Того ж дня – 22 січня 1858 року Т.Г. Шевченко записав у «Щоденнику»: «Поїздом з Петербурга у Вятку на службу відвідав мене Яків Лазаревський. Він недавно з Малоросії. Розповів про багато святих гидот у моєму рідному краю, в тому числі про сумне Катеринославське повстання 1856 року»...

Віддаючи шану геніальному поетові, в селі Шевченковому було встановлено пам'ятник великому Кобзарю.

У селі Покровському є погруддя поета, а на Будинку культури – меморіальна дошка про його перебування.

У Нікополі колишня Кримська вулиця, яка вела на Микитину переправу, де відбувалась влітку 1856 року кривава сутичка шукачів волі з карателями, після 1917 року була названа вулицею Шевченка. Тепер вона переросла в бульвар Шевченка і стала однією з красивих і довгих вулиць міста.

- **Диктант: «ВШАНУВАННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.** Український народ шанує пам'ять свого видатного сина. З 1918р. щорічно відзначається День народження Т. Шевченка. По всій Україні встановлені пам'ятники поетові, відкриті музеї, його могила оголошено заповідником, ім'я поета присвоєно учбовим закладам, науковим установам, театрам, вулицям, бульварам, площам, пароплавам тощо. Починаючи з 1962 р., щорічно присуджуються Державні премії України імені Т.Г. Шевченка в галузі літератури і мистецтва. Масовими тиражами друкуються його твори, перекладаються багатьма мовами. За рішенням ЮНЕСКО, ювілеї поета відзначалися майже в усіх державах світу.

Щороку у травні (19-22) проводиться Міжнародне літературно-мистецьке Шевченківське свято «В сім'ї вольній, новій...» щоразу в іншій області. Це найпрестижніше, найвеличніше літературне свято в Україні, як Великдень. У Дніпропетровську проводився 19-22 травня 2008 року.

- **Домашнє завдання:** Описати маршрут, яким їхав Тарас Шевченко, мандруючи Україною у 1843-1845 роках.

## ЗАНЯТТЯ №7

### ТЕМА: «ТАРАС ШЕВЧЕНКО НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ» (2 поїздки)

- **Мета:** Ознайомити студентів з маршрутами життя і творчості Тараса Шевченка, показати історичне тло, на якому він мандрував, патріотичний і художній пафос цих мандрівок. Мистецький результат цих мандрівок.
- **Обладнання:** демонстрація репродукції карти подорожі Т. Шевченка Україною. Маршрут пересування Тараса Григоровича Шевченка теренами Придніпров'я (Катеринославською губернією) у серпні-вересні 1843 року. Фото – Катеринослав 1840-х років, 1860-х років ) ( з книги Шатрова)

### ХІД ЗАНЯТТЯ

- **Інтерактивне опитування.** Чи Вам доводилося бувати в Старому Кодакі, в Новому Кодакі? Чи Ви бували на острові Хортиці? Чи бачили козацький атракціон на Хортиці? Коли була створена і коли зруйнована Запорізька Січ? Чому Шевченко оставив на меті неодмінно відвідати місце Козацької Республіки – Запорозької Січі?
- **Лекція «ЯКИМ ПОБАЧИВ ТАРАС ШЕВЧЕНКО КАТЕРИНОСЛАВ»**

(Уривок із книги «Город на трёх холмах» М.Шатрова)

Погляньмо на цей міський пейзаж. Автор невідомий. Зате краєвид, зображений на ретельному, очевидно, олівцевому малюнку можна легко впізнати. Це південна околиця Катеринослава... Давно вже немає в місті суконної фабрики й розбрелися по світу її безіменні працівники... Скільки було на той час катеринославців? У 1825 році – 8412, у 1846 – 8985 осіб. Монотонний безликий плін місцевого життя. І на малюнку Невідомого той же приземистий, головним чином, одноповерховий Катеринослав, яким знали його люди першої чверті ХІХ століття. Тільки й з'явилося, що дві великі камінні церкви – Успенська і Троїцька, друга поки що без дзвінниці. Високо підвелися вони. Побудували їх у сорокових роках своїм коштом розжирілі на торгівельних оборудках купці: першу – багач Колесников, Троїцьку – крупний лісоторговець Федір Дупленко і такий же, як він, мироїд Калашников... Саме таким, як на цьому малюнку, і побачив Катеринослав Тарас Григорович Шевченко під час своєї подорожі Україною в кінці літа 1843 року. Тому що в'їхав він у місто з південної околиці, яку саме й зобразив невідомий.

Читача, який добре знає біографію великого Кобзаря, може охопити сумнів. Звідки це все відомо? Адже в листах, спогадах Шевченко про відвідини Катеринослава не згадує.

Але маршрут славного українського поета з Полтавщини, де він гостював у близьких йому людей, на Хортицю проходив по дніпровському правобережжю, через Верхньодніпровськ, Романкове, Карнаухівські хутори. Співставляючи ці пункти та історичний острів на Дніпрі з картою поштових доріг того часу, приходиш до переконливого висновку, що візок Тараса Григоровича ніяк не міг оминати Катеринослава. Певно, тут, у ямській хаті – вільній поштової станції того часу, що містилася на Дворянській вулиці (теперішня Плеханова), міняли коней, ночували, і Шевченко, відпочивши з дороги, міг оглянути найближчу місцевість. Хоча нічний Катеринослав того

часу потопає у суцільній темряві, тільки на вулиці Большой де-не-де сумовито блимали тьмяні вогники олійних ліхтарів.

Минуло три роки, і місто на Дніпрі побачило на своїх вулицях ще двох видатних людей – Віссаріона Григоровича Белінського та Михайла Семеновича Щепкіна...

Віссаріона Григоровича вразили катеринославські контрасти. В листі до дружини в Петербург він описав і ширину тутешніх прямих вулиць, і окремі «порядочные дома», що уживалися з сусідськими мазанками, і зовсім уже гоголівську картину: ледачі свині з поросятами, стрижені коні, які розгулювали в неналежних місцях... Проте немає в цьому описі зверхності столичного мешканця, який потрапив до глибокої провінції, скоріше дружня усмішка гостя, для якого усі ці гумористичні дрібнички не в змозі заслонити цілого: «Катеринослав стоїть на Дніпрі, на високому березі. Дніпро обтікає його півколом і в цьому місці він ширший за Неву. Місто надзвичайно оригінальне...» ...

Ми достеменно знаємо, що Белінський побував і в міському саду і захоплено розповідав в одному з листів рідним про красоти тамтешньої багатой колекції південної флори. Він описував «багато дерев, які не можуть рости у московському кліматі і яких немає і у Харкові... наприклад, шовковичне дерево».

Гостей зацікавили землемірні роботи на Соборній площі. Тут розбивався сквер, кілочками позначалися майбутні алеї... Виявилось, що через три місяці у вересні 1846 року в Катеринославі очікувалися гучні урочистості: відкриття пам'ятника засновниці міста Катерині II...

## **ЛЕКЦІЯ 2. «ТАРАС ШЕВЧЕНКО НА ПРИДНІПРОВ'Ї»** (автор - Олена Аліванцева, завідувачка музею «Літературне Придніпров'я» (відділ ДІМ)

У першій половині 40-х років XIX ст. Т.Г. Шевченко був вже відомий і як художник, і як поет. Його «Кобзар» читали й перечитували, зачували напам'ять й переписували у Києві, Харкові, Полтаві та інших містах і селах по обидва боки Дніпра. Слово поета відгукувалось на Україні в тисячах сердець. Живучи на чужині, Т.Г.Шевченко мріяв про повернення. Перед його духовним зором стояла рідна Україна в усій її пронизливо тужливій красі, в усій величі героїчного минулого її волелюбного народу. 25 січня 1843 року в листі до Г.С.Тарновського Шевченко писав: «...згадую нашу Україну. Ох, якби-то мені можна було приїхати до солов'я, весело б було»<sup>2</sup>. Він думав про неї дні і ночі, оспівав її у піснях свого «Кобзаря»:

*Та хоч крізь сон подивлюся*

*На ту Україну,*

*Де ходили гайдамаки*

*З святими ножами, –*

*На ті шляхи, що я міряв*

*Малими ногами.<sup>3</sup>*

Він дуже хотів побачитись з рідними і писав у Кирилівку братові Микиті: «... а все-таки краще, коли получиш, почитаєш хоч слово рідне. Серце ніби засміється, коли знаєш,

---

<sup>2</sup> Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів. – К., 1929. – Т.3. Листування. – С.13.

<sup>3</sup> Шевченко Т.Г. Гайдамаки/ Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 1989. – С. 110.



*що там діється... Поклонись усім родичам од мене, а надто дідові, коли живий, здоровий. Скажи нехай не вмирає, скоро побачимось”<sup>4</sup>.*

У 1843 році мрія Шевченка здійснюється. В травні він виїхав в Україну, де не був протягом чотирнадцяти довгих років. Тарас Шевченко перебуває тут до лютого 1844 року, мандрує містами і селами Полтавщини, Катеринославщини, Чернігівщини, Київщини. Поет відвідує рідних, спостерігає життя народу, бачить його страждання. Гнівом закипає серце Кобзаря, коли він дивиться на ці страшні картини:

*Чорніше чорної землі  
Блукають люди, повсихали  
Сади зелені, погнили  
Біленькі хати, повалялись,  
Стави бур'яном поросли.  
Село неначе погоріло,  
Неначе люди подуріли,  
Німі на панщину ідуть  
І діточок своїх ведуть!<sup>5</sup>*

У цей час Шевченко знайомиться з письменником-етнографом О.Афанасьєвим-Чужбинським, поетом В.Забілою, художником, майбутнім ілюстратором рукописного “Кобзаря” Я. де Бальменом, колишнім декабристом О.Капністом.

Подорожуючи, Т.Г.Шевченко виконує багато малюнків. Під впливом побаченого і пережитого в нього виникає задум створити серію офортів “Мальовнича Україна”, де він хоче показати минуле й сучасне свого народу, його життя та побут, красу рідного краю, його архітектуру та історичні пам’ятки — Україну: “...і краєвидами гарною, й історією славною, і побутом цікаву й навдивовижну”. Шевченко пише: “...Я рисую тепер Україну... Нарисую види, які єсть на Україні, чи то історією, чи то красою прикметні; вдруге, як теперішній народ живе, втретє, як він колись жив і що виробляв”<sup>6</sup>. “Мальовнича Україна” повинна була стати періодичним художнім виданням, своєрідною художньою енциклопедією України. За задумом митця, вона мала виходити окремими випусками по три офорти чотири рази на рік. Однак Шевченкові з причин, не тільки від нього залежних, не вдалося повністю здійснити цей задум. Друком вийшли лише два випуски. Серія стала видатним явищем в історії українського мистецтва.

Перебування Т.Г. Шевченка на Катеринославщині припадає на кінець серпня і, головним чином, на першу половину вересня 1843 року. Сьогодні не можна однозначно відповісти на питання, яким маршрутом мандрував поет на Дніпрові пороги, але відомо, що найкоротший із тодішніх поштових шляхів з Лубен через Хорол – Кременчук – Верхньодніпровськ – Катеринослав – Олександрівськ – Нікополь. Ймовірно, біля Кременчука по наплавному мосту поет переїхав на правий берег Дніпра і опинився на землях Катеринославщини. “Прикметний шлях цей тим, що простягався на цілих триста верств, починаючи от Ромна і до Кременчука, він не проходить ні через одне місто чи містечко, ні через село, ні навіть через хутір. Пролягає собі серед чистого,

---

<sup>4</sup> Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів. – К., 1929. – Т.3. Листування. – С.10.

<sup>5</sup> Шевченко Т.Г. «І виріс я на чужині...» / Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 1990. –Т.2. – С.111.

<sup>6</sup> Шевченко Т.Г. Лист до О.Бодяньського від 29 червня 1844 р. / Повне зібрання творів. – К., 1929. – Т.3. – С.19.

рівного, зеленого поля. Тільки де-не-де стоять корчми з великими стодолами та глибокими криницями...” – писав Шевченко про ці місця у повісті “Наймичка”<sup>7</sup>.

Підтверджує слова поета і його сучасник Г.П.Галаган: “Переїхавши Дніпро, ми їдемо безлюдним степом, зрідка тут трапляються пагорби, зрідка він гладенький як стіл”<sup>8</sup>.

У дуже безрадінний для краю час проїжджав тут поет. Народ бідував тут, як і по всій Україні. 24 липня 1843 року катеринославський цивільний губернатор повідомляв: “Олександрівського повіту поміщика штаб-ротмістра Василя Горлянського села Недешевого селянка Варвара Сердечна після тілесного покарання, завданого їй 30 червня цього року, того ж числа померла... чоловік же померлої від подібного покарання перебуває в хворобливому стані”. Явно намагаючись вигородити звірку поміщика, губернатор додає: “...в колі дворянства Горлянський вважався найблагороднішим дворянином і кращим сім’янином”<sup>9</sup>.

У звіті про стан губернії за 1843 рік читаємо: “У Катеринославському, Новомосковському, Ростовському та Олександрівському повітах у весняний та осінній час були виявлені хвороби — цинга, пронос, скорбутна лихоманка і гнила гарячка. Від них захворіло 1822 чоловіка, померло 596. Більша частина померлих від гнилої гарячки, цинги та лихоманки було в Олександрівському повіті серед переселенців, переведених з Чернігівської та Полтавської губерній, котрі, не встигнувши міцно оселитися, повинні були мешкати у вогких недобудованих хатах...”<sup>10</sup>.

Таку Катеринославщину побачив Шевченко під час своєї подорожі. Такою постала вона перед його очима і серцем, що вмивалося кров’ю і сльозами, спостерігаючи страждання народу України. Пізніше у вірші “Сестрі” Шевченко писав про села, розташовані на берегах Дніпра:

*Минаючи убогі села,*

*Понаддніпрянські невеселі...<sup>11</sup>*

Але ж на Придніпров’ї Т.Г.Шевченка полонили красою чудові краєвиди в понизов’ї річки Орелі, де поміж численних скіфських та половецьких могил, на вершинах яких красувались кам’яні баби, розкинулися невеликі старовинні села, завітчані садочками. Ті села ще зберігали помітні сліди земляних укріплень XVIII століття.

Про цю місцевість поет згадує у повісті “Наймичка”: “...І непоштовим шляхом прямували чумаки через Орель на Старі Санжари”<sup>12</sup>. А в поемі “Іржавець” згадується про

<sup>7</sup> У Т.Г.Шевченка: «Примечательна эта дорога тем, что, начиная от Ромна и до Кременчуга, не касается она, на расстоянии 300 верст, ни одного города, ни местечка, ни села, ни даже хутора. Лежит себе чистым, ровным, злчным полем. Только кой-где стоят корчмы с огромными стодолами и глубокими колодезями...» Та далі: «А по сторонам ее часто встречаются земляные укрепления разной величины и формы, поросшие перием. Нередко виднеются и курганы, совершенно круглые, сажень 50 в диаметре. Есть и больше, и меньше, - всегда с выходами: двумя, тремя и четырьмя, смотря по величине кургана. Их простой народ называет просто могилами. Есть и такие насыпи (и это самые большие), которых и форму определить нельзя. Это валы разной величины и в разных направлениях. Думать надо, что форма этих шанцев впоследствии испорчена корыстолюбивым и любопытным потомством. Не помню, кто именно пробовал добывать селитру из Орельских земляных укреплений, или так называемой линии, построенной П[етром] Первым между Днепром и Доном, на берегу Орели, но результаты оказались совсем неудовлетворительны». – Т.Г.Шевченко. Твори: У 3 т. – К., 1963. – Т.2. – С.57.

<sup>8</sup> Материалы для биографии Г.П.Галагана. – «Киевская старина». – 1898. – вересень. – С.215.

<sup>9</sup> ЦДІА Росії. – Ф.1286. – Оп.8. №527. – 1843 р. – Арк.1-2,6.

<sup>10</sup> ЦДІА Росії. Ф.1281. Оп.4. №61. — 1844 р., арх.16.

<sup>11</sup> Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 1990. – Т.2. – С.245.

будівництво оборонної лінії на річці Орелі. Від надто виснажливої праці, голоду та хвороб тут на віки вічні залишилися тисячі козаків і селян. Шевченко писав про них:

*Як діточки на Орелі*

*Лінію копали*

*І як у тій Фінляндії*

*В снігу пропадали.*<sup>13</sup>

Під час подорожі поет не розлучався зі своїм альбомом, зробив десятки малюнків, але збереглися лише декілька: “На Орелі”, “На Орелі (село)”, “Краєвид з кам’яними бабами”. Є припущення, що на всіх трьох орільських малюнках Т.Г.Шевченка зображено одне й те ж місце на карті Придніпров’я: з різних точок зображено пейзаж біля села Турове (нині Царичанський район Дніпропетровської області)<sup>14</sup>. Художник точно передав вигини річки й особливості місцевості на цих невеликих, зроблених буквально “з коліна” малюнках. Більш того, на кожному з них ми бачимо зображення славетної гори Гілеї. Гілея вразила уяву художника і мала особливе значення в цих малюнках.

Чи був поет у Катеринославі? Це нам невідомо. Найчастіше вчені-шевченкознавці пишуть в дослідженнях: “...ймовірно”. Але дослідник творчості Шевченка Петро Жур у книжці “Літо перше” стверджує: “Прямуючи до Дніпрових порогів, на Хортицю, Тарас Шевченко неминуче повинен був проїхати через Верхньодніпровськ у Катеринослав: так пролягала поштова дорога, а в подорожній для проїжджих було вказано, які головні станції минати і скільки платити прогонів”<sup>15</sup>.

Яким же був Катеринослав у ті роки? Містом, в якому мешкало близько десяти тисяч осіб і нараховувалось усього півсотні кам’яних будинків та до півтори тисячі звичайних хат-мазанок. В катеринославській гімназії вчителем малювання, креслення та краснопису з 1840 року служив співучень Шевченка по Академії мистецтв Іван Іванович Городницький. Є припущення, що поет міг зустрітися зі своїм товаришем, проїжджаючи через Катеринослав.

Мабуть, з Катеринослава Шевченкова подорож пролягла далі на південь. Шлях вів через Старий Кодак, де поет міг оглянути історичні місця, зокрема рештки фортеці Кодак, котру неодноразово здобували повстанські козацько-селянські загони і війська Богдана Хмельницького. Згадується ця місцевість у шевченківській п’есі “Назар Стодоля”. Герой твору каже: “Знаєш, як приїдемо ми у Кодак... Се запорозький город. От як приїдемо, мерщій у церкву, повінчаємось. Тоді і сам гетьман нас не розлучить”<sup>16</sup>.

У першій половині вересня 1843 року Шевченко об’їхав місця, пов’язані з історією Запорізької Січі, побував на Хортиці, в Нікополі, в селі Покровському.

Шевченко чудово знав Запорожжя й інші історичні місця, тісно пов’язані з історією землі української. Усі ці місця були овіяні думами і піснями про славу і волю. Ще в ранніх поетичних творах він оспівував Запорозьку Січ. Варто назвати хоча б такі твори, як

---

<sup>12</sup> У Т.Г.Шевченка: *«И непочтовым шляхом прямовали чумаки через Орель на Старые Санжары»* / Т.Г.Шевченко. Твори: У 3 т. – К., 1963. – Т.2. – С.112.

<sup>13</sup> Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 1990. – Т.2. – С.34.

<sup>14</sup> Але деякі дослідники припускають, що ці малюнки могли бути виконані й на Полтавщині.

<sup>15</sup> Жур П.В. Літо перше. – К., 1979. – С.147.

<sup>16</sup> Шевченко Т.Г. Твори: У 3 т. – К., 1963. – Т.2. – С.35.

“Тарасова ніч” (1838), “Перебендя”, “До Основ’яненка”, “Іван Підкова”, “Гайдамаки” (1841), “Гамалія” (1842).

Поет на власні очі побачив ці місця, ніби ще раз перегорнув сторінки минувшини славетного козацтва.

*Було колись – в Україні*

*Ревіли гармати;*

*Було колись — запорожці*

*Вміли панувати.*

*Панували, добували*

*І славу, і волю;*

*Минулося — осталися*

*Могили по полі.*

*Високії ті могили,*

*Де лягло спочити*

*Козацькеє біле тіло,*

*В китаїку повите.*

*Високії ті могили*

*Чорніють, як гори,*

*Та про волю нишком в полі*

*З вітрами говорять.*

*Свідок слави дідівщини*

*З вітром розмовляє,*

*А онук косу несе в росу,*

*За ними співає.<sup>17</sup>*

26 листопада 1844 року Шевченко писав своєму товаришу, українському письменникові

Я. Кухаренку: “Був я уторік на Україні – був у Межигорського спаса. І на Хортиці, і скрізь був і все плакав, сплюндрували нашу Україну...”<sup>18</sup>

Страшна картина постала перед поетовими очима: нащадки запорожців на землі, політій кров’ю їх батьків, стогнали в кріпосній неволі. В степах, якими їхав Кобзар на Хортицю, хазяйнували земельні магнати, свої й чужі. Поет побачив на власні очі, як на Хортиці

*І на Січі мудрий німець*

*Картопельку садить,*

*А ви її купуєте,*

*Їсте на здоров’я*

<sup>17</sup> Шевченко Т.Г. Іван Підкова. / Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 1989. – Т.1. – С.55.

<sup>18</sup> Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів. – К., 1929. – Т.3. Листування. – С.20.

*Та славите Запорозжя.  
А чиею кров'ю  
Ота земля напоєна,  
Що картопля родить, —  
Вам байдуже. Аби добра  
Була для городу!<sup>19</sup>*

Поет бачив, як “латану свитину з каліки знімають, з шкурою знімають”, як “під тином опухла дитина голоднеє мре, а мати пиєницю на паницінці жне”. Пізніше почуття поета вилилися у збірку “Три літа”. Тяжко було йому бачити на місці колишньої козацької вольниці — неволю, замість великої слави народної – народну неславу. Гнівом і протестом сповнюються його вірші після подорожі 1843 року. Минуле і тогочасне диктували один вихід зі становища – повстання. І Шевченко дедалі дужче переймається цією ідеєю. Із усього баченого і почутого ним виростає полум’яний памфлет “Сон”.

Безумовно, побував Шевченко і біля Дніпровських порогів: Ненасицького, Вовницького та інших. Бачив їх грізну красу, слухав їх могутній рев:

*... А пороги  
Меж очеретами  
Ревуть, стогнуть, розсердились,  
Щось страшне співають.  
Послухаю, пожурюся,  
У старих питаю:  
„Чого, батьки, сумуєте?”  
Невесело, сину!  
Дніпро на нас розсердився,  
Плаче Україна...”<sup>20</sup>  
Тільки і остались,  
Що пороги серед степу  
Ревуть-завивають.<sup>21</sup>*

Перебування Шевченка на Придніпров’ї підтверджує також біограф поета О.Кониський: “З Яготина він направився на Дніпровські пороги”. Про це збереглися і спогади столітнього мешканця села Микільського-на-Дніпрі Власа Сербиченка: “Біля Ненасицького порога мене наздогнав якийсь чоловік, невисокий на зріст, з торбиною через плече, невеличкою ношею в руці. Це був Шевченко, стомлений далекою дорогою. Розговорилися. Шевченко сповістив, що йде до порога”.

Про Хортицю, Великий Луг, запорозьке козацтво Шевченко писав як до, так і після своєї подорожі на Придніпров’я. В одному з віршів, створеному на засланні, поет мріяв:

*... А піду я одружуся  
З моїм вірним другом,*

<sup>19</sup> Шевченко Т.Г. «І мертвим, і живим...» / Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 1989. – Т.1. – С.253

<sup>20</sup> Шевченко Т.Г. Гайдамаки/ Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 1989. – Т.1. – С. 63.

<sup>21</sup> Шевченко Т.Г. Гайдамаки. – Там же. – С. 111.

*З славним батьком запорозьким*

*Та з Великим Лугом.*

*На Хортиці у матері*

*Буду добре жити...*<sup>22</sup>

З Хортиці поет, як гадають дослідники, поїхав до села Покровського. “Тут карта поштових сполучень того часу підказує єдино можливий маршрут подорожі: сороковерстовий маршрут від Олександрівська до Концерополя, а звідти сімдесятичотириверстовий до Нікополя на поштових конях”<sup>23</sup>, – пише дослідник творчості Шевченка П.Жур.

Цілком можливо, що по дорозі поет відвідав і місця Старої Січі біля села Капулівки, де знайшов останній свій спочинок славетний козак Іван Сірко. Над його могилою височив звичайний кам’яний хрест, на якому було відбито: “Року божього 1680-го, мая 4 переставився раб божій Іван Сірко атаман кошевой Войска Запорожского”.

Не могла не зацікавити Т.Г.Шевченка і старовинна козацька реліквія — запорозька ікона Покрови Богородиці в церкві Нікополя. На липовій дошці були зображені Богородиця, Микола-чудотворець, архістратиг Михайло, а нижче — запорожці в повному озброєнні.

В селі Покровському поет міг побачити могили з кам’яними хрестами, “уступ” — причал запорозьких човнів-чайок, які збереглися й до нашого часу.

Шлях Шевченка по придніпровських степах відтворився в його поезіях “Розрита могила”, “Іржавець”, “Сліпий” та інших.

Козацьке селище Покровське було останнім, куди завітав поет. З Покровського Шевченко вирушає у зворотну дорогу до Кирилівки. Їхав він, мабуть, через Нікополь–Катеринослав –

Кременчук – Чигирин – Черкаси – Звенигородку.

У лютому 1844-го року Тарас Шевченко повернувся до Петербурга.

- **Диктант:** Топонімічна Шевченкіана Придніпров’я багатюща. З 1922 року ім’я Шевченка носить одна з центральних вулиць міста. Іменем великого сина нашого народу названо Центральний міський парк культури і відпочинку на високих берегах Дніпра. Два театри в області носять ім’я Тараса Шевченка – перший найстаріший в Україні Дніпропетровський державний музично драматичний театр та Криворізький міський театр драми та музичної комедії. А ще кілька селищ носять ім’я Шевченка, близько тридцяти пам’ятників, сотні поезій, пісень, рушників, картин. Книга «Вінок Великому Кобзареві» (Дніпропетровське книжкове видавництво – 1961, Книга «Шевченкіана Придніпров’я» (2008, Упорядник Леся Степовичка).

**Домашнє завдання.** Описати куточок в нашій області, пов’язаний з перебуванням у нім Тараса Шевченка

<sup>22</sup> Шевченко Т.Г. Не хочу я женитися... / Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 1990. – Т.2. – С.146.

<sup>23</sup> Жур П. Літо перше. – К., 1979. – С.149.

## ЗАНЯТТЯ №8

### ТЕМА «НАУКОВА ШЕВЧЕНКІАНА»

- **Мета.** Показати значення особистості і творчості Тараса Шевченка як філософа, мислителя, пророка в оцінках істориків.
- **Обладнання:** портрет Т.Г. Шевченка, виставка творів Кобзаря.

### ХІД ЗАНЯТТЯ

- **Психологічна розминка.** Який образ України постає в поетичних творах Т. Г. Шевченка – веселої чи сумної, щасливої чи знедоленої? Який настрій панує у віршах «Кобзаря»? Якою лексикою, якими тропами – епітетами, метафорами, гіперболами, порівняннями описано життя простих людей в Україні? Чи є вихід чи люди приречені на безвихідь? Яка інтенція міститься в творах Шевченка, зокрема, в «Заповіті»? Які думки й почуття викликає у Вас читання «Кобзаря»?

- **Лекція «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В ІСТОРІОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ «КОБЗАРЯ» Т. Г. ШЕВЧЕНКА»** (автор С.СВІТЛЕНКО, д.іст.наук, проф. ДНУ, голова обласної організації Наукового товариства ім. Тараса Шевченка)

Т. Г. Шевченко є справжньою національною гордістю українців. Вийшовши з глибин народного життя, Тарас Григорович став неперевершеним генієм українського поетичного слова. Аналіз його творчості з погляду літературознавства складає найбільшу питому частину вітчизняного шевченкознавства<sup>1</sup>. Але велич багатогранного таланту Кобзаря привертала увагу не тільки літературознавців, а й істориків, культурологів, філософів. Тільки в новітній період шевченкознавства були створені і вже почали досліджуватися сучасні рецепції постаті Т. Г. Шевченка, зокрема культурологічна концепція духовного світу великого поета в її діахронному й синхронному вимірах – переважно у версії О. Забужко і комунікативна концепція – переважно в інтерпретації О. Гриценка. Предметом розгляду стала проблема міфологізації поезії Т. Г. Шевченка, при цьому схарактеризовано сучасні версії трьох символічно-образних світів – етноміфологічного космосу України зі слідами язичницьких міфів (свого етнічного й античного), а також національного і соціального міфів<sup>2</sup>.

Поетична спадщина Т. Г. Шевченка містить цілий історіософський пласт, який заслуговує на поглиблене вивчення, хоча б через той безсумнівний ідейний вплив, який справила Шевченкова думка на сучасників та наступні покоління українства. Історіософське світобачення Т. Г. Шевченка потребує серйозної наукової розробки з боку істориків. Певні кроки в цьому напрямку вже зроблено Ю. Марголісом, М. Марченком, В. Шевчуком та ін.<sup>3</sup> Однак здебільшого наші попередники вивчали *історичні, а не історіософські погляди* великого Кобзаря. Завдання ж даної статті полягає в тому, щоб окреслити генезу історіософських поглядів Т. Г. Шевченка, основне коло історіософських питань і проблем, які порушувались у Шевченковій поетичній творчості, а також з'ясувати значення історіософії великого Кобзаря для української історіософської думки.

Починаючи виклад свого бачення цієї складової творчості Т. Г. Шевченка, варто зробити деякі теоретико-методологічні зауваги. Адже в сучасній літературі є різні думки щодо Шевченкової історіософії або навіть історичних поглядів. Приміром, відомий американо-український славіст й україніст Г. Грабович у книзі «Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка», ставлячи питання, «чи можна не в метафоричний спосіб говорити про поезію Шевченка як про таку, що відображає

історичні погляди і навіть історіософію», відповідає: «Останнє видається явно неможливим»<sup>4</sup>.

На думку цього поважного автора, «про історичні погляди, висловлені у творах Шевченка, якщо вже не про їхню історіософію, можна говорити лише коли йдеться про його прозу, повісті та Щоденник»<sup>5</sup>. Г. Грабович наполягає на тому, що «міф становить фундаментальний код Шевченкової поезії і що його структури є однією з двох найглибших і найповніших детермінант Шевченкового символізму». Щоправда, при цьому автор не твердить, «що шевченкова поезія визначається виключно міфологічним мисленням. Цілком ясно, що вона звучить і на інших семантичних рівнях»<sup>6</sup>.

Власну «міфотворчу» символічну концепцію поетичної спадщини Кобзаря Г. Грабович протиставляє трактуванням як української націоналістичної, так і української радянської традиціям концептуальної інтерпретації історизму Т. Г. Шевченка. «Іронія полягає в тому, – зазначає цей автор, – що обидві протилежні концепції містять зерно правди, яке, однак, ледве проступає з-під нашарувань хибних уявлень та спотворень»<sup>7</sup>.

Розглядаючи Т. Г. Шевченка як міфотворця, Г. Грабович прагне усвідомити співвідношення історичного і метаісторичного в його поетичній творчості і при цьому переконується, що «не установка історика на реконструкцію минулого шляхом його вивчення, а цілком протилежна до неї передача сакрального знання, передача, що фактично є функцією міфу, характерна для Шевченкової поезії»<sup>8</sup>. Цілком логічно Г. Грабович визнає першою базовою основою поетової «історіографії» метаісторію<sup>9</sup>.

Відома письменниця, філософ і культуролог О. Забужко у книзі «Шевченків міф України: спроба філософського аналізу» вважає «неоціненною науковою заслугою» Г. Грабовича те, що він системно розглянув Шевченкову поезію з погляду міфу. При цьому вона визначила його як **національно-консолідуючий авторський міф**<sup>10</sup>. О. Забужко досить широко трактує Шевченків міф, розглядаючи його не лише крізь вузькокультурний (романтичний), а й соціально-політичний і навіть конфесійний «транснаціональний» контекст<sup>11</sup>. Водночас не можна не помітити, що українська дослідниця в ряді випадків опонує своєму колезі. Так, на її думку, Т. Г. Шевченко безперечно був першим і достатньо фахово підготовленим українським істориком, який відновив тяглість історії українства й опонував як офіційній великодержавницькій історіографії, так і «малоросійській» позаісторичній свідомості.

До того ж О. Забужко цілком справедливо не вимагає від Шевченкового «Кобзаря» служіння «автентичному історичному пізнанню», адже це не належить до компетенції красного письменства. При цьому вона слушно згадує Аристотеля, який вказував про близькість поезії та філософії з погляду на їх схильність до узагальнень. У цьому контексті О. Забужко теж розглядає Т. Г. Шевченка як «метаісторика»<sup>13</sup>.

Утім, думка про Т. Г. Шевченка як міфотворця прийнята далеко не одностайно в сучасному шевченкознавстві. Так, відомий письменник та історик В. Шевчук, опонуючи Г. Грабовичу і О. Забужко, вважає, що назвати Т. Г. Шевченка міфотворцем не можна «аж ніяк»<sup>14</sup>. У своїй змістовній книжці «Personae verbum» (Слово іпостасне): Розмисел він подав свою візію Шевченкового бачення універсальної картини світу. На наш погляд, В. Шевчук близько підійшов до розуміння творчої лабораторії Т. Г. Шевченка, коли писав: «... Одкровення йому подавала муза чи геній його, але організовували творення у велику, так докладно й доладно організовану систему таки його розум і душа, які й стали для тієї музи просторим домом для поселення і для діяльності»<sup>15</sup>. Привертає увагу ще одна думка В. Шевчука про те, що «за своїм світоглядом Т. Шевченко був передусім християнином, через що його система бачення світу ґрунтувалася передусім на християнській основі, тому Біблія не раз ставала підосновою його осмислень»<sup>16</sup>.

Гадаємо, що світогляд Т. Г. Шевченка постав унаслідок синтезу трьох вимірів осягнення історичної картини світу: міфологічного, релігійного та філософського, в яких віддзеркалилися його світовідчуття, світосприйняття і світорозуміння. Немає нічого дивного в тому, що в поетичному слові «Кобзаря» віднаходимо міфологічний текст і



контекст. По-перше, слово Т. Г. Шевченка – *художнє*, якому цілком притаманний вимисел, здогадка. По-друге, і це влучно підмітив Г. Грабович, Шевченкове сприйняття минулого постійно реалізується в колективних формах, органічно пов'язане з колективною пам'яттю народу, його історичним досвідом, а це зумовлює міфологічний вимір осягнення минулого поетом<sup>17</sup>.

Наявність міфологічного й релігійного компонентів у поетичній творчості Т. Г. Шевченка, на наш погляд, не може заперечувати історіософського змісту його спадщини. Тут можна послатися на давню традицію продукування історіософських ідей у творах навіть античних авторів, зокрема «Одіссеї» Гомера, «Теогонії» Гесіода та ін., яким були притаманні й перші дві форми осягнення історичного минулого. Як відомо, міфологем не позбавлені праці й мислителів модерної доби. Достатньо згадати про такі політичні міфи як про провіденційну місію певної нації (націоналізм), про природне походження прав людини (лібералізм), про конструктивне значення класової боротьби (марксизм) та ін., які набули поширення впродовж останніх століть<sup>18</sup>. Виходячи з цього, немає достатніх підстав обмежувати аналіз поезики «Кобзаря» лише міфологічним або релігійним і не здійснювати його в історіософському вимірі.

Як відомо, Т. Г. Шевченко не мав систематичної високої освіти. Однак, попри це, поетичний український геній зміг на диво точно осягнути головний зміст української онтологічної історії, побачити її провідні тенденції та особливості. Причини такого історіософського світобачення великого Кобзаря лежать у глибоко народних основах його світогляду. Ще біограф життя Т. Г. Шевченка О. Я. Кониський писав, що з юнацьких літ до душі Тараса припала «народна історія, переказана йому в піснях сліпих кобзарів, діда Івана і більш за все в піснях народу взагалі ...». Саме вона, за словами Олександра Яковича, «годувала серце поета високим народно-національним почуттям»<sup>19</sup>. Та й сам Кобзар у вірші «Епілог» зазначав, що оповідав про історичне минуле, як «дід колись розказував». Він також зізнавався, що «прочитав дуже небагато ...»<sup>20</sup>.

Звичайно, не можна не погодитися з Г. Грабовичем і О. Забужко, що в поетичній спадщині Т. Г. Шевченка присутнє міфологічне. Проте наївно думати, що існує якийсь чистий «рафінований» науковий вимір минулого, поруч з яким немає міфологічного та релігійного. Усі ці три форми осмислення історії співіснують, взаємовпливають одна на одну. До того ж народний міф, що став однією з Шевченкових першооснов прочитання українського минулого, був неабияк вистражданий і передавався із вуст у уста від діда до онука, будучи основою своєрідного коду історичної пам'яті й філософської мудрості народу. Відібрана у ньому інформація була верифікована самим життям багатьох поколінь українців.

Історіософські погляди Т. Г. Шевченка мали ще одну потужну ідейну першооснову – «Історію русів», у якій відбилося просвітницьке й преромантичне філософсько-історичне бачення українського минулого. Ця книга запанувала «над його (Шевченка – С. С.) думками своїм українським автономізмом і козацьким республіканством, своїм духом, у якому до патріотизму козацьких літописців XVII – XVIII ст. й козацьких дум прибавилась якась доля європейського республіканства часів декабристів». Не менш сильний ідейний вплив на світобачення Т. Г. Шевченка мала Біблія, яка створила фундаментальну основу його філософії життя<sup>21</sup>. Філософський складник історіософії Т. Г. Шевченка надихався й творчістю Г. С. Сковороди. Адже поет зауважував: «Та й списую Сковороду»<sup>22</sup>.

Гене́за історіософських поглядів великого Кобзаря відбувалася й під враженням від історичних й літературних творів Д. М. Бантиш-Каменського, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, Є. П. Гребінки, К. Ф. Рилєєва і О. С. Пушкіна. Безсумнівно, система світоглядних координат Т. Г. Шевченка постала на тлі згадок про Товариство з'єднаних слов'ян, знайомств з деякими учасниками гуртка петрашевців (М. Момбеллі, Р. Р. Штрандманом) та патріотично налаштованими лівобережними поміщиками О. В. і І. П. Капністами, гр. Я. де Бальменом і навіть відомим кн. М. Г. Рєпніним-Волконським. У цьому середовищі поет

уперше дізнався про західноєвропейське вільнодумство, про твори В. Гюго, А. Ламартіна, А. Міцкевича та ін.<sup>23</sup>

Історіософське світобачення Т. Г. Шевченка мало свої особливості. По-перше, в центрі його осмислення історичного минулого й сьогодення була Україна. Характерно, що від початку й до кінця своєї поетичної спадщини, тобто в часовій амплітуді в 24 роки (з 1837 до 1861 р.), Т. Г. Шевченко твердо визначив для себе знакові прикмети України. Такими неповторними у світі природними, органічними символами стали «широкий, дужий» Дніпро, степ, червона калина, високі могили<sup>24</sup>.

Ці прикмети України для великого Кобзаря були вічними, сакральними і мали свій внутрішній зміст. Певно, широкий Дніпро, степ та червона калина символізували історичне безсмертя української землі, її народу, означали його природну силу й цілісність. Образ високих могил – це символ історичної пам'яті, шани до минувшини, втраченої волі. Усі згадані символи об'єднуються в єдиний світоглядний ряд, створюючи своєрідне *україноцентричне історіософське бачення*.

По-друге, історіософію Т. Г. Шевченка слід визначити не тільки як україноцентричну, а й *українолюбну*. Адже для Т. Г. Шевченка Україна – рідна і єдина Батьківщина-матір, яку він називає «моєю», «своєю», «милою», «славною», «широкою»<sup>25</sup>. Для мислителя Україна є неповторною й унікальною в світі:

Нема на світі України,  
немає другого Дніпра<sup>26</sup>.

О. Забужко вважає, що Л. Плющ і Ю. Шевельов правильно прочитали «неточно зацитований Драгомановим рядок «Нема на світі України» – не як апофеоз національної ексклюзивності, а як «апокаліптичну візію світу з затертою на мапі Україною, світу без України»<sup>27</sup>. Гадаємо, що перший рядок – «Нема на світі України» – не можна відривати від другого – «Немає другого Дніпра», адже якраз він вказує на неповторність Дніпра, відсутність такого «другого», «іншого» на планеті. На нашу думку, образ Дніпра тут з'явився не випадково – це символ неповторної України, якої дійсно немає в іншому місці.

Для Т. Г. Шевченка-поета і мислителя тодішня Україна не стільки державно-політична цілісність (такої тоді дійсно не було), як духовна, культурна, етно-територіальна і природна реальність того часу. Саме таку Україну-матір любив Т. Г. Шевченко як справжній патріот, самовідданий син своєї рідної землі. Для нього Батьківщина є вищою навіть за самого Бога:

Я так її, я так люблю  
Мою Україну убогу,  
Що прокляну святого бога,  
За неї душу погублю!<sup>28</sup>

Свої щирі патріотичні почуття до «своєї України» Т. Г. Шевченко прагне передати й іншим українцям, до яких звертається із закликом любити рідну Батьківщину і молити за неї Бога «в останню тяжку минуту»<sup>29</sup>.

Шевченків український патріотизм є одним з основоположних, наріжних особливостей його історіософії, яка є українолюбною. Ця історіософська українолюбність постійно виявлялася в Т. Г. Шевченка контрверсійністю свого, рідного – українського і чужого – московського або польського<sup>30</sup>. Водночас виникає запитання, чи не заважали україноцентричність та українолюбність Шевченкової історіософії найбільш точно, об'єктивно проаналізувати минувшину й сьогодення, накреслити обрії майбутнього? Спочатку спробуємо розібратись у причинах виникнення вказаних особливостей такого історіософського мислення.

Гадаємо, що однією з гносеологічних основ світогляду Т. Г. Шевченка стало визрівання його етнонаціонального світосприйняття, яке диктувало непідробний інтерес

до філософсько-історичного осмислення минулого і сьогодення українського народу. Не випадково Кобзар вже у вірші «І мертвим, і живим, і ненарожденним...» (1845) писав:

Все розберіть... та й спитайте  
Тоді себе: що ми?..  
Чиї сини? яких батьків?  
Ким? за що закуті?..<sup>31</sup>.

Уже тоді пост-мислитель виступав проти того, щоб досягнути минуле й сьогодення з чужого голосу, крізь призму чужоземного бачення:

Німець скаже: «Ви змогли».  
«Могли! могли!»  
Золотого Тамерлана  
Онучата голі.  
Німець скаже: «Ви слав'яне».  
«Слав'яне! Слав'яне!»  
Славних прадідів великих  
Правнуки погані!<sup>32</sup>

Філософсько-історичне осмислення невіддільне для Т. Г. Шевченка від прагнення «сказати правду»<sup>33</sup>. Цілком закономірно в поемі «Неофіти» він закликав «молитись правді на землі»<sup>34</sup>. Пошук правди супроводжував великого Кобзаря все життя. Майже наприкінці свого життєвого шляху він запитував:

Дивуєшся, чому не йде  
Апостол правди і науки<sup>35</sup>.

Безумовно, Т. Г. Шевченко у своїй поетичній творчості прагнув досягнути місце України в історії людства, насамперед слов'янства. Вже у вірші «Гупалівщина» Тарас Григорович чітко усвідомлював слов'янську спорідненість, коли зазначав:

Того ж батька, такі ж діти, –  
Жити б та брататися<sup>36</sup>.

Але історична доля розвела братів-слов'ян і привела братські народи на поле історичної борні:

Старих слов'ян діти  
Вмились кров'ю<sup>37</sup>.

У поемі «Єретик» (1845) поет констатував, що унаслідок порушення колишньої всеслов'янської єдності «виростали у кайданах слов'янської діти»<sup>38</sup>.

Значна частина поетичної спадщини Т. Г. Шевченка стосується осмислення історичного шляху України на тлі й у контексті українсько-польських та українсько-московських (українсько-російських) відносин.

При цьому великий Кобзар не просто фіксував історичні події, процеси, а намагався з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки. Приміром, у поемі «Гайдамаки» поет замислювався:

Все йде, все минає – і краю немає.  
Куди ж воно ділось? відкіля взялось?<sup>39</sup>

У ряді випадків Т. Г. Шевченко вказував на конкретні причини тих чи інших історичних процесів та явищ. Так, винуватцем історичного роз'єднання українців і поляків поет вважав ксьондзів, єзуїтів, магнатів<sup>40</sup>. «Творцем зла» у стосунках українців і росіян поет називав царя<sup>41</sup>.

Особливо багато уваги Т. Г. Шевченко приділив аналізу минулого України. Прикметно, що у ранній період творчості поет явно перебував під впливом ідей романтизму, ідеалізуючи минувшину Вітчизни. Вже у перших поезіях Кобзаря, зокрема у «Причинній» (1837), «Тополя» (1839), «До Основ'яненка» (1839), «Іван Підкова» (1839), «Тарасова ніч» (1839), Т. Г. Шевченко засобами художнього поетичного слова подав романтичні образи козацької України, Запорозької Січі, Гетьманщини. Прикметами тієї історичної доби стали, на думку Кобзаря, «воля», «слава козацькая»<sup>42</sup>.

Історична значущість цього періоду для України полягала в тому, що запорозькі козаки, гетьмани вели наполегливу боротьбу проти різних ворогів свого народу і, як зазначав поет, «добували і славу і волю», «вміли панувати»<sup>43</sup>. Саме тому козацьке минуле України предстає в Шевченкових творах у романтичному ореолі. Тодішнє козаколюбство раннього Т. Г. Шевченка виявлялося в мотивах великої туги за колишніми часами. Ліквідація козацької Гетьманщини, на думку поета-мислителя, стала трагедією для України. Адже її втрата означала загибель козацтва, загибель славної минувшини й Батьківщини<sup>44</sup>.

У ранній період своєї творчості Т. Г. Шевченко зробив чимало історіософських спостережень й узагальнень стосовно українсько-польських історичних взаємин. У поезії «Тарасова ніч» Кобзар показав ряд народних ватажків, які очолювали повстання козаків та селян від кінця XVI ст. до першої половини XVII ст. включно. Серед них поет назвав С. Наливайка, Т. Федоровича (Трясила), П. Бута (Павлюка). Для українців змагання тієї доби не привели до позитивних наслідків. Як писав Т. Г. Шевченко:

Бідна моя Україно,  
Стоптана ляхами!<sup>45</sup>

Тема боротьби українців з Річчю Посполитою знайшла продовження у вірші «Свято в Чигирині», де зазначено тривалість цього процесу:

Од Конашевича і досі  
Пожар не гасне...<sup>46</sup>

Оцінюючи польське панування в українських землях, Т. Г. Шевченко з сумом відзначив:

В ярмі у ляха... горе, горе!<sup>47</sup>

Цілком закономірно, що боротьба проти гноблення Речі Посполитої стала справою не одного покоління українців. У цьому зв'язку Кобзар подав цілий ряд імен провідників національно-визвольних змагань українського народу, зокрема знову згадав С. Наливайка, Т. Федоровича (Трясила), Я. Остряницю, Б. Хмельницького та І. Богуна<sup>48</sup>. Хронологічно ці діячі уособлювали досить широкий період – від кінця XVI ст. до середини XVII ст. включно, що свідчило про тривалість українсько-польського історичного протистояння.

Такий же висновок Т. Г. Шевченко зробив і в поезії «Треті півні», де йшлося про «катування» України «ляхами», про спротив українців польському загарбанню:

Гомоніла Україна,  
Довго гомоніла,  
Довго, довго кров степами  
Текла – червоніла<sup>49</sup>.

Українсько-польський історичний двобій тривав і у XVIII ст. Яскравим свідченням цього стала Коліївщина 1768 р., на чолі якої були ватажки гайдамаків І. Гонти і М. Залізняк. Згадуючи про ці факти в поезіях «Могили синіють», «Червоний бенкет», «Бенкет у Лисянці», «Епілог», Т. Г. Шевченко таким чином розширив історичний час боротьби проти Речі Посполитої до другої половини XVIII ст. включно<sup>50</sup>. Прикметно, що український поет-мислитель точно передав історичний колорит тієї епохи, надзвичайну напруженість, драматизм українсько-польського протистояння:

Крові море... мало моря...  
Пекло червоніє<sup>51</sup>.

Аналіз зрілого періоду творчості Т. Г. Шевченка показує зменшення питомої ваги його історіософських спостережень щодо українсько-польських стосунків у минулому. Хоча тема боротьби українців проти польського панування не зникла. Приміром, у «Холодному Ярі» згадуються гайдамаки, І. Гонти, М. Залізняк<sup>52</sup>. Пізніше, в період Орського заслання, Кобзар значно змістив наголоси у бік показу українсько-польського братерства до прийняття Берестейської унії. У вірші «Ще як були ми козаками» він писав:

Отам-то весело жилось!  
Братались з вольними ляхами...<sup>53</sup>.

Виникнення українсько-польського протистояння в минулому Т. Г. Шевченко пов'язував з діяльністю «неситих ксьондзів, магнатів», які «порізли, розвели» український і польський народи. Симптоматично, що український поет-мислитель був прихильником українсько-польського історичного примирення, ідею якого висловив у наступних рядках, звертаючись до ляха-друга і брата:

Подай же руку козакові  
І серце чистеє подай!  
І знову іменем Христовим  
Возобновим наш тихий рай<sup>54</sup>.

Поетична творчість Т. Г. Шевченка надзвичайно багата на історіософські міркування, спостереження, узагальнення стосовно українсько-московських й українсько-російських відносин. У цьому контексті в центрі уваги Кобзаря опинилася постать українського гетьмана Б. Хмельницького, який став не тільки виразником вузькокорпоративних прагнень нової еліти – козацької старшини, а й перетворився в ході Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. проти польського панування на провідника ранньомодерної нації, що формувалася.

Упродовж кількох років українство вело виснажливу боротьбу за волю, однак без союзників одержати перемогу було неможливо. За цих історичних обставин Б. Хмельницький схилився до думки про необхідність укладання військово-політичного союзу з Московським царством. Переяславсько-московські домовленості 1654 р. визначили історичну долю України на кілька століть.

Проблема осягнення цього історичного вибору Б. Хмельницького й українського народу стала об'єктом історіософського тлумачення Т. Г. Шевченка. Вперше Кобзар зробив спробу його здійснення в поемі «Катерина» (1838). Як не дивно, але вже ранній Т. Г. Шевченко зміг дійти надзвичайно майстерних художніх історіософських узагальнень. На поверхні твору лежать стосунки української дівчини Катерини і москаля Івана, які не ґрунтуються на щирих почуттях кохання і високій моральності, не ведуть до сімейного щастя, а завершуються зрадою.

Втім, у підтексті читається не тільки доля їхніх особистих стосунків, а й історична доля тодішніх українсько-московських взаємин, які не були рівноправними і не мали

історичної перспективи. Користуючись поетичними образами, Т. Г. Шевченко хотів підкреслити, що інтереси України і Московії були різними, а їхній союз мав тимчасовий характер, не ніс щастя і волі українському народу. При цьому поет всіляко зазначав, що Московія лежить «на краю світа», «по тім боці моря» і дуже далека від України.

Т. Г. Шевченко переконував читача, що союз України з Московією не дає щасливої долі й волі, що при його укладанні і здійсненні необхідно дотримуватись шани до себе<sup>55</sup>. Прикметно, що в «Тарасовій ночі» Т. Г. Шевченко показав Кобзаря, який виспівує:

Як москалі, орда, ляхи  
Бились з козаками<sup>56</sup>.

У подальшому Т. Г. Шевченко прямо дорікав гетьману Б. Хмельницькому за його союз із Московським царством. У праці «Розрита могила» (1843) поет так характеризував українського гетьмана:

Ой Богдане!...  
Нерозумний сину!<sup>57</sup>

У поемі-містерії «Великий льох» (1845) український поет посилив негативну оцінку діяльності Б. Хмельницького щодо приєднання Гетьманщини до Московського царства, зазначаючи:

От добро Богдана!  
Черепок, гниле корито  
Й костяки в кайданах!<sup>58</sup>

Т. Г. Шевченко дуже добре розумів історичну безперспективність перебування Гетьманської України у складі монархічної Московії. У вірші «Свято в Чигирині» поет порівняв столицю Гетьманської України з домовиною:

І смерклося, а в Чигирині,  
Як у домовині...<sup>59</sup>

У вірші «Епілог» поет застосував образ смерті України, що співвідніс з періодом ліквідації Запорозької Січі:

А Україна навіки,  
Навіки заснула<sup>60</sup>.

В поезії «Чигрине, Чигрине» (1844) Т. Г. Шевченко знов пов'язував руйнацію величі гетьманської столиці Чигирини з історичною смертю України<sup>61</sup>.

Творчість Т. Г. Шевченка є переконливим свідченням того, що він усвідомлював причини перетворення Гетьманської України на пересічну провінцію Російської імперії. Головним винуватцем подібної трансформації український поет-мислитель цілком справедливо вважав російське самодержавство. У комедії «Сон» (1844) Т. Г. Шевченко не пошкодував епітетів щодо провідників російської монархії. Особливо гостро він охарактеризував Петра I, «що розпинав нашу Україну» та Катерину II, яка «доконала вдову сиротину» (Україну – С. С.). Обох російських самодержців український поет назвав «катами» і «людоїдами»<sup>62</sup>. У цьому творі Т. Г. Шевченко вже не ідеалізував козацьку старшину, а вказав на те, що вона «стоїть рядом» у царя в палатах<sup>63</sup>, тобто має поділити історичну відповідальність за стан справ в Україні.

Тоді ж у поезії «Гоголю» (1844) та «Єретик» (1845) поет-українолюбець показав становище українського народу, який, перебуваючи в кайданах, в обстановці «неправди і неволі» змушений був мовчати<sup>64</sup>.

Зазначені теми знайшли продовження й розвиток у низці поетичних творів 1845 р. Приміром, у поемі «Сліпий» Т. Г. Шевченко подав негативний образ Катерини II, яка «люди закріпостила», та згадав останнього українського гетьмана К. Розумовського зі старшиною, які «і в цариці, мов собаки, патинки лизали»<sup>65</sup>. Поет-патріот поставив в один ряд «ляхів» і «москалів», які однаково переслідували в Україні свої власні інтереси<sup>66</sup>.

У поемі-містерії «Великий льох» Т. Г. Шевченко продовжував визначати місце і роль Катерини II в українській історії, вказуючи, що ця цариця – «лютий ворог України, голодна вовчиця! ...»<sup>67</sup>. Першоджерела владарювання Москви в Україні поет вбачав у Переяславській присязі царю за часів Б. Хмельницького, у спаленні гетьманської столиці м. Батурина за доби І. Мазепи<sup>68</sup>.

У наступних поезіях Т. Г. Шевченко не обмежився розглядом минулого й сучасного, а накреслив своє бачення історичної перспективи для України. Так, у вірші «Стоїть в селі Суботіві ...» Тарас Григорович не тільки констатував сьогодення України в образі домовини, а й передрікав, що

Церков-домовина  
Розвалиться ... і з-під неї  
Встане Україна.  
І розвіє тьму неволі,  
Світ кривди засвітить ...<sup>69</sup>.

У поемі «Кавказ» український поет-мислитель знов повторив свою попередню думку про нове відродження України:

Встане правда! Встане воля<sup>70</sup>.

При цьому Кобзар вказував на шлях боротьби свого народу: «Борітеся – поборете»<sup>71</sup>. Водночас Т. Г. Шевченко відмітив трагізм тодішньої історичної ситуації в образі течії «кровавих рік», суцільної тиші в імперії<sup>72</sup>. Тема майбутнього визволення українського народу звучить у поезії «І мертвим, і живим, і ненарожденним...». У цій частині своєї творчої спадщини Т. Г. Шевченко висловив оптимістичну думку про досить швидку історичну перспективу оновлення українського суспільства:

Розкуються *незабаром* (виділ. авт.)  
Заковані люде ...<sup>73</sup>.

Прикметно, що в цій поемі історичне майбутнє перемежовувалося з минулим. Певно, Т. Г. Шевченко зробив це не випадково, а задля того, щоб читач зміг винести уроки з історії. Тоді поет-патріот вже не ідеалізував період Гетьманщини. Більше того, він звернув увагу на українських Брутів, які продавали інтереси рідного народу і в Москві, і у Варшаві. Проблема національної зради, відвертого угодовства й посібництва ворогам українства – це проблема честі і гідності української козацької еліти, яка в XVII – XVIII ст. часто не могла виконати роль політичного проводу ранньомодерної нації, що тоді формувалася. Своє бачення такої ситуації Т. Г. Шевченко виказав наступним чином:

Ваші славні Брути:  
Раби, підніжки, грязь Москви,  
Варшавське сміття – ваші пани,  
Ясновельможнії гетьмани<sup>74</sup>.

Постійні непорозуміння, чвари, протистояння між тодішніми українськими провідниками мали трагічні наслідки для України, яка пережила громадянську війну і Руїну, не змогла протистояти наступу на свої права, привілеї і вольності та врешті-решт втратила й залишки своєї автономії. Годі й думати, що російське самодержавство змогло б

інкорпорувати Гетьманщину без опори на сили своїх прибічників в Україні. На це історичне явище вказував Кобзар:

Доборолась Україна  
До самого краю.  
Гірше ляха свої діти  
Її розпинають.  
... Кров із ребер точать <sup>75</sup>.

І все ж таки завершувалося поетичне звернення «І мертвим, і живим, і ненародженим...» оптимістично, адже поет стверджував:

І оживе добра слава,  
Слава України <sup>76</sup>.

Наприкінці 1845 р. Т. Г. Шевченко постійно замислювався над історичними перспективами України. У «Холодному Ярі» він проводив думку про те, що згодом «... повіє огонь новий з Холодного Яру» <sup>77</sup>. Певно, під цим слід розуміти майбутній процес докорінного оновлення українства.

У вірші «Давидові псалми» Кобзар тривимірно розглядав історичну долю рідної землі – у минулому, сьогодні й майбутньому. В його свідомості минуле асоціювалося зі «славою», сьогодні – з пануванням нових ворогів. Майбутнє поет не мислив без Божої допомоги, яка стане гарантом повернення волі, перемоги над неволею <sup>78</sup>. Тема майбутнього оновлення життя, прийдешньої волі чітко звучить за кілька днів у вірші «Як умру, то поховайте ...»

Поховайте та вставайте,  
Кайдани порвіте  
І вражою злою кров'ю  
Волю окропіте <sup>79</sup>.

Цей вірш написано Кобзарем у Переяславі, де в 1654 р. було вирішено долю Гетьманської України засобом приєднання до Московської держави. Суттєво важливо, що поет-українолюбець указав на нові орієнтири майбутнього української землі. Його Тарас Григорович визначив, як «сім'ю велику, сім'ю вольну, нову» <sup>80</sup>. Знаючи програму Кирило-Мефодіївського товариства, до складу якого входив і Т. Г. Шевченко, стає зрозумілим, що під зазначеними словами їх автор усвідомлював демократичну слов'янську федерацію, куди мав увійти й суверенний український народ.

Проте викриття й розгром кирило-мефодіївців призвели до нового періоду життя й діяльності великого Кобзаря, якого російський царат відправив на політичне заслання у далеку Орську фортецю. Перебуваючи на засланні, Т. Г. Шевченко написав вірш «Не гріє сонце на чужині...», де історичний оптимізм стосовно майбутнього України змінився песимістичними міркуваннями:

Та мабуть, весело й не буде  
І на Україні, добрі люде ... <sup>81</sup>.

Ці ж мотиви звучали і у поезії «Сон» (1847), де український поет змалював тяжке становище народу в Україні і вже не чекав на оновлення, на повернення минулої слави.

При цьому Т. Г. Шевченко звернувся й до оцінок минулого, у якому негативно оцінив як царів, так і гетьманів <sup>82</sup>.



Українське минуле стало об'єктом розгляду поета-мислителя й у творі «Іржавець». Доба після Полтавської битви й руйнації Запорозької Січі характеризувалася як період занепаду й загибелі Гетьманщини, катом якої названо Петра I<sup>83</sup>.

Перебуваючи на засланні в Орській фортеці, Т. Г. Шевченко прагнув знайти животворні сили у більш далекому минулому за умов розчарування в добі козаччини й Гетьманщини. Так, у вірші «Чернець» поет звернув увагу на інший знак вітчизняного минулого – Київ. Т. Г. Шевченко висловив думку, що колись у цьому місті на Подолі була воля і соціальна злагода:

Братерська наша воля  
Без холопа і без пана<sup>84</sup>.

У поезії «Варнак» Кобзар знов згадував «святий Київ наш великий». Напевно, поет вважав, що кращі вітчизняні традиції, історичну енергетику варто черпати ще в київському періоді. При цьому пієтет до доби могутності Києва не означав, що Т. Г. Шевченко ідеалізував київських князів. Так, у вірші, що здобув у «Кобзарі» назву «Царі» український мислитель засудив Володимира I, який «перед народом убив старого Рогволода», і вкрай негативно згадав «отих царів, катів людських»<sup>85</sup>. Усе це свідчить про те, що поет розглядав княжу і царську владу як антинародний чинник в історії впродовж тисячоліття від доби Київської Русі до сучасності.

Як послідовний прихильник встановлення соціальної справедливості в історії, Т. Г. Шевченко засуджував кріпосницьку систему в Україні, коли

Німі на панщину ідуть  
І діточок своїх ведуть !..<sup>86</sup>

Вказуючи на тяжке для народу сьогодення, поет-демократ мріяв про щасливе для народу майбутнє, в якому не залишиться «сліду панського в Україні»<sup>87</sup>.

Т. Г. Шевченко по-різному оцінював роль реальних історичних осіб у минулому України. Так, він вшановував пам'ять відомих ватажків національно-визвольних змагань українського народу, зокрема С. Наливайка, П. Дорошенка, С. Паля, яких називав «славними», «преславними»<sup>88</sup>. Водночас він подавав негативні оцінки тим українським гетьманам, які діяли у фарватері московської політики, не вирізнялися прагненням і вмінням послабити політичний наступ Московського царства, а згодом Російської імперії. Приміром, поет-українолюбець вдавався до таких оцінок гетьманів, як «дурний Самойлович», «потомок гетьмана дурного» (тобто гетьмана І. Скоропадського – С. С.)<sup>89</sup>. Показ цієї двоїстості політичної еліти став одним із виявів реалізації ідеї двоїпостасності людського суспільства в поезії Т. Г. Шевченка, про яку детально оповідав В. Шевчук<sup>90</sup>. На цьому матеріалі поет-мислитель неодноразово порушував проблему боротьби добра і зла в історичному минулому.

У низці віршів періоду заслання у Кос-Аралі (1848 – 1849), Оренбурзі (1850) поет-демократ неодноразово розмірковував над становищем сучасної України, її народу, оцінюючи історичну ситуацію як у край несприятливу, трагічну. Приміром, у поезії «Заросли шляхи тернами ...» (1849) Тарас Григорович характеризував український народ як «убитий»<sup>91</sup>. У вірші «Якби ви знали, паничі ...» (1850) поет подав надзвичайно образну узагальнюючу оцінку українському сьогоденню: «Я бачив пекло... Там неволя»<sup>92</sup>. Перебуваючи в оренбурзькому засланні, вигнанець царизму написав вірш «Буває, в неволі іноді згадаю», де знайшов у своїй пам'яті «високі могили» – символ приспаної волі<sup>93</sup>.

Постійний перегук минулого, сьогодення й майбутнього спостерігається у творчій скарбниці великого Кобзаря останніх років життя. В поезії «Юродивий», написаній у Нижньому Новгороді 1857 р., Т. Г. Шевченко затаврував «фельдфебеля-царя» Миколу I, який характеризувався як «безбожний», «творче зла», «правди гонителю жестокий». Український діяч чекав на появу Вашингтона «з новим і праведним законом», але висловлював при цьому вельми стриманий оптимізм: «А діждемось-таки колись!»<sup>94</sup>

У вірші «Я не нездужаю, нівроку ...» (1858) Т. Г. Шевченко закликав не чекати «сподіваної волі», а будити її. З цією метою поет-демократ радив використовувати радикальні методи боротьби: «громадою обух сталить», «добре вигострить сокиру»<sup>95</sup>. Водночас великий Кобзар звертав увагу на проблему національного світосприйняття українців. У поезії «Во Іудеї во дні они» (1859) він писав:

Ми серцем голі догола!  
Раби з кокардою на лобі!  
Лакеї в золотій оздобі...<sup>96</sup>.

Гадаємо, що тут Т. Г. Шевченко надзвичайно точно порушив проблему причин історичної несамодостатності українства, яке впродовж віків не змогло подолати своє внутрішнє духовне рабство, подвійну лояльність, меншовартість, провінційність та яничарство, тобто все те, що вело до такого гріха, як «параліч волі», кажучи цілком справедливими словами О. Забужко<sup>97</sup>.

Наприкінці життя у Т. Г. Шевченка посилюються песимістичні оцінки щодо майбутнього України. Ця тенденція спостерігається у віршах «Саул», «Минули літа молодії ...», «І тут і всюди – скрізь погано» (1860). Але в останніх віршах «О люди! люди небораки», «Бували війни й військові свари ...» (1860) Кобзар продемонстрував свою віру в те, що настане «правда меж людьми»<sup>98</sup>, а в ході історичного поступу («без сокири») відбудеться ліквідація самодержавства:

Козак безверхий упаде,  
Розтросить трон, порве порфиру,  
Роздавить вашого кумира...<sup>99</sup>.

Вищевикладене дозволяє дійти таких висновків. Історіософські роздуми Т. Г. Шевченка є цілком оригінальним світобаченням, яке стало результатом творчого синтезу досвіду народної мудрості і власного життя, аматорського опанування українським поетом вітчизняної й зарубіжної філософської, історичної та літературної спадщини, наслідком розвитку романтичного й реалістичного світогляду. Фундаментальною основою Шевченкової історіософії стало народне життя, його власний життєвий досвід, а головною формою вияву – художньо-образне мислення, поетична творчість. Головними особливостями історіософського бачення Т. Г. Шевченка стали україноцентричність, українолюбність, свободаризм і гостра політична спрямованість. Для поета-мислителя притаманне тривимірне осмислення долі України – в контексті минулого, сьогодення й майбутнього. Головним змістом Шевченкової історіософської тріади стали волелюбні традиції минулого, пекло неволі сьогодення і воля оновленої України в майбутньому. При цьому свідомість Т. Г. Шевченка поєднувала і синтезувала міфологічне, релігійне й історіософське.

Історіософське бачення Т. Г. Шевченка мало й чіткий геополітичний зміст, який передбачав розгляд історичної долі України в контексті українсько-польських та українсько-московських (російських) відносин. Їх осягнення привело поета-мислителя до висновку, що Україна є цілком самобутньою країною, а українство має бути вільним у демократичній федерації слов'янських народів. Кобзар порушив важливу проблему української еліти і народу. Відірваність елітарної верстви від народних мас, забитість й пасивність останніх веде до загибелі України. Проте історіософська візія Т. Г. Шевченка містить оптимістичне бачення обрисів майбутнього України, хоча не подає концептуального розуміння процесу оновлення життя свого народу. Натомість історіософська думка Т. Г. Шевченка мала відіграти іншу роль – піднести українське «Я» і «Ми» до рівня національного самоусвідомлення. У розв'язання цього складного історичного завдання Кобзар зробив свій вагомий внесок.

- **Домашнє завдання.** Описати Тараса Шевченка як історика-мислителя, навести цитати з його творів, які підтверджують цю істину.

## ЗАНЯТТЯ №9

### ТЕМА «ТЕАТРАЛЬНО-МУЗИЧНА ШЕВЧЕНКІАНА»

- **Мета** Ознайомитися з музичними і театральними творами, присвяченими Тарасу Шевченку, з діяльністю Дніпропетровського державного академічного музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка та театру одного актору «Крик». Повторити зі студентами пісню на слова Т. Шевченка «Реве та стогне Дніпр широкий». Роздати текст й розучити пісню на слова Т. Шевченка «Думи мої, думи мої».

### ХІД ЗАНЯТТЯ

- **Актуалізація знань студентів з опорою на індивідуальний дотеперішній досвід.** Які пісні на слова Шевченка ви знаєте? Чи любите ви співати, чи співають у вашій родині? Які вистави за творами Тараса Шевченка ви переглянули в театрі? Як давно ви були в театрі?
- **Лекція «ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ШЕВЧЕНКІВЦІ» (автор -** Валерій Ковтуненко, кандидат мистецтвознавства, директор, художній керівник Дніпропетровського державного академічного музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка, народний артист України)

Дніпропетровський академічний український музично-драматичний театр ім. Т.Г. Шевченка (Перший Державний драматичний театр України імені Т.Г. Шевченка) було створено урядом Української держави у 1918 р. в м. Києві. Це вперше в Україні професійний театр набув статусу державного.

Вже з самого початку своєї діяльності наш театр трепетно і з великою повагою ставився і ставиться зараз до творчості геніального сина українського народу, поета, художника, пророка – ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА.

Так, у 1920-30-і роки на сцені нашого театру йшли вистави за творами Т.Шевченка «Гайдамаки», «Тополя», «Сотник», «Великий льох», «Іван Гус», «Назар Стодоля». Зокрема постановку вистави «Гайдамаки» здійснив відомий реформатор українського театрального мистецтва, режисер Лесь Курбас, якого згодом було репресовано і розстріляно радянською владою. Вистава «Гайдамаки» була вперше показана в шевченківські дні у березні 1920 року. Гонту грав І.Мар'яненко, О.Сердюк – Залізняка, А.Бучма – Лейбу, О.Загаров – Попа.

У 1940-і роки шевченківці здійснюють постановку опери «Катерина» Миколи Аракаса за мотивами одноіменної поеми Т.Шевченка (редакція Д.Бобиря) і знову втілюють на сцені п'єсу Т.Шевченка «Назар Стодоля».

1960-ті роки позначені постановкою вистави «Марина» М.Зарудного за твором Т.Шевченка (режисер І.Казнадій). У виставі були задіяні артисти театру – народні артисти України: Л.Кушкова, В.Овчаренко, В.Шевченко; заслужені артисти України: Ж.Дмитренко, О.Петренко, Л.Стилик, П.Лисенко, М.Садовський, М.Проценко; артисти: В.Курилов, Е.Недзвєцький, О.Ситченко, О.Аведіков, І.Михлик та інші.

У 1970-ті роки театр знову звернувся до творчості Т.Г. Шевченка. Заслужений діяч мистецтв України головний режисер театру Володимир Божко здійснив постановку п'єси Т.Шевченка «Назар Стодоля». Роль Назара зіграв Г.Маслюк (нині народний артист України).

У 1980-ті роки в театрі ім. Т.Г. Шевченка було поставлено виставу «**Віщі сні Прометейя**» (за п'єсою відомого українського драматурга В. Канівця «**Доля Тараса**»). Режисер-постановник вистави – М.Волошин, в головній ролі Тараса – народний артист України Михайло Чернявський.

На початку 1990-х років режисер Б.Кодоколович здійснив постановку вистави «**Материнська доля**» за п'єсою І.Тогобочного «**Мати-наймичка**», в основу якої покладено поему Т.Шевченка «**Наймичка**». На роль Т.Шевченка було призначено трьох акторів: Е.Воробйова, М.Королькова, М.Чернявського.

У 2003 році режисер-постановник народна артистка України Лідія Кушкова поставила на сцені театру виставу «**Назар Стодоля**» Т.Шевченка. Причому, якщо постановники минулих років вносили до своїх вистав різні музично-танцювальні елементи, зокрема до сцени вечорниць, то режисер Кушкова Л.С., чітко дотримувалась тексту п'єси Т.Шевченка. Вона зосередила увагу на драматичних подіях, закладених автором п'єси: багатство і бідність, героїзм козаків і зрада заради багатства, трепетне кохання. Режисер театральними засобами змальовує кохання козака Назара і доньки сотника Галі як українських Ромео і Джульєтти, поетизує дух і силу українського козацтва, всією виставою утверджує велич українського народу. У виставі задіяні провідні артисти театру: Галя – О.Вербова, С.Сушко; Назар - заслужений артист України В. Мойсеєнко, Гнат – С. Дрожаков і В. Носко; сотник Хома Кичатий – народний артист України Г. Маслюк, Стеха – засл. арт. України Н. Ніколаєва; хазяйка вечорниць – народна артистка України Л.Кушкова і засл. арт. України Ж.Дмитренко; свати – В.Бережницький і П.Кулик. У виставі задіяна вся труппа театру.

Вистава має успіх серед глядачів. Декілька років тому уривок з неї було показано в м. Києві на сцені Національного театру опери та балету, в рамках святкування річниці з дня народження Т. Г. Шевченка і з нагоди вручення Державних премій ім. Т. Г. Шевченка, а повністю показана на сцені національного драматичного театру ім. І.Франка. Вистава «**Назар Стодоля**» була високо оцінена театральною громадськістю і глядачами. Згодом виконавець ролі Назара В.Мойсеєнко отримав почесне звання «Заслужений артист України», а виконавець ролі Хоми Кичатого заслужений артист України Г.Маслюк – почесне звання «Народний артист України».

У 2006 році в нашому театрі відбулась прем'єра вистави «**Бал**», в якій розповідається про молоді роки Тараса Шевченка. Автор п'єси і режисер-постановник Лідія Кушкова – народна артистка України, художник – В.Бобров, засл.працівник культури України. У виставі-концерті беруть участь молоді актори театру, балет, оркестр театру під керівництвом головного диригента, засл. діяча мистецтв України Юрія Кутєпова. Головну роль Тараса зіграв В. Шевченко та В. Горіславець, княгиню Варю Репніну – артистка В. Голованьова. У виставі також зайняті: народні артисти України Л. Кушкова, В. Ковтуненко, заслужений працівник культури України М.Проценко; артисти: А. Корольов, Д. Прищепо, С. Гордельянов, С.Сушко, О. Завгородня.

Дія у виставі відбувається у маєтку князя Репніна, сім'я якого була дуже прихильна до Т.Шевченка. Молодий Тарас і княгиня Варя покохали одне одного. Тут же на балу присутні дворяни, українська інтелігенція, твори Тараса напам'ять читають дворові люди. Не всі однаково сприймають дух поезії молодого поета... Майбутнього пророка України...

Окрім постановки вистав за творами Т.Шевченка, багато артистів нашого театру мають у своєму концертному репертуарі програми присвячені життю і творчості видатного поета. Народна артистка України, лауреат Всеукраїнського фестивалю читців Лідія Кушкова читає поеми «**Наймичка**», «**Тополя**» та інші поезії. Вона неодноразово виступала з ними на обласному та українському радіо.

Свої власні пісні «**Тепла течія**» і «**Поетова душа**», присвячені великому Кобзареві, та вірші і пісні на вірші Т. Шевченка виконує народний артист України Валерій Ковтуненко.

Читецька програма з віршів Т.Шевченка є у народного артиста України Михайла Чернявського. Артистка Світлана Сушко стала лауреатом конкурсу читців, присвяченого поетові.

У 1990 році на Дніпропетровському телебаченні було створено відеофільм «**Поета душа невмируща**» про творчість Т.Шевченка. Його творцями стали керівники телевізійного театру «Воля» – головний режисер – Л.Кушкова і головний редактор В. Ковтуненко, які на той час працювали на Дніпропетровському державному телебаченні.

Щороку 9 березня шевченківці святкують день народження поета, покладають квіти до його пам'ятника, а після цього вшановують пам'ять культурно-мистецькими заходами (концерт, вистава, читання).

Шевченківці двічі за 95-річну історію театру побували в місцях заслання Т. Г. Шевченка – в Орську і Оренбурзі, збираючи великі мітинги біля пам'ятника поету та переповнені зали глядачів на виставах.

Свої гастролі до Росії шевченківці завжди відкривали піснею на вірші поета «**Рече та стогне Дніпр широкий**». Коли лунала ця пісня, цей гімн його творчості і української землі, глядний зал слухав стоячи, зі сльозами на очах! На закритті гастролей в м. Оренбурзі у 1974 році пролунала пісня молодого артиста театру В. Ковтуненка «**Оренбурзька балада**», присвячена перебуванню Т. Шевченка в цих краях. Ось декілька рядків з цієї пісні:

Щось ковили шептали тихо,  
Про що, того ніхто не знав...  
У цих краях Кобзар великий  
Сторінки тихо вишивав...

До авторської збірки поезії пісень «Шанс» члена Національної Спілки письменників України Валерія Ковтуненка, директора – художнього керівника театру, народного артиста України, увійшло дві пісні «Тепла течія» та «Поетова душа», присвячені Т.Г. Шевченку, які вперше пролунали на перших засіданнях товариства «Просвіта» ще до набуття Україною Незалежності.

Дніпропетровському академічному українському музично-драматичному театру імені Т. Г. Шевченка – 95 років! Ми горді з того, що наш театр носить ім'я Великого Кобзаря, що є для українського народу взірцем патріотизму, таланту і високого духу.

- Повторення зі студентами пісні на слова Т. Шевченка «Рече та стогне Дніпр широкий». Розучення пісні на слова Т. Шевченка «Думи мої, думи мої».
- **Лекція 2. «КОСМОС НАД ХАТОЮ, або Я ЗАРЯДЖЕНИЙ ШЕВЧЕНКОМ»** (автор Михайло МЕЛЬНИК, засновник, і художній керівник Дніпропетровського монотеатру «Крик», народний артист України, лауреат Національної премії ім. Т.Г. Шевченка)

Завжди непросто пояснити внутрішній стан. Постійно триває внутрішній монолог. Оцей «вінок слави»... Знаєте, я від цього не відкрив більше Шевченка і він не став більшим чи меншим від цього. Я відкрив для себе людей з вищої влади. Це так. Більше пізнав людей, які вирішують долі людські, але тим дорожчими стали люди, які мене оточують, завдячуючи яким я досяг якогось успіху. Це все дякуючи людям оцим. «Не женись за славою...» – слова Шевченка.

Шевченко увійшов у мене через батька. Спочатку він розповідав твори Шевченка як казочки, щось придумував на ходу (це, звичайно, я потім зрозумів). Я жив у сільській хаті серед батькових картин. І це було нормою, лише з роками розумієш, наскільки це було

важливо. Оця наша сільська хата була, ніби хороми, із вишитими рушниками навколо портрета Шевченка... Отож, Шевченка я передумав-перелюбив-перемріяв-переплакав ще з дитинства... Це тепер знаю: нічого ж у світі випадкового не буває. «Гайдамаки» вперше мені теж читав батько... Вже дорослим я здійснив виставу «Гайдамаки». Не уявляю, як можна не любити, не поважати Шевченка. Бо так розповісти про душу українську, так натягти ці болючі струни! Філософія не шекспірівська, а живих людей!

До Шевченка завжди ставилися по-різному: від захоплення до осуду. І сьогодні є Бузина. І ще будуть такі «послідовники»... Але ж, перш ніж когось розвінчувати, варто самому досягти рівня цієї людини. Отоді можна апелювати і сперечатись. А якщо ти не знаєш горя-лиха, яке випало на Тарасову долю... Подумайте, геній, який написав не: «Ко мне не зарастёт народная тропа», а написав: «Як умру, то поховайте мене на могилі...»

В тому й унікальність нації... Ми всі ніби схожі, усі «від Адама і Єви» пішли. Але у кожного свій вибір, насамперед духовний. Стражденний, болючий, але й романтичний. Отакий народ наш український! Ми можемо дивитися півгодини на небо і мріяти про інші світи... Не стану заперечувати, можливо, і інші це роблять теж...

Гайдамаки теж були романтиками. Мій батько малював портрети Шевченка і дарував їх людям. Сто дванадцять портретів Шевченка створив мій тато. Останній був подарований Президенту Ющенку. Перед другим туром виборів у 2004-му році ми були в Хоружівці. І ніхто тоді ще не знав, чи стане Ющенко президентом. Але, оскільки я йому симпатизував, хотів передати найдорожче. Він, цей портрет, усі роки висів тут, у моїй гримерці, перед очима. Я на нього молився! І все, що я міг тоді подарувати, передати як власну підтримку, – це був портрет Шевченка, написаний батьком. Так вирішили на сімейній раді. Отож, тоді й поїхали до Хоружівки. Думали, мамі його передамо. Однак... мами у селі тоді не було вже. Стоїмо. Ось раптом біжить якась жіночка: «А ви до кого?» Ми все пояснили. І вона нас так, знаєте, радісно сприйняла! Запросила до хати, це сусідка була. Почала якісь гостинці давати нам, абсолютно чужим людям... А ми попросили передати оцей портрет Віктору Андрійовичу. І трохи розказали про батька, як він писав, стражденний мій батько, – повернувся ж з війни без рук, глухий, напівсліпий... Вона оніміла... Як отак намалювати Шевченка? Поклялася, що передасть...

У Шевченка стільки трагічного, ось драма «Гайдамаки», яка стала першою виставою монотеатру, овіяна, опоетизована романтикою. Доля Гайдамаків без болю, напевне, не стала б такою близькою тим, хто живе вже після-після... Скільки років було тоді Шевченку? Адже вперше «Гайдамаки» були видрукувані у 1841 році. Двадцять сім? Він був молодою людиною. А я, коли починав, мав неабиякі амбіції творця після театрального інституту. І мені страшенно хотілося переламати стереотипне уявлення про Шевченка, бо я був протестною людиною. Та сьогодні такою і залишаюсь, проте зараз вже приходить мудрість, «все йде, все минає»... Знаєте, я був противником, аби «Гайдамаки» викладались у школі на тому рівні, як це було, та й, даруйте, як залишається і нині. Та я розумів: світ не перероблю і вирішив, поставивши виставу, не пускати школярів. Скільки було образ, вчительських нарікань: мовляв, «проходимо» у школі, а ви... А я доводив: це для досконалих, внутрішньо дорослих людей. І навіть я сам тоді не розумів до кінця, наскільки страшна ця річ, «Гайдамаки». Шевченко «незручний» для влади завжди, для тих, хто хоче підгребти під себе, панувати вічно на Україні. Народ терпить-терпить, та й терпець увірветься. Вистава народжувалася ще за часів СРСР, 1986 рік. Ще КДБ за мною ходив. Але мені хотілося України незалежної, яка може у своїй хаті свій лад мати. Шалений був протест всередині, тому й з'явилися «Гайдамаки». В них було Шевченкове ще попередження: не можна безкінечно гнітять, знущатись! Але там були і речі, яким я не знаходив виправдання: вбивство дітей своїх. Коли вже я сам став батьком, зняв з афіші «Гайдамаків». Зрозумів, що б не трапилося, ніколи, ніколи не можна вбивати своїх дітей! Заради Батьківщини... та й будь-кого... не маєш права. Я розумію Шевченка й чому так було написано, і які тоді часи були, і що він хотів цим сказати. Але ж більшість людей не заглиблюються у творчість митця, чому так написано, а не інакше... І коли б я вже

сьогодні ставив «Гайдамаки», то сцену із дітьми створив би по-іншому. Гадаю, Шевченко не лише пробачив би, а й благословив. Ще раз говорю: немає більшого гріха, аніж вбивство, будь-яке, а тим більше безвинних дітей. Якої б віри вони не були!

Оце вирішення сценічне «вбивства дітей» – апокаліпсисне, розриваюче серце – вже історична сторінка театру «Крик»... Уявіть, початок горбачовської перебудови. І, може, тому я й не потрапив «на Соловки», що інший час прийшов, мені пощастило. Мабуть, уже достатньо мої предки відплатили кров'ю за те, щоб я міг поставити Шевченка. Уся вистава була просякнута болем і співчуттям до того, про що йшлося. Я оплакував як «жидівочку», так і україночку, як полячечку, так і іншу людину. Ця вистава була моїм сконцентрованим болем, відчаєм: люди, коли-то з вас буде... Внутрішній крик: люди, коли-то з вас буде того добра, що маєте?! Усі ж війни на землі починалися з того, що комусь когось хотілося принизити, пригнітити, щось загарбати. І вистава була побудована на образних речах, на символах. Скажімо, замість гайдамаків – шапки козацькі на тину на палицях. А наприкінці автор прориває їх! І бачимо: палі крізь ці голови-шапки стирчать! Земля ніби величезний вишитий рушник, який перевертається, відривається. З одного боку чорна тканина-земля, а з іншого: «Ой, гаю, гаю...» Українські вишивки-рушники! Стіл перетворювався на воза. Стіл, де бенкетували і який перетворювався на труну, що їхала по всій Україні! Ніж козацький – війна, кров, помста... В «Гайдамаках» я знайшов свій жанр, свій стиль. І це було для мене важливо! Там калина з'явилася вперше. Шалена сцена: бенкетують гайдамаки, після різні, після того, як випалили-вирізали... і бенкетують! Цей їхній стіл я вкривав білою скатертиною, кидав на неї грона калини: їжте і бенкетуйте! І більше нічого... По цій калині в чоботах танцювали гайдамаки, грона на всі боки бризкали феєрверком крові! Така сила образу! Думаю нині: чи було потім щось сильніше у мене як у актора, режисера, сценографа? І сьогодні я б не змінив цієї сцени.

Дуже багато людей хочуть побачити і «Ворота до раю», і «Кару», і «Тараса Бульбу», і Остапа Вишню. Це все від Шевченка пішло, від калини, від образного ряду, що був у «Гайдамаках». Не думаю, що в житті можна двічі написати одну й ту саму книгу. Іншу – так, можна. І митець в кожному віці, на кожному життєвому етапі, вважаю, має свої завдання. Я пишаюся, що вийшов «з українських чобіт». Я ніколи цього не приховував – з вистави «Гайдамаки», вийшовши до глядача. Тепер пишаюся, що на мої вистави українські в російськомовному місті молодь приходять сама. І на Набокова, і на Достоєвського, і на Коцюбинського, і на Патріка Зюскінда також... Вважаю це величезним особистим внутрішнім досягненням... А далі – увесь час розвиватися і ще більше любити тих, хто навколо тебе, хто в різні періоди мене підтримував і сьогодні теж ходять до мене в театр. Вони мене рятують і дарують сили. Так, усі мої вистави трагічні. Та, слава Богу, що вистачає мені сил і інтуїції саме такі віднаходити рішення. І скільки я буду, мій театр буде трагічно-драматичним. Бо тільки трагедія може принести катарсис, очищення. Я нечасто бачив, щоб сміх очищав людину. Я, звичайно, можу помилятися, але маю інше глибоке переконання. Сльоза, думка і мрія дають надію...

Від трагедії – до людяності, в такому напрямку варто вести пошук. Та після трагедії теж треба жити далі, вибір залишається. Коли людина переживає трагедію, вона розуміє чуже горе. Не перемучившись, хіба збагнеш до глибин біль інших? Ну як, скажіть, переживають батьки втрату дитини? Та чи можна це пережити?! А люди ж із цим живуть! І тільки Шевченко так болюче написав, що, мовляв, за любов до України я й самого Бога прокляну. Скільки ж любові до України, аби отак написати? Україна – це любов, це люди, які живуть серед ярів, ставків, степу, лісів, річок. І якщо ти вихований на Шевченкові, хіба можеш бути покидьком? Це якщо по-справжньому взяв у серце написане й пережите поетом! Пропусти через серце Шевченка! Тут усе є, на все знайдуться відповіді і три крапки у міркуванні далі. Живе печальний образ Шевченка. Очі печального красеня. А чи нещасний? Не знаю... Можна назвати Ісуса нещасним? Ні. І Шевченка не можна. Так, доля його нещаслива. Але він щасливець. І він, напевне, це відчував і знав. Парадоксальні речі, чи не так?

Я увесь час подумки уявляю: а як би я вчинив на місці Шевченка в певних обставинах? Це нормально так уявляти, але ставиш і питання: Боже, мати отакий дар, бути генієм і не підкоритися гордині! Це, напевне, найважче. А зараз, дивіться: написали якусь книжечку і такі пихаті, мовляв, ось вам п'еса! Ми ж Шевченка закричали, замусолили, навіть інтонаційно. Отак пихато-голосно читають «Заповіт»: «Як умру, то поховайте!!!» А це ж був «Заповіт». Шепіт крізь сльози, крізь розуміння того, що скільки ти ще не встиг зробити і відчуття, що ти скоро підеш... О, яка брила! Тому я завжди був категорично проти поганого читання Шевченка, крикливого говоріння про себе. Усе, що він говорив про себе – це шепіт крізь біль. Все, що стосується людей, захисту отого сірого українця – отам теж неймовірний біль. Можливо, дасть Бог, запишу диск із монологами Шевченка. Проживу його своїм прочитанням, відчуттям, інтонаціями. І це моя мрія. Бо Шевченко скрізь. Якщо ти своєю думкою полюбив усіх, кого зустрів у цьому житті, ти теж був скрізь. Як же ж ти прожив, що зміг зробити, кому допоміг, не оминувши? Ти побудував хатинку, а Шевченко – космос над цією хатою. Космос! І ти будь-якої миті можеш вдивлятися у цей космос! Так, творчість Шевченка – це його думки, його радість, його біль. Він був і він присутній. І дуже б хотілося, щоб багато поколінь відчувало «Катерину», «Розриту могилу», поеми, образи, деталі. Господи, як же отак просто можна всадити у саме серце те, про що думали і твої предки, і ти сам? Отакі у мене відчуття...

Над моєю хатою літає Шевченко, і не лише він. Шевченко літає поруч із моїм батьком, якого я завжди пам'ятаю і бачу. А до них пристали багато інших, хто це життя не прохвеськав, не прогигикав, а зберіг у ньому свою душу. Тарас Григорович ніколи не втрачав свою душу. Я заряджений Шевченком, якщо так можна висловитись, і тим, що не дає спокійно спати.

Театр „Крик” починався з „Гайдамаків” Тараса Шевченка. „Батько мій повернувся з війни без рук, без слуху і з наполовину втраченим зором. Коли я народився, батько вже був художником. Удень господарство, сім'я і малювання картин, а ввечері, при гасовій лампі, батько брав „Кобзаря” і читав уголос, щоб і я слухав. Над столом висів портрет Т.Шевченка, написаний батьком. Читав він і плакав, не соромлячись своїх сліз. Я не розумів, чого батько плаче, і сам плакав... І душа, здавалося, розірветься від якогось суму і розпачу...

А потім школа. Потім ми починаємо самотійно жити і мислити, все частіше повертаємось до того далекого минулого, яке не дає нам спокійно заснути. Коли ми щасливі – дивимось тільки вперед! Але щастя не вічне, за ним приходять страждання, і тоді ми шукаємо забуті дороги, дивимось у минуле, пережите нами і нашими предками, намагаємось осмислити його. Бо майбутнє тримається на осмисленому пройдену... Такі ж люди, такі ж діти, так же любили і так же страждали...

Ось чому я звернувся до Шевченка, до „Гайдамаків”. Що в Шевченка є такого, щоб спокійно читати ніхто не міг? «Катерина» хіба, так її ставити – не моя справа...

А вже потім зрозумів, що всю виставу граю заради кількох слів. Оцих: „...Люде, люде! Коли-то з вас буде того добра, що маєте?” А далі ще: „Не спинала весна крові, ні злості людської. Тяжко глянуть; а згадаєм – так було і в Трої. Так і буде”.

Але через декілька років Михайло Мельник зняв „Гайдамаків” з репертуару, при тому що останні два роки він грав цю виставу лише на прохання глядачів, але щоразу долаючи внутрішній опір.

„Справа в тому, – пояснює М. Мельник, – що чимдалі роздумуючи над поемою (а цей процес не припиняється з прем'єрою), я все більше вагався в ставленні до Гонти, бо він вчинив найтяжчий, непростимий гріх – пролив невинну кров дітей. Історично Гонта не робив цього, та я розумію, чому Шевченко написав саме так. Але якщо у той трагічний час, у війну, вбивство власних дітей могло вважатися найвищим проявом патріотизму, то у свій час я з цим погодитись не можу. Війна, може, дозволяє все, совість – ні!

Зараз із Шевченка зробили Біблію. Усі хапаються за нього, заяжуючи його тексти і думки. Все в мені обурюється проти цього. Шевченко – вирішальна постать у моєму



світосприйманні. Але я вилучив би його із шкільних програм. Я не показував своїх „Гайдамаків” школярам, бо певен – всьому свій час. Це така глиба і така глибина, що її не усякий дорослий осягне. Тож хай підростуть, порозумнішають – тоді й читають. А то залишаться назавжди з поверховим, чисто сюжетним спогадом про одного з найбільших світових поетів”.

- **Диктант.**«Дивилась комедію «Назар Стодоля» і завжди буду твердити, що ця сцена до жодної під сонцем не подібна» (**Видатна польська письменниця Еліза Ожешко**) . «Я вперше зрозумів з його слів, як треба любити батьківщину і свій народ».(**Великий грузинський поет Акакій Церетелі**).

- **Домашнє завдання.**

- 1)Відвідати вистави Дніпропетровського державного академічного музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка «Назар Стодоля» та «Бал» (режисер-постановник народна артистка України Лідія КУШКОВА).
- 2) Вивчити пісню на слова Тараса Шевченка «Думи мої, думи мої».



Божій М., **Думи мої, думи.**

Думи мої, думи мої, Лихо мені з вами!  
Нащо стали на папері Сумними рядами?  
Чом вас вітер не розвіяв В степу, як пилину?  
Чом вас лихо не приспало, Як свою дитину?.

Думи мої, думи мої, Квіти мої, діти!  
Виростав вас, доглядав вас,— Де ж мені вас діти?  
В Україну ідіть, діти! В нашу Україну,  
Попідтинню, сиротами, А я — тут загину.

Там найдете щире серце І слово ласкаве,  
Там найдете щиру правду, А ще, може, й славу...  
Привітай же, моя ненько, Моя Україно,  
Моїх діток нерозумних, Як свою дитину.

[1839, С.-Петербург].

## ЗАНЯТТЯ №10

### ТЕМА «СКУЛЬПТУРНА ШЕВЧЕНКІАНА»

- **Мета.** Ознайомитися зі скульптурними творами, присвяченими Тарасу Шевченку на Дніпропетровщині. Осмислити процес художньої ліпки, художнього різьблення, коли під рукою майстра із глини, каменю чи бронзи народжується диво – пам'ятник.

- **Обладнання:** портрет Т.Г. Шевченка, виставка творів Кобзаря.

### ХІД ЗАНЯТТЯ

- **Актуалізація знань студентів з опорою на індивідуальний дотеперішній досвід.** Які пам'ятники Тарасові Шевченку в нашій області ви знаєте? Коли Ви востаннє клали квіти до пам'ятника Кобзарю в нашому місті?
- **Розповідь** народного художника України, скульптора, автора пам'ятника молодому Шевченку у Дніпропетровську В. П. Небоженка «**МІЙ ШЛЯХ ДО ШЕВЧЕНКА**»

Як і всі діти, я теж у школі вивчав Шевченка. Звичайно, дитиною не думав, що стану скульптором, що сам створю пам'ятник Шевченку. Жили після війни важко, батько мій загинув на фронті, але я мріяв стати художником. Живописцем, звичайно. Але сталося трохи інакше. Почав навчатися на скульптора. Спочатку в художньому училищі, потім в інституті. Всього 11 років. Не скажу, що не мріяв про свій пам'ятник Тарасу, однак нагоди тоді ще не було. Мав уже серйозні замовлення. Перший пам'ятник у граніті – фтизіатру Миколі Олександровичу Семашку, чотирьохметровий, він і нині стоїть на території обласного тубдиспансеру. Далі – пам'ятник льотчику Валерію Чкалову, воїнам 152-ї стрілецької дивізії і ось – Тарасові. Вважаю, що мені пощастило. Багато бачив різних пам'ятників Шевченку. Особливо ж подобалися пам'ятники у Каневі, на Чернечій горі, у Києві, навпроти Національного університету, усім добре знайомі. Їхній автор, Матвій Генріхович Манізер, скульптор від Бога! Та й у Харкові теж прекрасний пам'ятник.

Пам'ятник Шевченку Манізера у Каневі, встановлений у 1939 році, й до сьогодні вважають ледь не найкращим за усі часи скульптурної шевченкіани. Німець, якому Шевченко став рідним. Шкода, що інколи ще говорять, мовляв, Манізер “сухий”. Нічого подібного! Майстерність, наближена до геніальності. І людство вдячне йому за втілення нашого дорогого Тараса.

Я багато вивчав автопортретів Шевченка, не всі навіть і донині відомі загалу. Я навіть робив виміри циркулем: відстань від підборіддя й до брів, наприклад... І скрізь однакові пропорції – філігранна точність! Особливо ж припав мені до душі знаменитий “Автопортрет” в овалі. Ще у школі навчаючись, я дивувався: ну чому він отак різко повернув голову і кудись дивиться? І комірці гострячками так стирчать? Виявилось вже пізніше: він же ж себе у дзеркалі роздивлявся, тому й така поза... Коли я почав працювати над своїм Шевченком, а як же він сидів, який міг бути на ньому одяг, які були руки?.. У правій – пензель, а у лівій – палітра. Так і задумав перший варіант. А потім виник ще один. До речі, ініціатива створити пам'ятник Шевченку у Дніпропетровську (ще один, бо знаємо ж, на Монастирському острові стоїть від 1959 року чудовий Шевченко скульптора Івана Степановича Зноби) належить художнику Іванові Шулику. Він тоді був керівником

обласного Руху. На засіданнях Руху я теж бував частенько, часом запрошували туди колективи самодіяльні співочі: лунали українські пісні, танцювали. Така розрада серцю! (Я сам замолоду співав у хорі, і в колгоспі до самодіяльної творчості залучався.) І ось одного разу Іван говорить: “Оце, друзі, тут серед нас скульптори Олександр Невечеря, Володя Небоженко, дружина скульптора Володимира Наконечного Олена Годенко, вона йому переповість. А от якби нам створити пам’ятник, або ж погруддя чи барельєф Шевченку, який би був тут, у центрі Дніпропетровська. Зараз би вийшли, почитали біля нього вірші, поспілкувалися, частіше б і люди збиралися...” І я загорівся, став думати, запросив архітектора В. Положія. Почали радитись, обговорювати місце встановлення. Питаємо Івана Шулика: “Ну, де ти бачиш?” Він говорить: “Отут, навпроти входу до театру Шевченка, у будинку навпроти зробити нішу”... А я вибрав місце, де стоїть зараз пам’ятник. Володимир Степанович Положія запропонував свій варіант – на лівій стороні театру, на стіні театру, де нині барельєфи письменникам. Я ж наполягав: «Ні, кажу, отут-таки Шевченко. А там – Скворода, Франко, Леся Українка...»

І тепер, коли Шевченко тут, люди, зупиняючись коло нього, звертають увагу і на протилежний бік, де будівля театру, і бачать усіх наших геніїв. Це як Пантеон українських діячів різних часів! На художній раді спочатку сподобався образ Тараса із пензлем та палітрою. До речі, свій перший ескіз я показав мистецтвознавцю Віталію Старченку, я з ним із задоволенням радився. А чому молодий Тарас? Так, справді один, чудовий пам’ятник у Дніпропетровську уже був. Старшому Шевченку.

Пам’ятаю, які тривали дискусії: а навіщо нам ще один пам’ятник, адже є вже один? А зараз в свята і в будні просто зустрічаються люди біля Шевченка. Я думав тоді постійно: як зробити інакше? І “Автопортрет” в овалі молодого Шевченка став ніби прообразом, поштовхом до вирішення моєї ідеї. Робота закипіла! Від задуму і до урочистого незабутнього відкриття минуло рівно три роки. У першу річницю незалежності України, 24 серпня 1992-го, мій пам’ятник побачили усі люди. Згадати справді є що, коли працював. Спочатку зліпив метрову скульптуру. Ні про яке офіційне замовлення ще не йшлося. Запросив подивитись Валентину Василівну Тальян, яка тоді працювала у міськраді і її мистецтво цікавило. А час вже стояв такий, що художня рада чи то діяла, чи то ні. І Валентина Василівна привела із собою ще чоловік 15, аби спільно порадитись. Це був день, коли сталося у Москві ГКЧП, ми були усі ще в Радянському Союзі. У Москві колотилося, ми ж нічого напевне не знали. Пам’ятаю, Іван Шулик із мегафоном біля ЦУМу говорив про те, що сталося, що ми можемо бути вільними, незалежними, – перехожі на нього дивилися із острахом. У старій моїй майстерні обговорювали пам’ятник. Сподобався багатьом. Що ж далі? Треба збільшувати у розмірах. А фінансування ніякого. Далі – осінь, Біловезька пуша. Певне сум’яття, хіба до пам’ятників! Я почав шукати метал, робити каркас, допомагали люди: робітники, електрозварювальники. І отак усю зиму, аж до весни, ліпив у розмірі. В майстерні – холод, у куфайці увесь день. Замерзну – побіжу, погріюся – і далі працюю. Вже просто зрісся із Тарасом: читав, ліплячи, його вірші, які пам’ятав ще зі школи, замолоду. А потім знов затишшя – ніхто не приходить. Знов телефоную Валентині Василівні Тальян. Вона запропонувала запросити мера Дніпропетровська. Тоді ним був Валерій Павлович Пустовойтенко. Зайшов, підвів голову догори: скульптура величезна! І сказав: “Все, треба пам’ятник робити!” Гроші потрібні були немалі. Врешті, минув час, і пам’ятник створили! І навіть гонорар скромний був, проте “згорів” під час інфляції у дев’яностих. Та власних витрат я не рахував – радів, що є пам’ятник! Бо це і є мені нагорода. Найвища! Хоча й офіційна нагорода пізніше мене знайшла. За пам’ятник Тараса я став «народним», це вже у 2000-му. Тепер і сам приходжу і покладаю квіти до його підніжжя. Наш молодий Тарас – то поет з рукописом.

У місті Прилуках на Чернігівщині хотіли аби у них був пам’ятник Шевченку-художнику. Адже відомо, що він малював у Прилуках Спасо-Преображенський храм, який зберігся і донині. Є і малюнок цього храму... Минуло кілька років. На щастя, з’явився у Прилуках меценат, уродженець того міста, Ю. Коптєв. Він дав кошти. Я вклав у цей

пам'ятник своєю душою. Архітектор – Павло Бережний. Пам'ятник було відлито на Дніпровському машинобудівному заводі у Дніпропетровську. І 22 вересня 2007 року пам'ятник відкрили урочисто. Було багато людей. Вони дуже пишаються, що тепер є і у них пам'ятник Шевченку. Потреба людей бачити пам'ятники нашому духовному генію, українському пророку, відчуваю, живе. Треба лише, аби шевченкіана у скульптурі виглядала гідно й зберігалася шанобливо. Аби ніколи й ніде ми, нащадки Тараса, не зганьбили його імені, думок, поривань і Заповіту.

Перелік пам'ятників та пам'ятних знаків Т. Шевченку на Дніпропетровщині\*

п/п	№ пам'ятника	Назва пам'ятника	Адреса пам'ятника	Автор пам'ятника	Матеріал та розмір пам'ятника	Коли відкрито	Примітки Взяття на облік
1	6354	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	м. Дніпропетровськ, Бабушкінський район, вул. Леніна, 6	Скульптор В. Небоженко Архітектор В. Положій	Скульптура – бронза Постамент – граніт Н-5 м	28. 07.1992.	Розпорядженням представника Президента від 07. 12. 1992 №595/1
2	1584	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	м. Дніпропетровськ, Амур - Нижньодніпровський район, вул. Передова, 384	Масове виробництво	Погруддя – бронза Постамент – граніт Н – 3,5 м	1927 р. Рек. 1995 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970 № 618
3	1591	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	м. Дніпропетровськ, Жовтневий район, парк ім. Шевченка, Монастирський острів	Скульптор І. Зноба Архітектор Л. Ветвицький	Скульптура ростова – чавун Постамент – граніт Н – 21 м	1959 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970 № 618
4	1593	Пам'ятник Т. Г. Шевченку (проводиться заміна)	м. Дніпропетровськ, Самарський район, селище Шевченка	Скульптор І. Зноба	Скульптура – ростова – залізобетон постамент – цегла Н – 6,85 м	1961р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 06. 07. 1972 , №453
5	6419 (тимч.)	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	м. Дніпродзержинськ, пл. 250-річчя міста перед театром	Скульптор Г. Хачатрян Архітектор Ю. Белобородов	Скульптура – бронза Постамент – граніт Н – 3,8 м	2000 р	

6	1719	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	м. Кривий Ріг, Центрально-Міський район, перед будівлею драмтеатру	Скульптор Гончар Архітектор С. Куклінський	М. М.	Скульптура ростова – залізобетон постамент цегла Н–7 м	1954 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970 № 618
7	1739	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	м. Марганець парк ім. Шевченка	Масове виробництво	Масове виробництво	Погруддя залізобетон Постамент цегла	1960 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970 № 618
8	1787	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	м. Новомосковськ, вул. Шевченка	Скульптор Константинова Архітектор Шмалько, Глушко	М. М.	Погруддя – бронза Постамент – обличковано гранітом Н–2,4 м	1965 р., рек. 1980 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970 № 618
9	1930	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Апостолівський район, с. Кам'янка, Кам'янська с/р, у центрі	Масове виробництво	Масове виробництво	Погруддя – залізобетон Постамент – цегла	1964 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970 № 618
10	151	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Васильківський район, с. Шевченкове, Шевченківська с/р, біля клубу	Масове виробництво	Масове виробництво	Погруддя – гіпс Н – 2,8 м	1961 р., рек. 1978 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970 № 618
11	311	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Дніпропетровський район, м. Підгородне, Підгородненська м/р, біля кінотеатру	Масове виробництво	Масове виробництво	Скульптура ростова – залізобетон постамент – цегла Н–3,9 м	1964 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970 № 618

12	312	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Дніпропетровський район, с. Шевченко, Шевченківська с/р, в центрі	Масове виробництво	Погруддя – залізобетон Постамент – цегла	1967 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970 № 618
13	372	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Криворізький район, с-ще Орджонікідзе, Орджонікідзевська с/р, в центрі	Масове виробництво	Погруддя – гіпс Постамент – цегла	1961 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 06.07.1972 №453
14	2074	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Межівський район, с. Українка, Межівська с/р в центрі	Масове виробництво	Погруддя – листована мідь Постамент – цегла Н – 2,9 м	1979 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 12.01.1978 №25
15	573	Пам'ятний знак на честь перебування Т. Г. Шевченка у Покровському у 1843 р.	Нікопольський район, с. Покровське, Покровська с/р, Будинок культури	Масове виробництво	Меморіальна дошка 0,7 м х 0,5 м	09.05.1969	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970 № 618
16	631	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Нікопольський район, с. Покровське, Покровська с/р, біля Будинку культури	Масове виробництво	Погруддя – залізобетон Постамент – цегла Н – 3,6 м	08.03.1971	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 06.07.1972 № 453
17	632	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Нікопольський район, с. Шевченкове, Шевченківська с/р, біля клубу	Масове виробництво	Погруддя – залізобетон Постамент – цегла Н – 2,5 м	08.03.1967	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970 № 618

18	747	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Павлоградський район с. Кочережки, у центрі	Масове виробництво	Погруддя – залізобетон Постамент – цегла Н – 2,9 м	1967 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970 № 618
19	855	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Покровський район, с. Маломихайлівка, Маломихайлівська с/р	Масове виробництво	Скульптура ростова – залізобетон Постамент і цоколь – облицькована цегла Н – 6,4 м	1963 р. рек. 1971 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 06.07.1972 № 453
20	918	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	П'ятихатський район, сміт Лихівка, Лихівська с/р, біля середньої школи	Масове виробництво	Погруддя – гіпс Постамент – цегла Н – 2,6 м	1964 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970р. № 618
21	1002	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Синельниківський район, с. Гірки, Гірківська с/р, вул. Шевченка	Масове виробництво	Погруддя – залізобетон Постамент – цегла Н – 3,9 м	1948 р., рек. 1970 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 06.07.1972 № 453
22	1173	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Солонянський район, с. Олександропіль Олександропільська с/р	Масове виробництво	Погруддя – гіпс Постамент – цегла Н – 4,1 м	1922 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970 № 618
23	1364	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Царичанський район, с. Прядівка, Прядівська с/р, біля середньої школи	Масове виробництво	Погруддя – залізобетон Постамент –	1967 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 06.07.1972р.



24	1365	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Царичанський район, с. Рудька біля Рудьківської с/р	Масове виробництво	Погруддя – залізобетон Постамент – цегла Н – 3,1 м	1967 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970 № 618	№ 453
25	1403	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Широківський район, смт Широке, парк ім. Шевченка	Масове виробництво	Скульптура ростова Постамент – рожевий токівський граніт Н – 6,7 м	1965 р.	Рішенням Дніпропетровського облвиконкому від 08.08.1970р. № 618	

\* Згідно даних Обласного Центру збереження пам'ятників (директор – Лідія Голубчик)

- **Диктант.** “Кобзарю! Знов до тебе я приходжу,  
Бо ти для мене совість і закон !” –

У цих кількох словах сучасна поетеса Ліна Костенко, схопила зміст Шевченківських вшанувань. Рік у рік ми збираємося у березневі дні під прапор Тараса Шевченка. Цього року минає 200 літ від його народження. Шевченко був відомий за життя як поет. Та його смерть показала, що він великий народний поет. Похорон Шевченка в Санкт-Петербурзі став національною маніфестацією, яку царський уряд не міг заборонити. Через рік після Тарасової смерті, в березні 1862 року, українські студенти в Петербурзі та Києві влаштували поминки, з панахидами, святковими сходами, присвяченими пам’яті найбільшого українця 19- го століття. Також в Галичині студентська та гімназійна молодь влаштувала сперша таємні, а потім вже публічні доступні для всіх Тарасові поминки. Українські школи, читальні Просвіти, товариства молоді – Сокіл, Січ, Пласт також відзначали в березні Тарасові Роковини. В Східній Україні влада забороняла їх влаштовувати, але вони там таки відбувалися. Заповіт Шевченка був довгі роки українським гімном на Східній Україні. Його співали підчас маніфестацій в 1917 році і в дальших роках...Цей культ Шевченка, немає рівня в історії інших народів світу. Він поширився також і на всі країни де живуть українці. Могила Тараса в Каневі стала ціллю численних прощ українців з цілого світу! Тарас Шевченко став совістю і законом українського народу. І тому, ми, щорічно у березневі дні прибігаємо до Шевченка, щоби знайти під його рукою дух єдності, щоб він зняв полуду з наших очей, щоби випросив нам Божу ласку відрізняти добре від злого, будуюче від руйнуючого, що сьогодні в цей передвиборчий час так дуже потрібно в Україні ! Нехай сьогодні в наших серцях, згідно з пророчими словами, завжди горітиме Божий вогонь і навіки поселиться Шевченківська правда! Слава Україні !” Він і є справжній і єдиний Пророк і Провідник нашого народу.

- **Домашнє завдання.** Описати думки й почуття, які викликає у вас пам’ятник молодому Т. Шевченку.

## ЗАНЯТТЯ №11.

### ТЕМА «ТАРАСОВІ МУЗИ. КОХАНІ ЖІНКИ ШЕВЧЕНКА В ПОЕЗІЇ І ЖИВОПИСІ»

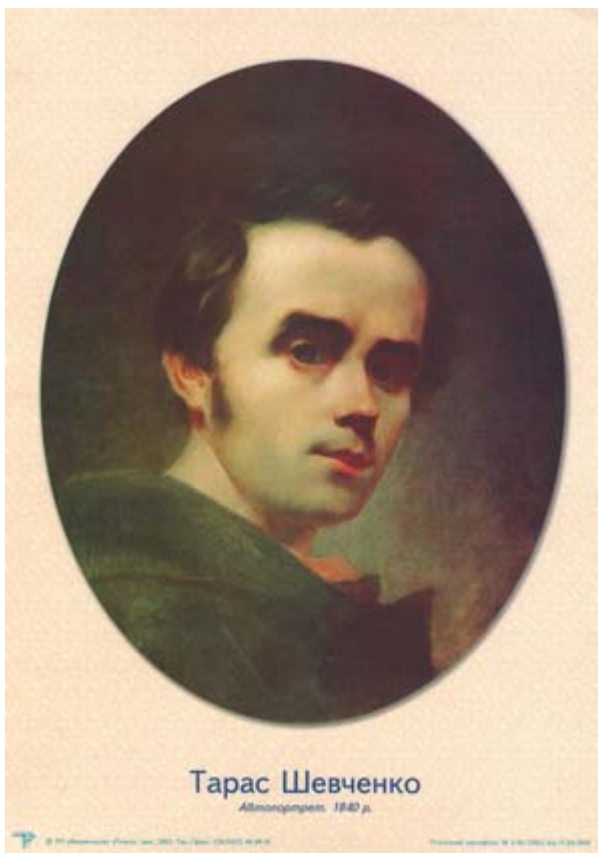
- **Мета.** Ознайомити студентів з образами жінок, яких кохав і увічнив у своїх поезіях і картинах Тарас Шевченко. Поставити виставу, в якій задіяні дві дівчини – ведучі, два хлопці-читці (один у ролі малого Тараса, другий у ролі старшого). Всі у вишиванках.
- **Обладнання:** портрет Т.Г. Шевченка, виставка творів Кобзаря.

«Любов – Господня благодать!»

Тарас ШЕВЧЕНКО

### ХІД ЗАНЯТТЯ

- **Актуалізація знань студентів з опорою на індивідуальний дотеперішній досвід.** Що вам відомо про жінок, які залишили слід в серці Тараса Шевченка? Які вірші, присвячені жінкам, та жіночі портрети пензля Т.Шевченка знаєте ви?
- **Обладнання.** Мультимедійний екран, презентація фото.



### ЗАНЯТТЯ-ВИСТАВА «ТАРАСОВІ МУЗИ. КОХАНІ ЖІНКИ ШЕВЧЕНКА В ПОЕЗІЇ І ЖИВОПИСІ»

**Ведуча перша.** Історія зберегла імена жінок, які полонили серце Тараса. Щоразу ці почуття поета й художника знаходили відбиток у поезії й живописі. Та, на жаль, завжди лише печальний. Портрети світліші, а у віршах емоційний діапазон бере початок від світлої печалі, а завершується нерідко чорною депресією, гірким сарказмом, сміхом над собою. Адже мало кому так не щастило в коханні, як Тарасові Шевченку.

**Ведуча друга.** Натура творча і вразлива, він часто закохувався і за наявності великого таланту, товариської вдачі, фізичної вроди, здавалося б, був просто приречений на успіх у жінок. І він мав цей успіх! Та не судилося йому простого життєвого земного шлюбного щастя, не судилося продовжити свій рід. Мабуть, доля й Бог вирішили, що й так дали йому сповна.

**Ведуча перша.** Першим сильним почуттям Тараса було його дитяче кохання до Оксани Коваленко. Кучерява Оксана, сусідка-ровесниця, з якою вони дітьми разом гралися, а потім покохалися, стала Шевченковою Беатріче. Коли невблаганна смерть забрала в

Тараса спершу неньку, а потім і тата, у важкі хвилини відчаю і самоти, Оксана була розрадою для бідного сироти.

**Хлопець у ролі малого Тараса читає вірш.**

Мені тринадцятий минало.  
Я пас ягнята за селом.  
Чи то так сонечко сіяло,  
Чи так мені чого було?  
Мені так любо, любо стало,  
Неначе в бога .....

Уже прокликали до паю,  
А я собі у бур'яні  
Молюся богу... І не знаю,  
Чого маленькому мені  
Тойді так приязно молилось,  
Чого так весело було?  
Господнє небо, і село,  
Ягня, здається, веселилось!  
І сонце гріло, не пекло!  
Та недовго сонце гріло,  
Недовго молилось...  
Запекло, почервоніло  
І рай запалило.  
Мов прокинувся, дивлюся:  
Село почорніло,  
Боже небо голубее  
І те помарніло.  
Поглянув я на ягнята!  
Не мої ягнята!  
Обернувся я на хати —  
Нема в мене хати!  
Не дав мені бог нічого!..  
І хлинули сльози,  
Тяжкі сльози!.. А дівчина  
При самій дорозі  
Недалеко коло мене  
Плоскінь вибирала,  
Та й почула, що я плачу.  
Прийшла, привітала,  
Утирала мої сльози  
І поцілувала .....

Неначе сонце засіяло,  
Неначе все на світі стало  
Моє... лани, гаї, сади!..  
І ми, жартуючи, погнали  
Чужі ягнята до води...

*[Друга половина 1847,  
Орська кріпость]*

**Ведуча друга.** Після довгої розлуки і незустрічей, коли кріпосний Тарас не належав собі, а мусив всюди їхати за паном Енгельгардтом то до Вільна, то до Санкт-Петербургу, у різні міста, Шевченко дізнається про нещасливу долю своєї коханої – її звів прибудамоскаль, вона мала від нього дитину, а потім, покинута ним, збожеволіла. Її доля стала трагедією його серця.

**Хлопець у ролі старшого Тараса читає вірш:**

\*\*\*

Ми вкупочці колись росли,  
Маленькими собі любились,  
А матері на нас дивились  
Та говорили, що колись  
Одружимо їх. Не вгадали.  
Старі зарані повмирали,  
А ми малими розійшлись  
Та вже й не сходились ніколи.  
Мене по волі і неволі  
Носило всюди. Принесло  
На старість ледве і додому.  
Веселеє колись село  
Чомусь тепер мені, старому,  
Здавалось темним і німим,  
Таким, як я тепер, старим.  
І бачиться, в селі убогим  
(Мені так бачиться) нічого  
Не виросло і не згнило,  
Таке собі, як і було.  
І яр, і поле, і тополі,  
І над криницею верба,  
Нагнулася, як та журба  
Далеко в самотній неволі.  
Ставок, гребелька, і вітряк  
З-за гаю крилами махає.  
І дуб зелений, мов козак  
Із гаю вийшов та й гуляє  
Попід горою; по горі  
Садочок темний, а в садочку  
Лежать собі у холодочку,  
Мов у раю, мої старі.  
Хрести дубові посхилялись,  
Слова дощем позамивались...  
І не дощем, і не слова

Гладесенько Сатурн стирає...  
Нехай з святими спочивають  
Мої старі... «Чи жива  
Ота Оксаночка?» — питаю  
У брата тихо я. «Яка?»  
«Ота маленька, кучерява,  
Що з нами гралася колись.  
Чого ж ти, брате, зажурилась?»  
«Я не журюсь. Помандрувала  
Ота Оксаночка в поход  
За москалями та й пропала.  
Вернулась, правда, через год,  
Та що з того. З байстрям вернулась.  
Острижена. Було, вночі  
Сидить під тинем, мов зозуля,  
Та кукає; або кричить,  
Або тихесенько співає  
Та ніби коси розплітає.  
А потім знов кудись пішла,  
Ніхто не знає, де поділась,  
Занапастилась, одуріла.  
А що за дівчина була,  
Так так що краля! і не вбога,  
Та талану господь не дав...»  
А може, й дав, та хтось украв,  
І одурив святого бога.

*[Перша половина 1849, Косарал]*

**Ведуча перша.** Тарас Шевченко вже написав тоді свою «Катерину». Який же він був приголомшений таким збігом в долі його літературної героїні і його першої любові.

**Дівчина у віночку й вишиванці читає вірш.**

Кохайтеся, чорнобриві,  
Та не з москалями,  
Бо москалі — чужі люде,  
Роблять лихо з вами.  
Москаль любить жартуючи,  
Жартуючи кине;  
Піде в свою Московщину,  
А дівчина гине —  
Якби сама, ще б нічого,  
А то й стара мати,  
Що привела на світ божий,  
Мусить погибати.  
Серце в'яне співаючи,

Коли знає за що;  
Люде серця не побачать,  
А скажуть — ледащо!  
Кохайтесь ж, чорнобриві,  
Та не з москалями,  
Бо москалі — чужі люде,  
Знущаються вами.

Не слухала Катерина  
Ні батька, ні неньки,  
Полюбила москалика,  
Як знало серденько.  
Полюбила молодого,  
В садочок ходила,  
Поки себе, свою долю  
Там занастила.  
Кличе мати вечеряти,  
А донька не чує;  
Де жартує з москаликом,  
Там і заночує.  
Не дві ночі карі очі  
Любо цілувала,  
Поки слава на все село  
Недобрая стала.  
Нехай собі тії люде  
Що хотять говорять:  
Вона любить, то й не чує,  
Що вкралося горе.  
Прийшли вісти недобрії —  
В поход затрубили.  
Пішов москаль в Туреччину;  
Катрусю накрили.  
Незчулася, та й байдуже,  
Що коса покрита:  
За милого, як співати,  
Любо й потужити.  
Обіцявся чорнобривий,  
Коли не загине,  
Обіцявся вернутися.  
Тойді Катерина  
Буде собі московкою,  
Забудеться горе;  
А поки що, нехай люде  
Що хотять говорять.  
Не журиться Катерина —  
Слізоньки втирає,  
Бо дівчата на улиці  
Без неї співають.  
Не журиться Катерина —  
Вмиється сльозою,  
Возьме відра, опівночі  
Піде за водою,

Щоб вороги не бачили;  
Прийде до криниці,  
Стане собі під калину,  
Заспіває Гриця.  
Виспівує, вимовляє,  
Аж калина плаче.  
Вернулася — і раденька,  
Що ніхто не бачив.  
Не журиться Катерина  
І гадки не має —  
У новенькій хустиночці  
В вікно виглядає.  
Виглядає Катерина...  
Минуло півроку;  
Занудило коло серця,  
Заколело в боку.  
Нездужає Катерина,  
Ледве-ледве дише...  
Вичуняла та в запічку  
Дитину колише.  
А жіночки лихо дзвонять,  
Матері глузують,  
Що москалі вертаються  
Та в неї ночують:  
“В тебе дочка чорнобрива,  
Та ще й не єдина,  
А муштрує у запічку  
Московського сина.  
Чорнобривого придбала...  
Мабуть, сама вчила...”  
Бодай же вас, цокотухи,  
Та злидні побили,  
Як ту матір, що вам на сміх  
Сина породила.

Катерино, серце моє!  
Лишенько з тобою!  
Де ти в світі подінешся  
З малим сиротою?  
Хто питає, привітає  
Без милого в світі?  
Батько, мати — чужі люде,  
Тяжко з ними жити!

**Ведуча друга.** Кохання до вільної дівчини, чорнобрової Дуні Гусиківської, розбилося об пута кріпацтва. Будучи студентом Академії мистецтв у Петербурзі, Шевченко переживає захоплення Амалією Клоберг, дівчиною-натурницею, яку вивів під ім'ям Паші в повісті "Художник".

**Ведуча перша.** У 1843 р в селі Качанівці Шевченко познайомився з Надією Тарновською. Дарував їй вірші і малюнки. Надія —сестра українського громадського діяча, поміщика В. Тарновського. Він називав її кумою, відтоді, як вони разом похрестили у 1845 році в селі



Потік на Київщині дитину в дяка. Жінка подобалася Тарасові, та не відповідала йому взаємністю. Шевченко подарував їй «Кобзаря» з написом:  
«Моїй любій єдиній кумасі Надежді Василівні Тарновській – кум Т. Шевченко»

**Читець в ролі старшого Тараса читає:**

Великомученице кумо!  
Дурна єси та нерозумна!  
В раю веселому зросла,  
Рожевим цвітом процвіла  
І раю красного не зріла,  
Не бачила, бо не хотіла  
Поглянути на божий день,  
На ясний світ животворящий!  
Сліпа була єси, незряща,  
Недвиги серцем; спала день  
І спала ніч. А кругом тебе  
Творилося, росло, цвіло,  
І процвітало, і на небо  
Хвалу творителю несло.  
А ти, кумасю, спала, спала,  
Пишалася, та діувала,  
Та ждала, ждала жениха,  
Та ціломудріє хранила,  
Та страх боялася гріха  
Прелюбодійного. А сила  
Сатурнова іде та йде,  
І гріх той праведний плете,  
У сиві коси заплітай,  
А ти ніби недобачаєш:  
Дівуєш, молишся, та спиш,  
Та матір божію гнівиш  
Своїм смиренієм лукавим.  
Прокинься, кумо, пробудись  
Та кругом себе подивись,  
Начхай на ту дівочу славу  
Та щирим серцем, нелукаво  
Хоть раз, сердего, соблуди. .

*2 грудня [1860, С.-Петербург]*

**Ведуча перша.** Кума пережила Тараса Григоровича на 30 років, померши у 1891 році.  
У середині жовтня 1843 року Тарас Шевченко, вже не кріпак, а вільний, відомий поет і художник, підчас своєї подорожі Україною, їде до міста Яготина з метою зробити копію

Портрета князя Репніна. Репніни були шляхетним родом українських вельмож. Княгиня Репніна доводилася онукою самому гетьману Кирилу Розумовському. Їхня донька, 35 річна Варвара Репніна, була інтелектуалкою, та ще й жінкою доброї вдачі. Деспотична мати не дозволила їй раніше побратися з князевим ад'ютантом, якого вона кохала. Ця обставина нанесла їй сердечну рану.

**Ведуча друга.** З'явившись у Яготині, Шевченко став душею дамського товариства.



Закохане серце Варвари Репніної, відчуло великий поетичний талант Шевченка. Княжна першою назвала його генієм, нехтуючи людськими забобонами, сміливо простягла руку дружби через соціальну безодню між нею і поетом. Та не тільки дружби. Вона відчула, що 29-літній Тарас – обранець її серця.

**Дівчина (у ролі Варвари Репніної).** Коли б я бачила з його боку любов, то, може, відповіла б йому пристрасно, бо його не можна було не любити. Я написала повість свого життя і дала подивитися Шевченку. Поміж рядками мого твору виразно читалося освідчення в коханні. Я бачила, що вразила його, але не вдячності я чекала, а чогось більшого.

**Ведуча перша.** Тарас свідомо не дав розгорітися цій пристрасі, вона його не гріла, він не відповів на порух душі Варвари Репніної, старшої від нього на шість років.

**Читець (старший Тарас)**

Нащо мені женитися?  
Нащо мені братись?  
Будуть з мене, молодого,  
Козаки сміятись.  
Оженився, вони скажуть,  
Голодний і голий,  
Занапастив, нерозумний,  
Молодую волю.  
Воно й правда. Що ж діяти?  
Навчіть мене, люде,  
Іти хіба до вас в найми?  
Чи до ладу буде?  
Ні, не буду чужі воли  
Пасти, заганяти;  
Не буду я в чужій хаті  
Тещу поважати.  
А буду я красоватись  
В голубім жупані  
На конику вороному  
Перед козаками...

**Ведуча друга.** З іншого боку, аристократична родина не поділяла її бажань і не вважала Шевченка, недавнього кріпака, достойною кандидатурою для шлюбу зі спадкоємицею

роду Репніних-Волконських. Не знати, що саме стало на заваді цій парі одружитися. Може, холодність Шевченкова була його захисною маскою, за якою ховалася вражена гідність. А, може... Варвара з туги захворіла, понад тиждень тримала голодівку...

Але стосунки між Варварою і Тарасом не розірвалися, а збереглися на довгі роки. Шевченко подарував жінці свій автопортрет, присвятив поему російською мовою "Тризна", листувався з Варварою із заслання – все це свідчить про дружбу і повагу до цієї неординарної жінки, яка згодом стала близьким другом, сестрою, сумлінням поета, багато їй різнобічно допомагала йому. Вона так і не вийшла заміж, вдарилася в релігію.

**Ведуча перша.** Під час перших відвідин України, у 1843 році, у Кирилівці Шевченку сподобалась донька попа Григорія Кошиця – Феодосія. Ще дитиною Тарас в панотця наймитував. Після того, як Тарас отримав посаду у Київському університеті, він вирішив одружитись і влаштувати своє особисте життя. Приїхав він на храмове свято свататися, але батьки дівчини не захотіли віддавати молоденьку попівну за колишнього свого наймитчука. А молода попівна не наважилася йти проти волі батьків, невдовзі збожеволіла і в 1884 році померла.

#### **Читець – Тарас старший:**

Не женися на багатій,  
Бо вижене з хати,  
Не женися на убогій,  
Бо не будеш спати.  
Оженись на вольній волі,  
На козацькій долі,  
Яка буде, така й буде,  
Чи гола, то й гола.  
Та ніхто не докучає  
І не розважає —  
Чого болить і де болить,  
Ніхто не питає.  
Удвох, кажуть, і плакати  
Мов легше неначе;  
Не потурай: легше плакати,  
Як ніхто не бачить.  
(1846)

**Ведуча друга.** 30 червня 1843 року, перебуваючи в селі Мойсівці на бенкеті в Т. Г. Волховської, Шевченко знайомиться з Ганною Закревською – дружиною поміщика полковника Платона Закревського, власника села Березова Рудка, що на Полтавщині. Він потім неодноразово приїздить до маєтку Зкревських, пише портрети Ганни і Платона. Поет присвятив

«Ганні вродливій" (так називав її Тарас) поему "Слепая", а також поезії "Г.З." та "Якби зустрілися ми знову...", своєму "єдиному великому коханню". В цих віршах і відвертість, і щедрість серця поета, і шляхетність почуття, і зрілість майстра слова. У рядках любові звучить біль самотності. Зболене серце поета ще довго зберегло чарівне почуття до ортретзаміжньої жінки, "свята чорнобривого".



**Читець.**

Якби зустрілися ми знову,  
Чи ти злякалася б, чи ні?  
Якєє тихєє ти слово  
Тойді б промовила мені?  
Ніякого. І не пізнала б.  
А може б, потім нагадала,  
Сказавши: «Снилося дурній».  
А я зрадів би, моє диво!  
Моя ти доле чорнобрива!  
Якби побачив, нагадав  
Веселеє та молодєє  
Колишне лишенько лихєє.  
Я зарідав би, зарідав!  
І помоливсь, що не правдивим,  
А сном лукавим розійшлось,  
Слізьми-водою розлилось  
Колишнеє святєє диво!

[Друга половина 1848,  
Косарал]

**Т. Шевченко. Портрет Ганни Закревської.**

**Ведуча перша.** У 1861 році О. С. Афанасьєв-Чужбинський записав у своїх спогадах такий факт: «Завлекся было на короткое время Шевченко одной известной красавицей, которая кружила головы всем, кто попадал в заколдованный круг ее. Увлечение было сильное. Шевченко не на шутку задумывался, рисовал ее головку и несколько раз сочинял стихи. Скоро,однако же, он разочаровался относительно красавицы. Пригласила она его как-то утром прочесть ей одну поэму, и сказала, что у нее никого не будет, что она желала бы одна насладиться чтением. Тарас Григорьевич исполнил ее желание. Но какая же встретила его картина? В уютной гостиной красавица сидела на диване, окруженна студентом, гусаром и толстейшим генералом – тремя своїми обожателями и искусно маневрировала, по-своему обманывая всех троих, то лаская поочередно надеждой, то приводя в отчаяние. Поэт смутился, и как прелестная хазяйка ни атаковала его любезностью, он ушел с твердым намерением никогда не посещать красавицы, - и сдержал свое слово... Вот стихотворение, написанное по этому случаю...»

**Читець.**

Не журюсь я, а не спитьсья  
Часом до півночі,  
Усе світять ті блискучі  
Твої чорні очі.  
Мов говорять тихесенько:  
«Хоч, небоже, раю?  
Він у мене тут, у серці».  
А серця немає,  
Й не було його ніколи,  
Тільки шматок м'яса...  
Нащо ж хороше і пишно  
Так ти розцвілася?

Не журюсь я, а не спиться  
Часом і до світа,  
Усе думка побиває,  
Як би ж так прожити,  
Щоб ніколи такі очі  
Серця не вразили.

1846

**Ведуча друга.** Під час 10-річної солдатчини у Тараса Шевченка зав'язався платонічний



**Агата Ускова**

роман з дружиною коменданта Новопетровського укріплення Усковою Агатою Омелянівною. Вона була молода, приваблива, жіночна, і змогла зрозуміти і всім серцем підтримати Тараса Григоровича у далекому засланні.

В листі до Залеського (10 лютого 1855 р.) він писав: "Я полюбил ее возвышенно, чисто, всем сердцем и всей благодарною моею душой. Не допускай, друже мой, и тени чего-либо порочного в непорочной любви моей". На жаль, місцеві плітки порушили безпосередність цих взаємин. Невдовзі стосунки між ними зіпсувались. Лікар Нікольський почав докучати пані Агаті глузуванням з приводу її невинних прогулянок із Шевченком. Вона перестала виходити на ці зустрічі, і це образило поета. «Картярка, нічого більше». – так охарактеризував він у листі колишню свою «благодать». Платонічний роман скінчився.

### **Читець**

Ми заспівали, розійшлись  
Без сльоз і без розмови.  
Чи зійдемося ж знову?  
Чи заспіваємо коли?  
А може, й те... Та де? Якими?  
І заспіваємо яку?  
Не тут, і певне, не такими!  
І заспіваєм не таку!  
І тут невесело співали,  
Бо й тут невесело було,  
Та все-таки ялось жилось,  
Принаймні вкупі сумували,  
Згадавши той веселий край,  
І Дніпр той дужий, крутогорий,  
І молодеє тее горе!  
І молодий той грішний рай!

## Ведуча перша.

Повертаючись із заслання, Шевченко в дорозі до Петербурга і Москви, змушений зупинитися ється в силу обставин у Нижньому Новгороді. Він дуже швидко знайомиться з оточенням, зокрема, з молодою і дуже вродливою 16-річною артисткою Катрусею Піуною. Повна життя й молодих сил, вона полонила серце 44-річного поета. Після всього пережитого на засланні почуття самотності не полишає поета, і він вирішує остаточно одружитися... Закохавшись в Піунову, Шевченко просить батьків віддати за нього дочку. Мати намагається довести, що Катруся ще дитина, а Шевченко значно старший, щоб пом'якшити відмову. При цьому родина спритно користалася Шевченком, його зв'язками що до її подальшого ангажементу в Харківському театрі. Коли контракт було підписано, тарас Григорович з його рецензіями про талановиту гру актриси став непотрібен. На Катю чекав наречений – аптекар Фус.



**Ведуча друга.** «Погань пані Піунова! Від голови до п'ят погань!» - писав обурений Тарас Григорович.

Вже в останні його роки Шевченка охопила туга за родинним гніздом, жіночою ласкою. «Оженіть, будьте ласкаві, - писав він друзям в Україну. – А то так і пропаду бурлакою на чужині».

**Ведуча перша.** Несподівано для всіх Шевченко захотів одружитися із Харитею Довгополенко, гарненькою дівчиною-кріпачкою, яка була служницею у троюрідного брата Варфоломія.

**Ведуча друга.** Від вересня 1859 року до кінця червня 1860 р. він все довідувався у листах, чи вийде вона за нього. Брат відмовчувався, а згодом відповів, що Харитя стала грубою, без спросу шуляється, Завела роман з писарем.. «Шкода, а мені луччої жінки і не треба», -с сумом погодився поет.

## Читець

Якби з ким сісти хліба з'їсти,  
Промовить слово, то воно б,  
Хоч і як-небудь на сім світі,  
А все б таки якось жилось.  
Та ба! Нема з ким. Світ широкий,  
Людей чимало на землі...  
А доведеться самотнім  
В холодній хаті кривобокій  
Або під тином простягтись.  
Або... Ні. Треба одружитись,  
Хоча б на чортовій сестрі!  
Бо доведеться одурить  
В самотині. Пшениця, жито  
На добрім сялись лану,  
А люде так собі пожнуть  
І скажуть: — Десь його убито,  
Сердешного, на чужині... —  
О горе, горенько мені!  
(1860)

**Ведуча перша.** Далі чимдуш поета охоплює майже розпачливе бажання одружитися, мати родину. «Поставлю хату і кімнату...!» Мріється про свою хатину і садочок вишневий: «Чи с'як, чи так, а я повинен одружитися, а то проклята нудьга скине мене зі світа.»

**Ведуча друга.** Останнім почуттям, що спалахнуло в серці Шевченка, була любов до Ликери Полусмакової, колишньої наймички, кріпачки, яка служила в Санкт-Петербурзі в українських поміщиків. Сучасники поета скептично ставилися до цього об'єкту його кохання. Ликера для Шевченка була останньою соломинкою, яка мала врятувати його від



Ликера Полусмакова.  
Худ. Т. Г. Шевченко. Вугілля, 1860.

самотності, останньою надією на створення свого маленького раю. Він запропонував їй одружитися і виїхати в Україну. Вірив, що саме поруч з нею вдасться пережити всі негоди і знайти щастя у "хатині тихій і веселій". Адже неодмінною умовою "благодаті" він вважав сімейну ідилію у власній хатині. Але не судилося стати Ликері Шевченковою долею. Коли вже наближалось весілля, настала розв'язка: несподівано прийшовши додому, Шевченко застав Ликеру в обіймах вчителя. Згодом вона виходить заміж за перукаря Яковлева.

**Ведуча перша.** Поет був глибоко вражений її зрадою і розчарований таким фіналом. Він хотів звільнити Ликеру від кріпосного рабства, та чи можливо було звільнити її рабську душу? Розрив стосунків з Ликерою, вочевидь, переповнив чашу страждань Тараса Шевченка. Духовні страждання підсилили і загострили фізичні хвороби, біль у грудях. Багаторічне заслання давалося взнаки, здоров'я його було остаточно підірване. Жити йому залишалося зовсім недовго...

**Ведуча друга.** Біль, розпач, безнадія від усвідомлення страшної, всепоглинаючої самотності були супутниками його останніх

днів. У поетичних рядках відчуваємо радість кохання і крах надій, невимовний душевний біль. Ліричні поезії сумні, і вже трагічні, як і його доля.

**Ведуча перша.** А Ликера, багато років по смерті Тараса Шевченка, вже старою приїхала із Петербурга до Канева. По що вона думала, що відчувала? Каяття, справжнє горе, чи досаду, що чітко не прорахувала, з ким таки треба було їй одружитися. Та як би там не було, вона доглядала за могилою Кобзаря і була похована неподалеку від Тарасової гори.

А з нами навіки залишився той, "хто зробив своє велике діло, хто не зазнав щастя живим і кого ждало інше щастя вже по смерті, тяжко зароблене щастя, безсмертне слово во віки..."

**Читець.** Дозвольте завершити нашу виставу словами поета Івана Драча, який у поемі-симфонії «Смерть Шевченка» чує «Далекий дівочий голос»:

Я тебе чекала роки й роки.  
Райдугу пускала з рукава.  
На твої задумані мороки,  
На твої огрозені слова.

Я тебе в Закревській поманила,  
Я душею билась в Репніній,  
А в засланні крила розкрилила  
В Забаржаді, смуглій і тонкій.

Ні мотиль-актриса Піунова,  
Ні Лікери голуба мана  
Цвітом не зронилися в грозову  
Душу вільну, збурену до дна.

Я б тобі схилилася на груди,  
Замість терну розсівала б мак.  
Та мені зв'язали руки люди.  
“Хай страждає, — кажуть, — треба так.

Хай у ньому сльози доспівають  
У ненависть, в покару, в вогні”.  
І мене, знеславлену, пускають,  
Щоб ридали вірші по мені.

Я — Оксана, вічна твоя рана,  
Журна вишня в золотих роях.  
Я твоя надія і омана.  
Іскра нероздмухана твоя.

**Домашнє завдання.** Вивчити вірш із любовної лірики Тараса Шевченка.



## СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя.– Київ: 1991.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1926 – 2001: Сторінки історії, 75 / Відп. ред. та упоряд. О. В. Мишанич. – К., 2003.

- Марголис Ю.Д. Исторические взгляды Т. Г. Шевченко. – Л., 1964;
  - Марченко М.І. Історичне минуле українського народу в творчості Т. Г. Шевченка. – К., 1957; Шевчук Валерій. «Personae verbum» (Слово і постасне): Розмисел. – К., 2001;
  - Історичні погляди Т. Г. Шевченка. – К., 1964.
  - Грабович Григорій. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. 2-е вид., виправл. – К., 1998. – С. 36.
  - Забужко Оксана. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу.– К., 1997.
  - Бойченко І. В. Філософія історії: Підручник. – К., 2000. – С. 35.
  - Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя / Упоряд., підгот., тексти, передм., приміт., покажч. В. Л. Смілянська. – К., 1991. – С. 297.
  - Шевченко Тарас. Кобзар / Вступ. ст. акад. Максима Рильського. – К., 1961. – С. 125, 122.
  - Драгоманов М.П. Вибране ... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні. – К., 1991. – С. 365.
  - Шевченко Тарас. Кобзар / Вступ. ст. акад. Максима Рильського. – С. 363.
  - Драгоманов М.П. Вибране... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні. – С. 350 – 351;
  - Драгоманов М.П. Листи на Наддніпрянську Україну // Грінченко Б. – Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу / Упоряд. А. Жуковський. – К., 1994. – С. 173 – 175; Кирило-Мефодіївське товариство: У 3 т. / АН УРСР. Археограф. комісія та ін.; упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко; ред. кол. П. С. Сохань (голов. ред.) та ін. – Т. 2. – К., 1990. – С. 328, 639.
  - Шевченко Тарас. Кобзар / Вступ. ст. акад. Максима Рильського.
  - Забужко Оксана. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу. – С. 99 – 100.
  - Шевченкіана Придніпров'я. Статті, нариси, поезія, проза, есеї, інтерв'ю / упоряд. Л. Степовичка.– Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2008.– 440 с.
  - Айзеншток І. До тексту Шевченкових творів // Шляхи мистецтва. – 1922. – Ч. 2. – С. 46 – 53.
  - Винниченко В. Між двох сил // Вітчизна. – 1991. – № 2. – С. 20 – 60.
- Галицький комуніст: орган Тимчасового комітету Комуністичної партії Східної Галичини й Буковини у Києві. – 1919. – 10 травня.
- Досвітній Олесь. Шевченко кличе // Селянська правда: орган Катеринославського губерніяльного виконавчого комітету. – 1922. – 11 березня.
  - Єфремов С. Історія українського письменства: У 2 т.: Вид. четверте, з одмінами й додатками. – Нью-Йорк, 1991. – Т. 2. – Розділ IX “Шевченко”. – С. 5 – 42.
- Звезда: орган Катеринославського губкома КП(б)У. – 1923. – 11 марта
- Любченко М. Червоний Христос // Пам'яті Тараса Шевченка: спец. вид. Київської Губнаросвіти. – К., 1920 (автор більше відомий як публіцист-сатирик за псевдонімом Кость Котко.).
  - Маланюк Є. Поезії. – Львів: Фенікс Лтд, 1992. – 686 с.

- Фріче В. Певец гайдамацкого восстания // Голос солдата: орган Екатеринославского Совета рабочих и солдатских депутатов. – 1918. – 5 марта.1923. – № 4 – 5. – С. 259 – 260.
- Шаповал М. Шевченко і самостійна Україна. – К., 1918.
- В. Дарда. Переяславські дзвони. – К., 1990.
- К. Бобріщев. Отчий край. – Полтава: Дивосвіт, – 2002.
- Шевченківський словник у 2-х т. К. 1977.
- Записки о Полтавской губернии Николая Арандаренка, составленные в 1846 году в трех частях. – Полтава, 1848. – Ч.11.
- Аліванцева О.В. Тарас Шевченко на Придніпров'ї. – Нива знань. Інформаційно-педагогічний альманах. – 1995. –№3. – С.62 – 66.
- “В сім’ї вольній, новій...” Шевченківський збірник. – К., 1986.
- Вінок великому Кобзареві. – Дніпропетровськ, 1961.
- Запорожцы в поэзии Т.Шевченко. – Екатеринослав, 1912.
- Жур П. Літо перше. – К., 1979.
- Кирилюк Є. та ін. Т.Г.Шевченко. Біографія. – К., 1964.
- Фоменко А.К. Т.Г.Шевченко і Придніпров'я. / Дніпропетровськ: минуле і сучасне. – Дніпропетровськ, 2001. – С.264 – 267.
- Яворницький Д.І. Матеріали до біографії Т.Г.Шевченка. – Катеринослав, 1909.
- Вшанування пам'яті Т.Г.Шевченка художниками Дніпропетровщини (до 100-річчя з дня смерті Т.Г.Шевченка). Каталог виставки. – Дніпропетровськ, 1961; „Вінок Великому Кобзареві”. – Дніпропетровськ, 1961. – С. 155–166.
- Каталог виставки творів М. С. Погрібняка. – Дніпропетровськ, 1966. – С. 19–20.
- М. Скрипник. Виставка, присвячена Великому Кобзареві.–Газета „Зоря”, № 60 за 1961 р.;
- Художники Дніпропетровщини до 150-річчя з дня народження Т.Г.Шевченка. Каталог ювілейної виставки. – Дніпропетровськ, 1964.
- Художники Днепропетровщины – 175-летию со дня рождения Т.Г.Шевченко. Каталог виставки. – Днепропетровск, 1989.
- Дорошенко К. Слово про Великого Кобзаря.- К., 1965.
- Красицький Д. Юність Тараса.- К., 1967.
- Лисенко В. Легенди про Тараса.- К.,~ 1967.
- Рильський М., О. Дейч. Тарас Шевченко: Біографічний нарис. - К., 1964.
- Тарас Шевченко: Життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях: Альбом.- К-, 1961.
- Хоткевич Г. Тарас Шевченко: Повість.- Львів, 1966.
- Лепкий Б. Про життя і твори Т. Шевченка.- К., 1994.
- Большаков Л. Повість про вічне життя. - К.,1990. Клочек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація. - К., 1998.
- Роят А. Ідейно-художній зміст поеми Т. Шевченка "Великий льох" //Українська мова та література в шк. - 1998. - 9.

**Леся СТЕПОВИЧКА**  
(Олександра Несторівна ШУМАНН)

**ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ Т.Г.ШЕВЧЕНКА  
ТА ПОШАНУВАННЯ ЙОГО НА ПРИДНІПРОВ'І**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ**  
для студентів усіх спеціальностей

Науковий редактор проф. В. Ю. Пушкін

Видано в авторській редакції.

Підп. до друку 26.12.2013. Формат 30x42/4.  
Папір офсетний. Ризографія. Ум друк.арк. 5,05.  
Обл.-вид.арк. 5,0. Тираж 20 пр. Зам. №

Державний ВНЗ «НГУ»  
49005 м. Дніпропетровськ, просп. К. Маркса, 19.